

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review

letnik 20 (2020), št. 2

ZGODOVINSKO DRUŠTVO
DR. FRANCA KOVAČIČA
V MARIBORU

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU

MARIBOR 2020

Izdajatelj / Published by

ZGODOVINSKO DRUŠTVO DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /
HISTORICAL SOCIETY OF DR. FRANCO KOVAČIČ IN MARIBOR

<http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

ZRI DR. FRANCO KOVAČIČ IN MARIBOR

Uredniški odbor / Editorial Board

dr. Karin Bakračević, † dr. Ivo Banac (ZDA / USA), dr. Rajko Bratuž,
dr. Neven Budak (Hrvaška / Croatia), dr. Jožica Čeh Steger, dr. Darko Darovec,
dr. Darko Friš, dr. Stane Granda, dr. Andrej Hozjan, dr. Gregor Jenuš,
dr. Tomaž Kladnik, dr. Mateja Matjašič Friš, dr. Aleš Maver, dr. Jože Mlinarič,
dr. Jurij Perovšek, dr. Jože Pirjevec (Italija / Italy), dr. Marijan Premović (Črna Gora / Montenegro),
dr. Andrej Rahten, dr. Töne Ravnikar, dr. Imre Szilágyi (Madžarska / Hungary),
dr. Peter Štih, dr. Polonca Vidmar, dr. Marija Wakounig (Avstrija / Austria)

Odgovorni urednik / Responsible Editor

dr. Darko Friš

Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča
Koroška cesta 53c, SI-2000 Maribor, Slovenija
e-pošta / e-mail: darko.fris@um.si

Glavni urednik / Chief Editor

dr. Mateja Matjašič Friš

Tehnični urednik / Technical Editor

David Hazemali

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.

No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Žiro račun / Bank Account:

Nova KBM d.d.
SI 56041730001421147

Prevajanje / Translation:

Knjižni studio d.o.o.

Lektoriranje / Language-editing

Knjižni studio d.o.o., Ana Šela

Oblikovanje naslovnice / Cover Design:

Knjižni studio d.o.o.

Oblikovanje in računalniški prelom /

Design and Computer Typesetting:

Knjižni studio d.o.o.

Tisk / Printed by:

Itagraf d.o.o.

<http://shs.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

Izvlečke prispevkov v tem časopisu objavljata 'Historical – Abstracts' in

'America: History and Life'.

Časopis je uvrščen v 'Ulrich's Periodicals Directory', evropsko humanistično bazo ERIH in mednarodno bibliografsko bazo Scopus (h, d).

Abstracts of this review are included in 'Historical – Abstracts' and 'America: History and Life'.

This review is included in 'Ulrich's Periodicals Directory', european humanistic database ERIH and international database Scopus (h, d).

Studia historica Slovenica, Časopis za humanistične in družboslovne študije,

je vpisan v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS, pod zaporedno številko 487.

Izdajo časopisa sta omogočili Agencija za raziskovalno dejavnost RS in Mestna občina Maribor.

Co-financed by the Slovenian Research Agency and City of Maribor.

Studia
Historica
Lovenica

Kazalo / Contents

Članki in razprave / Papers and Essays

- TAMARA GRIESSER-PEČAR: **P**rvo povojno leto v Evropi in svetu.....335
The first post-war year in Europe and the world
- JURIJ PEROVŠEK: **P**olitični položaj na Slovenskem leta 1919359
Political situation on Slovene territory in 1919
- EDVARD PROTNER: **V**zpostavitev slovenskega šolskega sistema leta 1919...395
Founding of the Slovenian school system in 1919
- BOŽO REPE: **N**astanek slovenske univerze.....459
Creation of a Slovene university
- GORAZD BAJC, JANEZ OSOJNIK, JON ADAM KNEZ in MATEJA MATJAŠIČ FRIŠ:
Prekmurško vprašanje do podpisa trianonske pogodbe
– britanski pogled487
The "Prekmurje Question" until the signing of the Treaty of Trianon
– *the British point of view*
- JANEZ OSOJNIK, GORAZD BAJC in MATEJA MATJAŠIČ FRIŠ: **K**oroška
leta 1919 in ozadje sprejetja odločitve o plebiscitu
– britanski pogled in reakcije v slovenskem tisku525
Carinthia in 1919 and the background of reaching the decision
about the plebiscite – the British view and reaction
in the Slovenian press
- ANDREJ RAHTEN: **K**oroška po plebiscitu. Revanšizem, revizionizem
in pregoni v poblebiscitnih mesecih.....565
Carinthia after the plebiscite. Retaliation, revisionism
and persecution in the months after the plebiscite

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

TOMAŽ IVEŠIČ: *Od jugoslovanstva do jugoslovanstva: Komunistična partija Jugoslavije in njen odnos do nacionalnega vprašanja v prvih desetletjih obstoja*.....597
From Yugoslavism to Yugoslavism: Communist Party of Yugoslavia and its stand toward the national question in the first decades of its existence

Avtorski izvlečki / Authors' Abstracts..... 623

Uredniška navodila avtorjem / Editor's Instructions to Authors 631

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

*Studia
Historica
Slovenica*

DOI 10.32874/SHS.2020-12
1.01 Izvirni znanstveni članek

Vzpostavitev slovenskega šolskega sistema leta 1919

Edvard Protner

Dr., redni profesor
Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za pedagogiko
Koroška cesta 160, SI–2000 Maribor, Slovenija
e-pošta: edvard.protner@um.si

Izvleček:

V besedilu uvodoma orišemo situacijo na področju šolstva v avstro-ogrski monarhiji, da bi lahko v nadaljevanju analizirali cilje in vizije šolskoreformnih prizadevanj učiteljev, organiziranih v stanovskih društvih in dveh vidnejših pedagoških teoretikov. Pri tem se omejimo na aktivnosti osnovnošolskih učiteljev in osnovnošolsko zakonodajo. V osrednjem delu besedila opisujemo prizadevanja za izboljšanje gmotnega in statusnega položaja učiteljev, prizadevanja za sistemsko reformo osnovnošolskega izobraževanja, prizadevanja za preseganje ideološke razklanosti obeh najmočnejših učiteljskih združenj ter prizadevanje za poenotenje učiteljskih društev na področju celotne Kraljevine SHS. Na koncu predstavimo še tri najpomembnejše programske tekste glede reforme šolstva v novi državi ter poskusimo identificirati vplive pedagoških teoretskih smeri, značilnih za obdobje med obema vojnama.

Ključne besede:

Kraljevina SHS, 1919, šolstvo, Zaveza jugoslovanskega učiteljstva, Slomškova zveza, Henrik Schreiner, Karel Ozvald

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Maribor, letnik 20 (2020), št. 2, str. 395–458, 216 cit., 4 slike
Jezik: slovenski (izvleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Uvod¹

Konec 1. svetovne vojne je prizadetim narodom prinesel neskončno olajšanje. Izmučeni od vojnih grozot so ljudje v prihodnost projicirali obete za boljše življenje, bolj pravično in demokratično družbo, kulturni razcvet. Na Slovenskem je bil konec vojne povezan z vključitvijo v novonastalo državo in zato so bili obeti za prihodnost še posebej optimistični. Slovenski učitelji so v novo državo vstopili z upanjem in pričakovanjem, da se bodo sedaj lahko uresničila vsa tista reformna prizadevanja, ki jih je avstro-ogrski birokratski šolski aparat desetletja onemogočal. Veliki družbeni preobrat, ki so mu bili priča, so videli kot priložnost, da slovensko šolstvo postavijo na nove temelje, svojemu poklicu izборijo večjo družbeno veljavo in poenotijo svoje vrste, vse to pa je bilo prežeto z velikim nacionalnim zanosom ob obetu, da bo novi čas dokončno prekinil germanizacijske pritiske, ki so jim bili slovenski otroci izpostavljeni pod okriljem avstrijske šolske zakonodaje. Aktivnosti nove oblasti in slovenskih učiteljev na področju šolstva so se začele takoj po razpadu monarhije oktobra 1918, leto 1919 pa lahko razumemo kot leto artikulacije učiteljskih zahtev in prvih razočaranj ob soočenju z delovanjem upravnega šolskega aparata. To dogajanje želimo zaobjeti v prispevku.

Da bi lahko bralec bolje razumel prizadevanje slovenskih učiteljev in šolske oblasti za šolsko reformo v prvem letu nove države, uvodoma opišemo, kakšen šolski sistem smo podedovali iz bivše države, pri tem pa nas posebej zanimata problem šolske diferenciacije in položaj slovenskega jezika, saj sta bili to osrednji temi prenovitvenih prizadevanj. V nadaljevanju opišemo konstituiranje šolske uprave v novi državi, pri tem pa posebej izpostavimo delovanje dr. Karla Verstovška kot prvega poverjenika za uk in bogočastje v slovenski vladi. Sledi analiza dejavnosti slovenskih učiteljskih društev in njihovih prizadevanj na področju izboljšanja učiteljskih prejemkov in reforme šolstva. To dvojje prikažemo v podpoglavjih, vzporedno pa se dotaknemo tudi prizadevanj za ustanovitev skupne stanovske organizacije na ravni celotne države ter poenotenja strokovnih in stanovskih prizadevanj učiteljev iz dveh tradicionalno nasprotnih političnih in ideoloških taborov. Za obdobje med obema vojnama je značilna izrazita pluralnost pedagoških teoretskih smeri, ki jih na kratko orišemo v nadaljevanju. Na koncu koncepte razvoja slovenskega šolstva v novi državi prikažemo skozi analizo treh tekstov, ki jih lahko razumemo kot najbolj celovite in zaokrožene vizije šolske prihodnosti in odraz želja ter pogledov vodilnih pedagoških avtoritet tistega časa. Pri tem nas zanima, v kolikšni meri v teh konceptih že lahko prepoznamo prisotnost prej omenjenih pedagoških teoretskih smeri.

¹ Članek je nastal v okviru programske skupine št. P6-0372: *Slovenska identiteta in kulturna zavest v jezikovno in etnično stičnih prostorih v preteklosti in sedanjosti*, ki jo financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS).

Šolstvo na Slovenskem pred prevratom

V slovenskem prostoru, ki je ob prevratu postal del prehodne Države Slovencev, Hrvatov in Srbov (Države SHS),² se je ohranila šolska zakonodaja, ki jo je v temeljnih potezah za daljšo obdobje uokviril *Državni osnovnošolski zakon (Reichvolksschulgesetz)*, sprejet 14. maja 1869.³ Gre za zakon, ki je nastal v pogojih močne nemške liberalne večine – ta je v državnem zboru leta 1867 ob pristanku na dualizem izsilila tudi vrsto zakonov, ki so državljanom prinašali več svobode ter liberalne reforme na vseh področjih družbenega življenja. Na osnovnošolskem področju je ta zakon uveljavil nekatere demokratične zahteve, ki so bile prisotne že v revolucionarnem letu 1848, vendar sta jih poznejša oblast in konkordat povsem zadušila. Izvedena je bila le reforma gimnazij, ki so postale osemletne in so z zaključeno maturo omogočale vpis na univerzo, ter realk, ki so po končanih sedmih razredih in zrelostnem izpitu omogočale vpis na nekatere visokošolske tehnične akademije.⁴

Državni osnovnošolski zakon je odpravil preživelo delitev osnovnošolskega izobraževanja na trivialke, glavne šole in normalke – gre za delitev, ki je odlikovala stanovsko razdelitev družbe in je bila izrazito diskriminatorna do nižjih družbenih slojev, ki jim je obiskovanje trivialk nudilo le najbolj elementarno osnovno izobrazbo v duhu verske vzgoje, in jim onemogočala nadaljevanje šolanja ter s tem tudi možnost socialnega vzpona. Novi zakon je predpisal osemletno šolsko obveznost za vse otroke med šestim in štirinajstim letom starosti, vendar so dežele lahko šolsko obveznost skrajšale na šest let. Osemletna obveznost je bila dosledno uveljavljena le na Štajerskem in Koroškem, na Goriškem so sicer ohranili osemletno obveznost, vendar je lahko deželni šolski svet predlagal okoliše s skrajšano obveznostjo. V Istri je bila šolska obveznost omejena od šestega do dvanajstega leta, predpisana pa je bila obvezna večerna ponavljalna šola do štirinajstega leta. Najnižji standard so sprejeli na

² Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov (Državo SHS) s sedežem v Zagrebu so ob odcepitvi od avstro-ogrske monarhije 29. oktobra 1918 ustanovili avstro-ogrski Južni Slovani. 1. decembra 1918 se je le-ta skupaj s Kraljevino Srbijo združila v novo, centralistično urejeno Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev (Kraljevino SHS) s sedežem v Beogradu. Več o tem: Jurij Perovšek, "Nastanek Države Slovencev, Hrvatov in Srbov 29. oktobra 1918 in njen narodnozgodovinski pomen", *Studia Historica Slovenica* 19, št. 2 (2019), str. 369–389.

³ *Gesetz vom 14. Mai 1869 (R.-G.-Bl. Nr. 62. – M.-V.-Bl. 1869, Nr. 40), durch welches die Grundsätze des Unterrichtswesens bezüglich der Volksschulen festgestellt werden, und Gesetz vom 2. Mai 1883, (R.-G.-Bl. Nr. 53. – M.-V.-Bl. 1869, Nr. 15), womit einige Bestimmungen des Gesetzes vom 14. Mai 1869, R.-G.-Bl. Nr. 62, abgeändert werden, (Das Reichsvolksschulgesetz), in Das Reichsvolksschulgesetz samt dem wichtigsten Durchführungs-Vorschriften einschließlich der definitiven Schul- und Unterrichtsordnung für allgemeine Volksschulen und für Bürgerschulen (Wien, 1906), str. 3–24 (dalje: *Gesetz vom 14. Mai 1869*).*

⁴ Prim. Vlado Schmidt, *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem II* (Ljubljana, 1988) (dalje: Schmidt, *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem II*).

Kranjskem, kjer je bila uzakonjena šestletna obveznost, razen v trgih in mestih s tri- ali večrazrednimi šolami, kjer je bila obveznost osemletna. Za silo je tak slab odnos do šolske obveznosti popravil deželni zakon iz leta 1874, ki je predpisal, da morajo otroci, ki imajo krajšo šolsko obveznost, do štirinajstega leta obiskovati ponavljalne (nadaljevalne) šole. Olajšave v zadnjih dveh šolskih letih so bile uzakonjene tudi v Prekmurju.⁵

Osem- oziroma šestletno šolsko obveznost je otrok lahko izpolnil v štirih različnih tipih šol. Po končanem 4. razredu ljudske šole je otrok lahko prestopil v srednjo šolo, in sicer v štiriletno nižjo gimnazijo ali štiriletno realko. Gimnazija je v tem sistemu zavzemala položaj elitne šole, dostopne predvsem premožnejšim družbenim slojem, velik družbeni ugled pa je imela tudi realka. Po petem razredu so otroci lahko prestopili v triletno meščansko šolo in tako izpolnili osemletno šolsko obveznost – to je bil nov tip višje osnovne šole, ki ga je uzakonil *Državni osnovnošolski zakon*. Mreža meščanskih šol je na Slovenskem vse do razpada monarhije ostajala slabo razvita. Absolventom, ki so prihajali predvsem iz trgovskih in obrtnih slojev, je dokončana meščanska šola omogočala nadaljevanje šolanja v (tudi sorazmerno slabo razvitih) strokovnih šolah⁶ in na učiteljiščih, ne pa tudi na višjih srednjih šolah (gimnazije in realke). Čeprav so se meščanske šole obravnavale kot srednje šole, statusno niso bile izenačene z nižjimi gimnazijami in realkami.⁷ Četrty tip je bila (skladno z deželno zakonodajo) dvo- ali štiriletna višja ljudska šola.

S takšno sistemsko ureditvijo so bile udejanjene zahteve revolucionarnega leta 1848, ki jih je za šolsko področje artikuliral *Osnutek temeljnih načel javnega pouka v Avstriji*.⁸ Ta osnutek je glede izobraževanja zahteval upoštevanje načela enakosti, torej pravice vseh do izobraževanja pod enakimi pogoji. Gre za klasično zahtevo meščanstva, ki sega v pridobitve francoske buržoazne revolucije.⁹ Enakost je tu razumljena kot temeljni pogoj pravične konkurence – država mora vsem zagotoviti enake izhodiščne pogoje in zato mora v prvi vrsti vsem

⁵ Vlado Schmidt, "Osnovna šola in osnovnošolska zakonodaja pred sto leti", v: *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969*, ur. Vlado Schmidt, Vasilij Melik in France Ostanek (Ljubljana, 1970), str. 16 (dalje: "Osnovna šola in osnovnošolska zakonodaja pred sto leti"); Vasilij Melik, "Slovenci in 'nova šola'", v: *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969*, ur. Vlado Schmidt, Vasilij Melik in France Ostanek (Ljubljana, 1970), str. 31–63 (str. 47) (dalje: Melik, "Slovenci in 'nova šola'").

⁶ Aleš Gabrič, "Šolski sistemi na Slovenskem v 20. stoletju", *Šolska kronika* 10, št. 2 (2001), str. 236–250.

⁷ France Ostanek, "Šolski sistemi na Slovenskem v obdobju 1774 do 1963", *Šolska kronika* 8, št.1 (1999), str. 51–72.

⁸ Prim. Vlado Schmidt, *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem* III (Ljubljana, 1988), str. 7–9.

⁹ Prim. Zdenko Medveš, "Condorcet in Lepeletier – "ÉGALITÉ" v pedagoških idejah francoske revolucije", *Sodobna pedagogika* 40. št. 9/10 (1989), str. 347–361.

zagotoviti enako osnovno izobrazbo.¹⁰ *Osnutek* je v tem kontekstu zahteval enotno šolo, ki otrok ne diferencira po stanu že od prvih razredov, vendar je to ostalo neuresničeno. Neuresničena je ostala tudi revolucionarna zahteva, naj nadzor nad šolo prevzame država – še več, oblast Cerkve nad šolo se je v Avstro-Ogrski s konkordatom iz leta 1855 še bistveno okrepila. Obe zahtevi sta bili dokončno uresničeni šele z *Državnim osnovnošolskim zakonom*. To je bil vsekakor velik napredek glede na prejšnjo šolsko ureditev, vendar tudi ta rešitev ni razrešila vprašanja dostopnosti in prehodnosti šolskega sistema. Enotnost osnovnošolskega izobraževanja je bila uzakonjena le na ravni elementarnega izobraževanja, nadaljevanje izobraževanja na nižji gimnaziji ali realki, meščanski šoli ali višji ljudski šoli pa je bilo bolj odvisno od socialnega položaja otrok kot pa od njihovih sposobnosti.¹¹

Orišimo še nekatere značilnosti *Državnega osnovnošolskega zakona* in liberalne šolske zakonodaje iz tistega časa, ki so bile osnova šolske ureditve po prevratu na Slovenskem.¹² Z določilom, da je potrebno osnovno šolo ustanoviti povsod, kjer je v razdalji ene ure hoda po petletnem povprečju več kot 40 otrok, se je bistveno izboljšala geografska dostopnost šol – to je bil eden od bistvenih pogojev za uveljavitev splošne šolske obveznosti. Uveljavilo se je financiranje šol iz davčnih virov, kar je zagotovilo sorazmerno stabilnost in razvoj. Prisotna je bila želja, da se ustanovi čim večje število osnovnih šol skupaj s težnjo, da se izboljša kvaliteta poučevanja. Ta težnja se je odražala tudi v razširjeni vsebini pouka, ki je odslej vključevala temeljne vsebine iz naravoslovja, zemljepisa, zgodovine, materinščine, geometrije, petja in telovadbe. Tako razširjena vsebina pouka je seveda zahtevala bolj izobraženega učitelja, s tem pa tudi statusno izboljšanje njegovega položaja. *Državni osnovnošolski*

¹⁰ To načelo je bilo na Slovenskem prvič uresničeno v času Ilirskih provinc (1809–1813). Z avstrijsko zakonodajo uveljavljeno diferenciacijo na trivialke, glavne šole in normalke je francoska oblast nadomestila z enotnimi "primarnimi šolami" (*écoles primaires*), kar je bistveno izboljšalo možnosti nadaljevanja šolanja najrevnejših slojev, ki jim je bilo to prej z obiskovanjem trivialk onemogočeno (Schmidt, *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem* II, str. 66–67).

¹¹ Avstrija je takšno obliko institucionalne diferenciacije, ki šolske poti otrok v času šolske obveznosti ločuje v vzporedne programe (približno od 11. leta naprej) kontinuirano ohranila vse do danes. Po razpadu Avstro-Ogrske se je ta sistem v glavnih potezah ohranil tudi v novonastalih državah na ozemlju, ki ga je obsegala nekdanja monarhija. Do radikalnejših sprememb v organizaciji šolskih sistemov je prišlo po 2. svetovni vojni v državah vzhodnega bloka, ki so skladno s socialistično doktrino uzakonile enotne osnovne šole v času obveznega izobraževanja. Po padcu berlinskega zidu in uvedbi parlamentarne demokracije v teh državah so nekatere (Češka, Madžarska, Slovaška) ponovno uvedle staro obliko zunanje diferenciacije. Slovenija se je v času konstituiranja nove šolske zakonodaje po osamosvojitvi bolj zgledovala po skandinavskih šolskih modelih, kjer prevladuje koncept enotne šole, kot pa po avstrijskem (in nemškem) (Zdenko Medveš, "Zunanja diferenciacija v osnovi šoli: odgovori na mnoge sistemske dileme so odvisni od izvedbenih rešitev", *Sodobna pedagogika* 50, št. 1 (1999), str. 88–104).

¹² Schmidt, "Osnovna šola in osnovnošolska zakonodaja pred sto leti", str. 16; Melik, "Slovinci in 'nova šola'", str. 47.

zakon je na tem področju naredil bistven premik s tem, da je uzakonil štiriletna ženska in moška učiteljska, ki so skupaj s pripadajočimi vadnicami zagotavljala bistveno bolj kvalitetno splošno in strokovno izobrazbo kot prejšnje eno- do dvoletno izobraževanje na normalkah. Skupaj s kvalitetnejšo izobrazbo je zakonodaja poskrbela za izboljšanje ekonomskega položaja učiteljev, ki odslej niso bili več odvisni od pobiranja šolnine ali negotovih postranskih zaslužkov, temveč jim je morala šolska oblast zagotoviti dohodek, ki jim omogoča dostojno življenje. Družbeni status učiteljev pa se je bistveno izboljšal tudi zato, ker z uzakonitvijo posvetnega nadzora nad šolo niso bili več odvisni od krajevnega duhovnika.¹³

Ta zakonodaja je torej obetala in omogočila izjemen napredek v osnovnošolskem izobraževanju in je bila po kriterijih tistega časa moderna.¹⁴ Temeljna hiba je bil izrazit nacionalistični pridih, ki ga je uveljavila nemška liberalna večina v leta 1867 izvoljenem državnem zboru. Slovenski poslanci so se ob opredeljevanju do predlagane šolske zakonodaje znašli v zapletenem položaju. Ne glede na njihovo katoliško ali liberalno usmeritev jim je bil skupen politični boj za nacionalne pravice Slovencev. Ker je bila temeljna intenca zakonskih rešitev usmerjena proti konkordatu in prevladi Cerkve v šolstvu, so nove zakone slovenski katoliško usmerjeni poslanci odločno zavračali, liberalno usmerjeni slovenski poslanci pa jih niso javno podpirali, ker so se izogibali konfliktu s katoliškim taborom.¹⁵ Slovenski poslanci tudi niso podprli *Državnega osnovnošolskega zakona*. Katoliški tabor ga je zavračal zaradi zmanjšane vloge Cerkve – šolski reformi so očitali, da bo predraga in da je vsebina pouka neprilagojena potrebam kmečkega človeka. Zakonu so očitali tudi protiustavnost, kršitev nacionalne enakopravnosti, predvsem pa so bili kritični do določb glede učnega jezika.¹⁶ Bolj negotovi so bili poslanci liberalnega tabora. Skupaj s katoliškim taborom so v zakonu videli grožnjo slovenskim nacionalnim interesom in so

¹³ V slovenski javni zavesti je prisotna literarna krilatica, da so *učitelj, župnik in župan (ki je pogosto tudi gostilničar) glavne figure na vasi*. Za učitelje izpred obdobja liberalne šolske zakonodaje to nikakor ne velja. Celo obratno: družbeni status in ugled učitelja je bil v okviru *Splošne šolske naredbe* iz leta 1774 in *Politične šolske ustave* iz leta 1805 izrazito nizek. Dejansko je bil zaradi svoje odvisnosti od šolnin in lokalnega župnika ter zaradi slabe izobrazbe povsem na dnu socialne hierarhije. Šele liberalna šolska zakonodaja je omogočila izjemen dvig učiteljevega ugleda v vseh družbenih slojih. Šele ta zakon je tudi omogočil izobraževanje in vključevanje učiteljic v javni osnovnošolski izobraževalni sistem.

¹⁴ Ob podrobnejših opisih okoliščin in vsebinskih značilnosti avstrijske liberalne šolske zakonodaje, ki jih najdemo v delih, na katera se sklicujemo v tem tekstu, je koristno upoštevati še temeljno delo avstrijskega šolskega zgodovinarja: Helmut Engelbrecht, *Geschichte des österreichischen Bildungswesens: Erziehung und Unterricht auf dem Boden Österreichs*, Band 4, Von 1848 bis zum Ende der Monarchie (Wien, 1986). Za razumevanje konstituiranja izobraževanja učiteljev v Avstro-Ogrski je temeljno delo: Rudolf Göner, *Die österreichische Lehrerbildung von der Normalschule bis zur Pädagogischen Akademie* (Wien, 1967).

¹⁵ Melik, "Slovinci in 'nova šola'", str. 35.

¹⁶ Prav tam, str. 45.

zaradi narodne sloge podprli njegovo obsodbo, toda hkrati niso mogli zanikati simpatij do naprednih pedagoških novosti, ki jih je zakon prinašal.¹⁷

Državni osnovnošolski zakon se je v obdobju do razpada monarhije splošno uveljavil in je med liberalno javnostjo užival veliko podporo. Največje nela-godje pa je bilo ves ta čas povezano s položajem slovenščine kot učnega jezika ter s tem povezanimi germanizacijskimi pritiski. Zakon je namreč v 6. členu določal, da o učnem jeziku odloča deželna šolska oblast, potem ko zasliši tiste, ki šolo vzdržujejo.¹⁸ To določilo je bilo neugodno za položaj slovenskega jezika v šolah. Po avstrijski volilni zakonodaji se je namreč število predstavnikov v občinskih in šolskih svetih delilo glede na ekonomsko moč in ne po narodnosti. Na narodnostno mešanih območjih Štajerske in Koroške je tako učni jezik predlagala gospodarsko močnejša nemška večina, kar pa ni odsevalo pravega razmerja v narodnem in jezikovnem pogledu.¹⁹

Statistična analiza položaja slovenščine kot učnega jezika v javnih osnovnih šolah, ki jo je opravil Sagadin²⁰ za Štajersko, Koroško, Kranjsko in Primorsko ob koncu 19. stoletja, pokaže, da je bilo v slovenskem delu Štajerske leta 1913 230 šol s slovenskim jezikom in 49 šol s slovenskim in nemškim. Žal ni podatka o številu šol z nemškim jezikom. Leta 1900 je bilo teh 54. Daleč najslabši je bil položaj slovenskega jezika v šolah na Koroškem. Tu so bile (podatki se nanašajo na celotno deželo) leta 1913 le tri šole s slovenskim jezikom, 89 jih je bilo s slovenskim in nemškim in 316 s samo nemškim jezikom. Na Kranjskem je bilo leta 1913 390 šol s slovenskim jezikom, 10 dvojezičnih in 31 z nemškim jezikom. V Trstu z okolico je bilo leta 1913 12 šol s slovenskim jezikom, 6 z nemškim in 52 z italijanskim. V Gorici in na Gradiškem so bile leta 1913 204 šole s slovenskim učnim jezikom, 2 trojezični in 2 z nemškim jezikom, šol z italijanskim jezikom je bilo 63. V Istri je bilo leta 1913 37 osnovnih šol s slovenskim učnim jezikom, 3 z nemškim, 96 z italijanskim, 126 s hrvaškim učnim jezikom ter 10 s hrvaškim in italijanskim.²¹

Konstituiranje slovenske šolske oblasti in vloga Karla Verstovška

Ko je bila 31. oktobra 1918 razglašena slovenska Narodna vlada v Ljubljani, je vrhovni organ oblasti Države SHS – Narodno vijeće v Zagrebu – ustanovil pose-

¹⁷ Prav tam, str. 57.

¹⁸ *Gesetz vom 14. Mai 1869* ..., str. 3–24.

¹⁹ Stane Okoliš, *Zgodovina šolstva na Slovenskem* (Ljubljana, 2009), str. 83.

²⁰ Janez Sagadin, "Kvantitativna analiza razvoja osnovnega šolstva na Štajerskem, Koroškem, Kranjskem in Primorskem po uveljavitvi osnovnošolskega zakona iz leta 1869 ter kvantitativni prikaz osnovnega šolstva v poznejši Dravski Banovini", v: *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969*, ur. Vlado Schmidt, Vasilij Melik in France Ostanek (Ljubljana 1970), str. 65–170.

²¹ Prav tam, str. 122–123.

Karel Verstovšek
(1871–1923) (dLib)

ben oddelek slovenske vlade, pristojen za šolstvo in vzgojo: poverjeništvo za uk in bogočastje.²² Za vodjo poverjeništva je bil imenovan dr. Karel Verstovšek²³. Statusno je bilo to poverjeništvo izenačeno z bivšim avstrijskim ministrstvom za uk in bogočastje, vendar je po ustanovitvi Kraljevine Srbov Hrvatov in Slo-

²² Več o kulturnih in prosvetnih razmerah na Slovenskem po razpadu Austro-Ogrske: Darja Kerec, "Kulturnoprosvetne razmere na Slovenskem ob državnem prelomu leta 1918", *Studia Historica Slovenica* 19, št. 2 (2019), str. 399–418.

²³ Celovit biografski prikaz in analizo njegovih političnih ter šolskoorganizacijskih prizadevanj najdemo v: Aleksandra Gačič in Gregor Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek (1871–1923), zaslužni slovenski politik: politična biografija: ob 145. obletnici rojstva* (Velenje, 2016) (dalje: Gačič in Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek (1871–1923)*). Glej tudi: Ervin Dolenc, "Karel Verstovšek kot poverjenik za uk in bogočastje v narodni in deželni vladi v Ljubljani 1918–1920", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 66=Nv31, št. 2 (1995), str. 284–291 (dalje: Dolenc, "Karel Verstovšek kot poverjenik za uk in bogočastje v narodni in deželni vladi v Ljubljani 1918–1920").

vencev (Kraljevine SHS) postopoma vedno več poslov prevzemalo ministrstvo za prosveto v Beogradu. V pristojnost poverjeništvu so sodile vse pedagoško-didaktične zadeve ljudskih in meščanskih šol, srednjih šol ter učiteljišč, personalne zadeve učiteljev in šolskih uradnikov, pokrivalo pa je tudi področje verskih zadev, sociale, umetnosti, znanstvenih ustanov, gledališča, spomeniškega varstva ter dijaških in študentskih organizacij. Prva leta je imelo poverjeništvu pristojnosti tudi na področju trgoveškega in obrtnega šolstva.²⁴

Poverjeništvu je bil podrejen Višji šolski svet. To je bil organ, ki je neposredno upravljal državne srednje šole in učiteljišča ter vodil ljudske in meščanske šole ter imenoval učitelje. V primerjavi s prejšnjim Deželnim šolskim svetom je sedaj pri imenovanju članov tega organa stopil v ospredje strokovni vidik. Prej je bil vodja šef deželne uprave, sedaj pa je predsednika imenoval poverjenik za uk in bogočastje. Zastopnike učiteljev je prej imenoval cesar, sedaj pa so dva zastopnika za srednjo šolo in dva za ljudsko izvolili učitelji sami. Ljubljanski občinski svet je imenoval zastopnika staršev, poverjeništvu pa zastopnika za socialno skrb. Poverjenik je imenoval tudi vladne člane tega organa. Tudi ko je naredba o ureditvi ministrstva prosvete z dne 3. septembra 1919 beograjsko ministrstvo definirala kot organ, ki mu pripadata vrhovni nadzor in uprava javnega in zasebnega pouka v Kraljevini SHS, se pristojnost poverjeništvu ni bistveno spremenila, razen da je izgubilo pravico imenovanja šolskih inšpektorjev.²⁵

Verstovšek se je dela lotil z izjemno odločnostjo. Za najpomembnejšo nalogo si je zadal odpravo nemškega šolstva, vendar je glede tega že takoj naletel na odpor članov vlade. Celovito predstavo o njegovih dosežkih na področju vzpostavljanja pogojev za delovanje in posodabljanje slovenskega šolskega sistema ter o ovirah, s katerimi se je srečeval, si lahko ustvarimo na podlagi njegovega poročila o opravljenem delu, ki ga je objavil v časniku *Slovenec* januarja 1921, kmalu po prenehanju mandata.²⁶ Tukaj razkriva, da je nameraval takoj razpustiti nemške šole, vendar so se številni člani Narodne vlade takšnemu odločnemu ravnanju uprli z argumentom, "da se ne sme takoj z tako daljnimi ukrepi izzivati

²⁴ Narte Velikonja, "Razvoj šolske uprave", v: *Slovinci v desetletju 1918–1928: Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine*, ur. Josip Mal (Ljubljana, 1928), str. 696 (dalje: Velikonja, "Razvoj šolske uprave").

²⁵ Prav tam, str. 697. Prav zaplet z imenovanjem šolskih nadzornikov je bil razlog za odstop Deželne vlade za Slovenijo 13. 12. 1920. Verstovšek ni sprejel šolskih nadzornikov, ki jih je imenoval šolski minister Svetozar Pribičević – do njegovega odstopa so delo šolskih nadzornikov opravljale osebe, ki jih je imenoval sam. Šele ko je Deželno vladno prevzel dr. Leonid Pitamic, prosvetni poverjenik pa je postal dr. Fran Skoberné, so šolsko nadzorstvo prevzeli nadzorniki, ki jih je imenoval minister (Branko Šuštar, "Povezovanje slovenskega učiteljstva v novi državi 1918 in 1921", v: *Jugoslavija v času: devetdeset let od nastanka prve jugoslovanske države*, ur. Bojan Balkovec (Ljubljana, 2009), str. 252 (dalje: Šuštar, "Povezovanje slovenskega učiteljstva v novi državi 1918 in 1921"))

²⁶ Karel Verstovšek, "Preustroj šolstva v Sloveniji", *Slovenec*, 11. 1., 12. 1., 13. 1., in 14. 1., 1921, str. 1–2 (dalje: Verstovšek, "Preustroj šolstva v Sloveniji").

druge narodnosti".²⁷ Zaradi tega je umaknil svojo prvotno naredbo "in predložil kratko naredbo, ki mi je podala prosto roko za preustrojitev šolstva. Koliko truda in dela je stalo to uradovanje, bode videl vsakdo, če konstatiram dejstvo, da je bilo treba vsako šolo posebej obravnavati in urejevati."²⁸

Vsebinsko najpomembnejša šolskosistemska sprememba v njegovem mandatu se je nanašala na spreminjanje klasičnih gimnazij v realne. Ta sprememba je bila izvedena v II. državni gimnaziji v Ljubljani, državni gimnaziji v Novem mestu, državni gimnaziji v Celju ter državni gimnaziji na Ptujju. Kjer so ostale nemške vzporednice, je bil uveden obvezni pouk slovenskega jezika. Na Koroškem sta bila v šolskem letu 1919/20 ustanovljena začasna državna gimnazija v Velikovcu (dva razreda) in en letnik državnega učiteljišča, vendar sta bili obe šoli po plebiscitu razpuščeni. Novoustanovljena je bila državna gimnazija v Murski Soboti za prekmurske Slovence – tudi ta gimnazija naj bi se postopoma spremenila v realno gimnazijo.²⁹

Ob koncu poročila je Verstovšek opisal še svoje zasluge pri ustanovitvi univerze in v zvezi s tem zapisal: "Tudi pri izpolnitvi teh nad pol stoletja starih želj po najvišjem kulturnem zavodu za Slovence, mi ne more nikdo očitati, da bi ne izpolnil svojega mesta. Trdim celo lahko pred vso javnostjo, da sem odločilno posegel za ugodno razrešitev vseučilišnega vprašanja...".³⁰ Te zasluge so nesporne. Prepoznali so jih že njegovi sodobniki in čeprav je bila pozneje njegova vloga pozabljena, je danes znova povsem upravičeno Verstovška opisovati kot "političnega očeta" slovenske univerze.³¹

Verstovšek je poverjeništvu za uk in bogočastje vodil polni dve leti. Tudi v obdobju med novembrom 1919 in februarjem 1920, ko je odstopila Deželna vlada v Ljubljani, na ta položaj ni bil imenovan nihče drug. S tega položaja je odšel šele po odstopu Deželne vlade Janka Brejca, 13. decembra 1920.³² Na podlagi Verstovškovega poročila si zlahka predstavljamo, koliko njegovega dela je bilo vložnega v vzpostavljanje slovenskega šolskega sistema, pri tem pa nismo izpostavljali naporov, vezanih na kulturno politiko in znanost, ki sta tudi sodili v njegovo pristojnost. Razumljivo je njegovo razočaranje nad političnimi in drugimi nasprotniki, ki so mu pripisali, da je bil "nesreča" za slovensko šolstvo".³³

V dveh letih vodenja poverjeništvu je moral Verstovšek nenehno premago-

²⁷ Verstovšek, "Preustroj šolstva v Sloveniji", 11. 1. 1921, str. 1.

²⁸ Prav tam.

²⁹ Prav tam, str. 1–2.

³⁰ Verstovšek, "Preustroj šolstva v Sloveniji", 14. 1. 1921, str. 2.

³¹ Gačič in Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek (1871–1923)*, str. 144.

³² Dolenc, "Karel Verstovšek kot poverjenik za uk in bogočastje v narodni in deželni vladi v Ljubljani 1918–1920", str. 289.

³³ Verstovšek, "Preustroj šolstva v Sloveniji", 11. 1. 1921, str. 1.

vati ovire in sprejemati odločitve, ki niso bile splošno sprejete in so mu nakopale nasprotnike. Omenili smo že nasprotovanje Narodne vlade takojšnji razpustitvi nemškega šolstva in odločitev, da je treba glede učnega jezika presojati za vsako šolo posebej. Že takrat si je Verstovšek nakopal očitek, da je pri reformi šolstva preveč radikalen, predstavljamo pa si lahko tudi, da je sprememba učnega jezika pri nemškem delu prebivalstva sprožala močan odpor. Strinjamo se lahko z Verstovškovo trditvijo, "da je bila največja sreča za bodočnost slovenskega naroda, da je šolska uprava takoj po prevratu še takorekoč v revolucionarni dobi z vso energijo izvršila preustrojitev šolstva v narodno šolstvo, ki je bilo poprej pod nemškim režimom prikrojeno edinemu namenu, širiti med slovenskim narodom germanizacijo".³⁴ Verjetno ima prav, ko pravi, da pozneje tega ne bi bilo več možno narediti tako dosledno.

Verstovšek, po izobrazbi klasični filolog, si je zamere nakopal tudi v krogu zagovornikov klasične gimnazije. Sprejel in zagovarjal je takrat splošno uveljavljeno prepričanje, da je klasična gimnazija s poudarkom na latinščini in grščini zastarela šolska forma, ki naj jo nadomestijo realne gimnazije.³⁵ Ob prevratu je bilo na slovenskem ozemlju deset humanističnih (klasičnih) gimnazij, ena realna gimnazija, dve realki in en ženski licej. Tako močna prevlada humanističnih šol ni bila značilna za celotno monarhijo, saj je bilo npr. na Češkem razmerje izenačeno, na Hrvaškem pa je bilo realnih šol celo nekaj več.³⁶ Kljub temu pa je zavzemanje za krčenje humanistične izobrazbe med številnimi intelektualci naletelo na močan odpor – v obrambo latinščini in grščini že na nižji stopnji srednje šole je bilo junija 1920 ustanovljeno Društvo prijateljev humanistične gimnazije, ki je bilo aktivno vse do razpada Kraljevine SHS.³⁷

Verstovšku ni mogoče očitati avtoritarnosti – bil je pripravljen na dialog in voljan sklepati kompromise. Toda očitno je, da je bilo pri učitelstvu liberalnega tabora (in ti so bili v večini) ves čas prisotno nezaupanje do njegove politične usmerjenosti ter da ni bil pozabljen njegov spor z njimi leta 1910, ko je pred njihovo kritiko branil Slovensko kmečko zvezo (SKZ).³⁸ Liberalni učiteljski tabor je tudi nasprotoval njegovim pogledom na reformo šole, ki jih je zagovarjal kot štajerski poslanec SKZ oziroma kasneje Slovenske ljudske stranke (SLS) leta 1911. Takrat je namreč s somišljeniki predlagal spremembo šolskega zakona, s katero bi uzakonjeno osemletno šolsko obvezo na Štajerskem zamenjala šestletna redna osnovna šola, ki bi ji sledila dvoletna obvezna nadaljevalna

³⁴ Verstovšek, "Preustroj šolstva v Sloveniji", 13. 1. 1921, str. 1.

³⁵ Prav tam, str. 33.

³⁶ Bojan Baskar, *Latinščine prosim: latinščina in njeno izganjanje na Slovenskem 1849–1987*. Ljubljana 1988, str. 97.

³⁷ Prav tam, str. 119.

³⁸ Gačič in Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek (1871–1923)*, str. 112–113.

šola.³⁹ *Učiteljski tovariš* je to pobudo pospremil s komentarjem, da so "klerikalci /.../ že vedno bili in bodo za konkordatsko šolo",⁴⁰ ter tako demonstriral globok razkol med liberalnim in katoliškim političnim in učiteljskim taborom.

Pa vendar tudi v liberalnem taboru niso mogli spregledati in zatajiti Verstovškovih zaslug, še posebej za ureditev šolskih razmer v Mariboru, kjer je bilo prevratno dogajanje še posebej intenzivno, proces slovenizacije šolstva pa zaradi močnega nemškega odpora še posebej občutljiv.⁴¹ Ob 10. obletnici "prevzema šolstva v Mariboru in okolici 1. aprila 1919" je *Učiteljski tovariš* na prvi strani zapisal, da imata zasluge za to, da "se je vršil ta preobrat brez vseh pretresljajev", predvsem Verstovšek kot poverjenik za prosveto in dr. Leopold Poljanec kot višji šolski nadzornik. "Oba sta pustila učiteljstvu skoro docela proste roke, da je delalo kakor je vedelo in znalo. In da je delalo prav, to je najboljši dokaz, da obhajamo sedaj desetletnico tistih težkih, a vendar tudi tako lepih dni."⁴²

Stanovska dejavnost učiteljev

Prizadevanje, da bi se posamezna slovenska učiteljska društva med seboj povežala v skupno organizacijo, je aprila 1889 pripeljalo do ustanovitve Zaveze slovenskih učiteljskih društev.⁴³ Sprva je zveza združevala učitelje ne glede na politična in svetovnonazorska prepričanja, že po desetletju delovanja pa je prišlo do razkola. Leta 1899 so učitelji katoliškega tabora začeli izdajati svoj stanovski časopis *Slovenski učitelj*, septembra 1900 pa so na slovenskem katoliškem shodu v Ljubljani ustanovili lastno učiteljsko organizacijo – Slomškovo zvezo, ki je združevala učitelje in profesorje katoliških načel ter katehete. Že od ustanovitve naprej je bilo prisotno prizadevanje za tesnejše povezovanje s srbskimi in hrvaškimi učitelji, zato se je tega leta Zaveza slovenskih učiteljskih

³⁹ France Ostanek, "Prizadevanje slovenskih šolnikov za reformo šolstva v razdobju 1889–1914", v: *Pedagoški zbornik* (Ljubljana, 1956), str. 84.

⁴⁰ "Reforma ljudske šole", *Učiteljski tovariš*, 14. 4. 1911, št. 15, str. 2.

⁴¹ O dogodkih v Mariboru ob prevratu glej: Bruno Hartman, "Prevrat v Mariboru 1918/1919", *Studia Historica Slovenica* 2, št. 1 (2002), str. 179–227; Drago Humek (ur.), *1919–1929 Deset let drž. Slovenske osnovne in meščanske šole v Mariboru* (Maribor 1929); Jure Maček, *Partijska prosvetna politika 1945–1955 na primeru šolstva v Mariboru in okolici*, magistrsko delo (Maribor 2011), str. 26–35.

⁴² "Pomembna desetletnica našega šolstva", *Učiteljski tovariš*, 4. 4. 1919, št. 34, str. 1.

⁴³ Za njeno glasilo je bila takrat razglašena revija *Popotnik*. Kot prva slovenska pedagoška strokovna revija je začela izhajati leta 1880. Tudi ko je revija leta 1950 spremenila ime in se poimenovala *Sodobna pedagogika*, je ohranila status osrednje in najpomembnejše pedagoške znanstvene publikacije. Letos ta revija praznuje 140-letni jubilej in ima že dolgo status najstarejše slovenske znanstvene revije z neprekinjenim izhajanjem (Andrej Vovko, "Oris zgodovine pedagoških strokovnih revij Popotnik in Sodobna pedagogika", v: *Bibliografsko kazalo: Popotnik – Sodobna pedagogika 1880–1980*, ur. Tatjana Hojan, Albina Perkič in Andrej Vovko (Ljubljana, 1983), str. 9 (dalje: Vovko, "Oris zgodovine pedagoških strokovnih revij Popotnik in Sodobna pedagogika")

društev preimenovala v Zavezo avstrijskih jugoslovanskih učiteljskih društev. Formalno je povezovanje uspelo le z dalmatinskim učiteljskim društvom, prizadevanje za povezovanje z jugoslovanskimi narodi pa je ostalo programska usmeritev še naprej. Leta 1908 je bila v Pragi ustanovljena Zveza slovanskega učiteljstva v Avstriji, ustanovitev zveze, ki bi združevala južnoslovanske narode, pa je preprečila avstrijska aneksija Bosne in Hercegovine leta 1908. Zaradi teh prizadevanj so bili vodilni člani zaveze deležni številnih šikan s strani avstrijske oblasti, *Učiteljski tovariš*, ki je kot glasilo Zaveze leta 1900 nadomestil *Popotnika*,⁴⁴ pa je bil označen za srbofilski list, ki ga berejo politično sumljivi naročniki.⁴⁵

Zaveza je takoj po prevratu dobila že tretje ime: postala je Zaveza jugoslovanskega učiteljstva (v nadaljevanju Zaveza) in takoj nadaljevala s prizadevanjem za ustanovitev skupne učiteljske organizacije slovenskega, hrvaškega in srbskega učiteljstva. To se je uresničilo leta 1920, ko se je Zaveza ukinila in se kot posebno poverjeništvo s sedežem v Ljubljani priključila skupni državni organizaciji, tj. Udruženju jugoslovanskega učiteljstva (UJU).⁴⁶ Zaveza je imela pri organiziranju skupne jugoslovanske učiteljske zveze vodilno vlogo, osrednja osebnost priprave programskih smernic za prihodnje delovanje skupne organizacije pa je bil Engelbert Gangl.⁴⁷ Posvetovanja na jugoslovanski ravni so potekala junija 1919. Najprej so bile 8. junija na posvet v Beogradu povabljenе pokrajinske zveze, 14. junija se je v Zagrebu o tem posvetoval predsednik Zaveze Luka Jelenc. Posvetovanje se je v širši sestavi nadaljevalo v Zagrebu 22. junija in za tem še v Beogradu 24. in 25. junija, kjer so Zavezo zastopali Luka Jelenc, Anton Gnus in Engelbert Gangl. Predsednik Zaveze je bil skupaj s hrvaškim predstavnikom prisoten tudi na skupščini Udruženja srbskega učiteljstva v Beogradu od 6. do 8. avgusta 1919. Tu je bilo sklenjeno, da se bo odboru Udruženja srbskega učiteljstva in referentoma iz prosvetnega ministrstva, ki bosta zastopala hrvaško in slovensko učiteljsko zvezo, poverila priprava pravil ter kongres celotnega jugoslovanskega učiteljstva poleti leta 1920.⁴⁸

⁴⁴ S sklepom Zaveze je *Popotnik* takrat postal njena strokovna revija s podnaslovom *Pedagoški in znanstveni list*, *Učiteljski tovariš* pa je postal šolsko politično glasilo Zaveze. (Prav tam, str. 11.)

⁴⁵ Metod Kumelj, "50 let skupne slovenske učiteljske organizacije", *Učiteljski tovariš*, 6. 7. 1939, št. 1, 2, 3, str. 1–2.

⁴⁶ Prav tam, str. 1. Glej tudi: Milica Bergant, *Poizkusi reforme šolstva pri Slovencih 1919–1929. Od prevrata do uvedbe diktature* (Ljubljana, 1958), str. 7–49; Šuštar, "Povezovanje slovenskega učiteljstva v novi državi 1918 in 1921".

⁴⁷ Engelbert Gangl (1873–1950) je kot urednik mladinskega časopisa *Zvonček* in predvsem kot urednik *Učiteljskega tovariša* zasedal vplivno mesto v Zavezi. Na položaju urednika *Učiteljskega tovariša* je bil 20 let – uredniški položaj je konec prvega polletja 1919 zamenjal s Ivanom Dimnikom. Od novega leta naprej je *Učiteljski tovariš* izhajal tedensko v nakladi 1800 izvodov (Vilibald Rus, "Delovanje 'Zaveze jugoslovanskega učiteljstva' v zadnjem letu", *Učiteljski tovariš*, 1. 10. 1919, št. 40, str. 1–3).

⁴⁸ Vilibald Rus, "Delovanje 'Zaveze jugoslovanskega učiteljstva' v zadnjem letu", *Učiteljski tovariš*, 1. 10. 1919, št. 40, str. 1–3. (str. 3).

Engelbert Gangl
(1873–1950) (dLib)

Čeprav je imela Zaveza pred vojno bistveno večje članstvo kot Slomškova zveza,⁴⁹ so se predstavniki obeh taborov zavedali, da razdor škodi prizadevanju za skupne stanovske interese. Prevrat in nove politično-ekonomske okoliščine so bile priložnost za preseganje starih zamer in poenotenje. V tem duhu je vodstvo Zaveze tajništvu Slomškove zveze poslalo vabilo na sejo upravnega odbora 2. novembra 1918, v katerem so med drugim zapisali:

⁴⁹ Leta 1908 je imela Zaveza 1852 članov, Slomškova zveza pa le 160. (Bergant, *Poizkusi reforme šolstva pri Slovencih*, str. 7–8.)

Z ozirom na važnost razpravnih predmetov ter z ozirom na to, da sedanji veliki, zgodovinski dogodki kategorično velevajo vsemu jugoslov. učiteljstvu, naj se nemudoma združi k skupnemu delovanju, iskreno vabimo cenjeno tajništvo Slomškove Zveze, da pošlje na omenjeno sejo dva ali tri svoje zastopnike s pooblastilom, da se smejo kot naši ljubi gosti udeleževati razprav ter za svojo organizacijo nabirati informacij v svrhu nadaljnjega skupnega delovanja in postopnja v vprašanjih, ki so za naš stan in za naše šolstvo velevažna in odločilnega pomena.⁵⁰

Rezultat tega sestanka je bila *Spomenica narodni vladi SHS*,⁵¹ v kateri so predstavniki obeh učiteljskih organizacij formulirali najnujnejše naloge pri vzpostavljanju šolskega sistema. Kot prvo točko so izpostavili zaposlitev izkušenih in zanesljivih učiteljev v obmejnih območjih. Narodni vladi so sugerirali takojšnjo pripravo natančnega katastra šolstva in učiteljstva na Slovenskem. V nadaljevanju so predlagali, naj šolski nadzorniki ne bodo več podrejeni okrajnemu glavarju, temveč naj dobijo status samostojnega pedagoškega in didaktičnega voditelja šolstva v okraju, ki je podrejen le višji šolski (ne pa tudi politični) instanci. Pri imenovanju naj pridejo v poštev le strokovnjaki, ki jih predlagajo učiteljska društva. Glede deželnih nadzornikov so izrazili zahtevo, da se na ta položaj imenujejo ljudskošolski in meščanskošolski učitelji – tudi pri njihovem imenovanju naj Narodna vlada pridobi mnenje učiteljstva, ki ga zastopata Zaveza in Slomškova zveza. V *Spomenici* je bil izražen tudi poziv narodnim vladam SHS, da skličejo konferenco

vseh osrednjih ljudskošolskih, meščanskošolskih, srednješolskih in visokošolskih organizacij, ki naj na skupnem posvetovanju določijo temeljna načela za izdelavo okvirnega zakonskega načrta našega šolstva in obče narodne vzgoje ter izvoli izmed sebe anketo, ki na podlagi temeljnih načel izdela ta okvirni zakonski načrt. – Za slovensko ljudskošolsko in meščanskošolsko učiteljstvo prihajata tukaj v poštev samo Zaveza jugoslovanskega učiteljstva in Slomškova Zveza, ki na dotični poziv imenujeta svoje odposlance na sklicano konferenco.⁵²

Za prehodno dobo do dokončne ureditve šolstva so učitelji v *Spomenici* predlagali odpravo nemščine v vseh ljudskih in meščanskih šolah kot predmeta in učnega jezika ter prilagoditev pouka zgodovine novim razmeram. Narodno vlado so pozvali, naj skliče posvetovanje obeh učiteljskih organizacij za pripravo novih čitank, in jo prosili, naj organizira učiteljske tečaje za učenje srbohr-

⁵⁰ Luka Jelenc, "Iz naše organizacije. Skupne zadeve. Iz naše Zaveze", *Učiteljski tovariš*, 2. 11. 1918, št. 24, str. 3.

⁵¹ "Spomenica narodni vladi SHS", *Učiteljski tovariš*, 4. 11. 1918, št. 25, str. 1.

⁵² Prav tam.

vaškega jezika. Kjer je to ustrezalo krajevnim potrebam, naj obstoječe osem-razredne šole preuredi v petrazredne ljudske šole in trirazredne meščanske šole. Narodno vlado so tudi pozvali, da prevzame vso javno šolstvo ter razglasi celotno šolstvo za narodno last ter učiteljstvo za državne uradnike. Za konec pa so člani obeh učiteljskih združenj predlagali še, da se kot "najnujnejša zadeva" nemudoma uredijo plače in tudi prejemki upokojenih učiteljev ter preskrba učiteljskih vdov, in sicer na enak način, kot je to urejeno za državne uradnike od dosedanjega enajstega činovnega razreda navzgor. *Spomenico* je za Zavezo jugoslovanskega učiteljstva podpisal njen predsednik Luka Jelenc, za Slomškovo zvezo pa Ivan Štrukelj.

Pobuda za sodelovanje je konec leta 1918 prišla tudi iz Slomškove zveze. Na občnem zboru, ki so ga imeli 30. decembra 1918, so Zavezi predlagali ustanovitev Učiteljskega sveta, v katerem bi bile zastopane vse slovenske učiteljske organizacije s po petimi člani. Ob *stanovskih in gmotnih vprašanjih* bi v pristojnost sveta spadala tudi "vsa splošno vzgojna in kulturna vprašanja, kjer je treba, da nastopi vse učiteljstvo skupno".⁵³ Predvsem pa bi

združil Učiteljski svet enkrat vse učiteljstvo v skupno stanovsko organizacijo, ki naj bi strogo varovala vse učiteljstvo vsakih korupcij in krivic. Na tem temelju se lahko osnujejo različne načelne učiteljske organizacije, v katerih področje bi spadala tudi samo taka vprašanja. Istotako naj bi stopil Učiteljski svet v slik s hrvatskimi in srbskimi učiteljskimi stanovskimi organizacijami, da bi nastopilo takrat, ko se bo reševalo definitivno o naši usodi, vse jugoslovansko učiteljstvo skupno.⁵⁴

Prva seja je bila 6. januarja 1919. Kratko poročilo v *Slovenskem učitelju* omenja imenovanje predsednika, podpredsednice in tajnika, ki so hkrati zastopali Zavezo, Društvo učiteljic in Slomškovo zvezo, vodilna tema sestanka pa je bil poziv vsem slovenskim učiteljem, da se včlanijo v eno od učiteljskih organizacij: "Neorganiziran ne sme biti noben učitelj. Vsakdo v 'Slomškovo zvezo' ali pa v 'Zavezo' – kamor ga vleče prepričanje. Brezbrižnežev ne maramo več v svojem stanu!"⁵⁵ Toda kljub sodelovanju Zaveze se zdi, da temu organu nikoli niso pripisovali večje teže. To je razvidno tudi iz tega, da za svoje predstavnike v Učiteljski svet niso predlagali svojih najpomembnejših članov, že na 2. seji 26. januarja 1919 pa so začeli opozarjati, da gre zgolj za posvetovalni organ, ki nima izvršne funkcije.⁵⁶ Vizija Zaveze je bila, da se vsa učiteljska združenja

⁵³ "Občni zbor 'Slomškove zveze'", *Slovenski učitelj* 20, št. 1 (1919), str. 23–24.

⁵⁴ Prav tam, str. 24.

⁵⁵ "Prva seja učiteljskega sveta", *Slovenski učitelj* 20, št. 1 (1919), str. 22.

⁵⁶ Šuštar, "Povezovanje slovenskega učiteljstva v novi državi 1918 in 1921", str. 241.

povežejo v eno krovno organizacijo, pobudo pa so oblikovali brez sodelovanja Slomškove zveze. Hkrati pa se je začel idiličen odnos med Zavezo in Slomškovo zvezo, vzpostavljen takoj po prevratu, kmalu krhati. Že julija 1919 je upravni odbor Zaveze odnos med obema društvoma ocenil tako:

Takoj ob rojstvu Jugoslavije nam je Slomškova Zveza marljivo in lojalno pomagala pri razrešitvi vseh važnejših skupnih vprašanj, žal, da je pozneje krenila na drugo pot. V zadnjem času se je spozabila tako zelo, da je hotela s pomočjo Slov. Ljudske Stranke preprečiti za vsako ceno celo imenovanje E. Ganglovo za višjega šolskega nadzornika.⁵⁷

Tej zameri se je pridružilo še nekaj drugih zapletov, ki so slabili odnose in vzbujali nezaupanje. V takšni situaciji je Zaveza Učiteljskemu svetu sicer priznavala usklajevalno vlogo, toda zgolj kot začasno rešitev: "Dokler nismo na jasnem, kako se združijo posamezne pokrajinske učiteljske Zveze v 'Unijo Jugoslovanskega Učiteljstva', toliko časa velja za slovenske učiteljske Zveze kot skupna stanovska organizacija Učiteljski Svet."⁵⁸ Pri tem pa je bila Zaveza tako samozadostna, da Slomškove zveze, ko so avgusta 1919 v Beogradu snovali Unijo jugoslovanskega učiteljstva, o tem niso niti obvestili, kaj šele povabili k sodelovanju.⁵⁹ Ob koncu leta 1919 in v začetku 1920 se je med obema učiteljskima organizacijama znova razplamtel kulturni boj, ki je onemogočal povezovanje slovenskih učiteljev v skupno, strankarsko in svetovnonazorsko neopredeljeno organizacijo. Depolitizacija in združitev obeh nasprotnih slovenskih učiteljskih združenj se je zgodila šele leta 1926.⁶⁰

Vrnimo se k omenjeni *Spomenici*, ki je povsem na začetku nove države nakazovala nekatere temeljne poteze programskih usmeritev (takrat še poenotenih) učiteljev na področju šolstva in njihovega položaja. Izstopa zahteva po uveljavitvi strokovnih kriterijev tako v kadrovanju šolske uprave kot pri konceptualizaciji šolske zakonodaje – na obeh področjih so učitelji pričakovali, da

⁵⁷ "Iz naše organizacije" Skupne zadeve. Zborovanje upravnega odbora Zaveze." *Učiteljski tovariš*, 30. 7. 1919, št. 31, str. 2–3 (str. 3).

⁵⁸ Prav tam.

⁵⁹ Šuštar, "Povezovanje slovenskega učiteljstva v novi državi 1918 in 1921", str. 244. Na zborovanju Slomškove zveze so to pospremili z besedami: "Snuje se Unija jugoslovanskega učiteljstva in Slomškova zveza je pozdravila učitelje, ki so v to svrhu zborovali v Belgradu. Krščanska učiteljska organizacija ni bila dosedaj še o nobenem takem razgovoru obveščena, ker menijo nekateri tovariši iz nasprotnega tabora, da lahko 'velikopotezno' preidejo preko nas. Nam je prav, vprašanje pa je, če bo dobro – za učiteljstvo. Pa da ne bodo potem zopet vpili, da so 'klerikalni' učitelji vsega krivi, če ne pojde vse gladko." ("Sijajno zborovanje 'Slomškove zveze' 9. avgusta 1919", *Slovenski učitelj* 20, št. 7/9 (1919), str.184–185.)

⁶⁰ Bergant, *Poizkusi reforme šolstva pri Slovencih 1919–1929. Od prevrata do uvedbe diktature*, str. 19–25; Ervin Dolenc, *Kulturni boj. Slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1918–1929* (Ljubljana, 1996), str. 40–43.

bo šolska oblast rešitve sprejemala ob upoštevanju učiteljev kot kompetentnih partnerjev. Spomenica je s predlogom, da se osemrazredne ljudske šole reformirajo tako, da se zadnji trije razredi preoblikujejo v meščanske šole, že nakazala tudi smer iskanja ključne šolskosistemske dileme. Toda kot "najnujnejša zadeva" v *Spomenici* vendarle izstopa klasična sindikalna zahteva: izboljšanje gmotnega položaja učiteljstva, zato si – preden nadaljujemo s prikazom strokovnih prizadevanj glede reforme šolstva – pogledajmo prizadevanje učiteljev za višje plače.

Borba za plače

Glede materialnega položaja učiteljev sta se obe ideološko nasprotni učiteljski združenji najlažje poenotili – vprašanje učiteljskih plač je bila osrednja tema stanovskih prizadevanj od začetka nove države naprej. Delegacija, sestavljena iz predstavnikov obeh učiteljskih organizacij, ki je dan po njenem sprejemu (3. novembra 1918) Spomenico izročila predsedniku Narodne vlade Josipu Pogačniku, je izkoristila priložnost in nujnost ureditve učiteljskih prejemkov tudi izrecno izpostavila. Tej želji je že od začetka naklonjeno prisluhnil tudi Verstovšek. Z njim se je delegacija učiteljskih organizacij sestala 14. novembra 1918 in mu predstavila zahteve *Spomenice*, ponovno pa so se z njim sestali 26. novembra 1918 – tokrat je pogovor tekkel zgolj o plačah in Verstovšek jim je obljubil, da se bodo uredile skladno z njihovimi željami.⁶¹

To obljubo je po svojih močeh tudi uresničil. Leto 1919 so slovenski učitelji dočakali z dobro novico: Narodna vlada SHS v Ljubljani je na seji 30. decembra 1918 razpravljala o treh variantah ureditve službenih prejemkov učiteljev in potrdila tistega, ki so ga zahtevali učitelji v *Spomenici*.⁶² 14. februarja 1919 je bila izdana *Naredba celokupne deželne vlade za Slovenijo* o začasnih ureditvi službenih prejemkov in pokojnin učiteljev in učiteljic na javnih ljudskih in meščanskih šolah, zavodih za gluhonemce in za slepce ter v otroških vrtcih, nadalje o začasnih ureditvi preskrbnin učiteljskih vdov in sirot na ozemlju Deželne vlade za Slovenijo v Ljubljani, z veljavnostjo od 1. januarja naprej. 1. člen te *Naredbe* je določal, da bodo učitelji ljudskih in meščanskih šol dobivali v *Naredbi* predpisane prejemke, dokler se plače ne bodo dokončno uredile z zakonom.⁶³

⁶¹ "Deputacija zastopnikov učiteljskih organizacij pri poverjeniku za uk in bogočastje", *Učiteljski tovariš*, 29. 11. 1918, št. 27, str.1.

⁶² "Boj za kruh – dobojevan!" *Učiteljski tovariš*, 3. 1. 1919, št. 1., str 1; "Nova doba", *Slovenski učitelj* 20, št. 1, str. 21.

⁶³ "Naredba celokupne deželne vlade za Slovenijo", *Učiteljski tovariš*, 21. 2. 1919, št. 8, str. 4–5.

Zahteva slovenskih učiteljev je postala vzorec za vso državo. O tem je maja 1919 poročal dopisnik *Učiteljskega tovariša* iz Beograda. Po sklepu ministrskega sveta naj bi bili učitelji v vsej državi uvrščeni v kategorijo B državnih uradnikov – to so bili uslužbenci s srednješolsko maturo.⁶⁴ Vodstvo Zaveze je bilo na tem področju nedvomno zelo angažirano, saj so svoje poglede predstavili ne samo prosvetnemu ministru Ljubu M. Davidoviću – ta je v svoji predstavitvi zakonskega predloga v Narodnem predstavništvu 25. junija 1919 poudaril, da lahko služi narodu in interesom kraja "samo usposobljen in materijalno občuvan učitelj, ki donaša v učiteljski posel vso svojo silo",⁶⁵ – temveč tudi poslancem. Avtor članka v *Učiteljskem tovarišu* je z zadovoljstvom poročal, da so "gospodje poslanci /.../ napravili zakonski načrt na temelju informacij in posvetovanj z upravnim odborom naše centralne organizacije".⁶⁶ Soglasno je bil sprejet zakon, s katerim so učitelji postali državni uslužbenci. Začetna plača stalnega učitelja je bila določena na 2400 dinarjev in bi se povečevala z do devetimi periodičnimi povišicami (na tri leta) po 300 din in zadnjo po 200 din. Ob takšni dinamiki bi lahko dobil učitelj s 27 leti delovne dobe zadnjo plačo v višini 5000 din. Zakon naj bi stopil v veljavo 1. decembra 1919, do takrat pa je bil vsak učitelj upravičen še do dodatka 10 kron na dan zase in 2 kroni za vsakega otroka in ženo.⁶⁷

Toda ko je zakon z uradnim nazivom *Zakon o izpremembah in izpopolnitvah zakona o narodnih šolah* z dne 19. aprila 1904,⁶⁸ ki so ga učitelji še junija zadovoljno pozdravljali, decembra 1919 začel veljati, navdušenja ni bilo več. V *Učiteljskem tovarišu* so sedaj ugotavljali, da "kar se tiče šolske zakonodaje in šolskih naredb, ki so dosedaj izšle, moramo reči, da niso bile srečne. Izdane so bile brez zaslišanja pokrajinskih oblasti in brez zaslišanja mnenja učiteljskih organizacij, zato bodo vedno zgrešene dokler se bo tako nedemokratično postopalo!"⁶⁹ Slovenski učitelji, ki so se 13. decembra 1919 zbrali na shodu, na katerem naj bi razjasnili odprta vprašanja glede novega zakona, so ugotavljali:

Res je, da z izvedbo tega zakona postanemo prvič faktično državni uradniki; res je, da se s tem zakonom enotno uredijo plače za vse učiteljstvo v državi in je tu velik uspeh /.../. A pozabiti ne smemo, da se z izvedbo tega zakona odtujimo od regulacije ostalega državnega uradništva, da bomo gmotno na slabšem, kakor

⁶⁴ "Na pragu enakopravnosti", *Učiteljski tovariš*, 21. 5. 1919, št. 21, str. 1.

⁶⁵ "Debata o načrtu zakona narodnih šol v Narodnem predstavništvu", *Učiteljski tovariš*, 9. 7. 1919, št. 28, str. 1.

⁶⁶ "Jedinstveni učiteljski Savez u Jugoslaviji", *Učiteljski tovariš*, 2. 7. 1919, št. 27, str. 1.

⁶⁷ Prav tam.

⁶⁸ Ponatisnjen v članku: "Zakon o ureditvi nekaterih pravnih in gmotnih učiteljskih vprašanj", *Učiteljski tovariš*, 1919, 17. 12. 1919, št. 42, str. 1–2.

⁶⁹ Prav tam, str. 1.

ostalo državno uradništvo na podlagi novih draginjskih doklad in da z izvedbo tega zakona postanemo državni uradniki s posebno kategorijo. Treba bo torej nove borbe in novih naporov, da pridemo zopet v pravi tir in da se izpolnijo v polni meri naše zahteve.⁷⁰

Začetno navdušenje učiteljev zaradi obeta boljših plač, ki jih je konec leta 1918 obljubil tudi Verstovšek, je do konca leta 1919 povsem splahnelo. Ob inflaciji in prenizkih draginjskih dokladah se je materialni položaj poslabšal celo do te mere, da je bil slabši kot pred vojno. Slikovito je to ilustriral ravnatelj iz Žalca na zborovanju učiteljskega društva v Celju 8. decembra 1919:

Brez uvoda podam nekaj resnic: leta 1914. sem imel mesečne plače 150 K, danes imam 1000 K. Takrat sem lahko kupil za mesečno plačo: najmanj 150 kg sladkorja, danes komaj 80 kg; najmanj 300 kg moke, danes niti 200; najmanj 2 obleki, danes niti ene; najmanj 8 parov čevljev, danes niti treh; i. t. d.; navajam samo najvažnejše potrebščine – ali če premenimo račun: takrat sem dobil na dan 5 K, danes 33 K; takrat sem delal za eno obleko 12 do 15 dni, danes najmanj 45 dni; takrat sem delal za en par čevljev 3 in pol dne, danes najmanj 12 do 15 dni; itd. Mislim, da je popolnoma odveč še razlagati; vsakdo vidi, da je danes naše delo neprimerno slabše plačano kot je bilo pred vojno. Takrat smo tožili, razlagali in razgrinjali svojo bedo na sestankih, v društvih, v našem časopisu, danes smo pa tihi kakor bi bili zadovoljni.⁷¹

Materialni položaj učiteljev se je v naslednjih letih samo še poslabševal. Šele leta 1922 so učiteljem izplačali draginjske doklade, ki pa so se že ob koncu leta znova izkazale za preskromne.⁷²

Prizadevanje učiteljskih združenj za šolsko reformo

Slovenski učitelji so svoje poglede na prihodnost šolstva artikulirali skoraj vzporedno z nastankom nove države. Delegacijo, sestavljeno iz predstavnikov obeh društev, je Karel Verstovšek sprejel 14. november 1918 – pogovor je tekkel o zahtevah *Spomenice* (razen o točkah, ki so se nanašale na imenovanje nadzornikov in organizacijo vsedržavnega posvetovanja).⁷³ Po drugi strani pa je

⁷⁰ "Zadnje razmotrivanje položaja. Shod ljubljanskega učiteljstva", *Učiteljski tovariš*, 1919, 17. 12. 1919, št. 42, str. 2–3 (str. 2).

⁷¹ Bernot, "Naš položaj", *Učiteljski tovariš*, 24. 12. 1919, št. 43, str. 1–3.

⁷² Bergant, *Poizkusi reforme šolstva pri Slovencih 1919–1929*, str. 15.

⁷³ "Razgovor o naši spomenici!", *Učiteljski tovariš*, 15. 11. 1918, št. 26, str. 1.

tudi Verstovšku Narodna vlada že hitro po prevzemu poverjeništvu naložila, da pripravi nov osnovnošolski zakon.⁷⁴

Že v naslednji številki *Učiteljskega tovariša* so učitelji z zadovoljstvom ugotavljali, da je njihov pogovor na poverjeništvu za uk in bogočastje obrodil nekaj uspehov.⁷⁵ V isti številki tako najdemo naredbe poverjeništvu, datirane s 16. novembrom 1918, po katerih Narodna vlada prevzema vse javno šolstvo in učiteljstvo začasno pod svojo upravo, njihove plače pa se do dokončne ureditve na območju Narodne vlade SHS v Ljubljani izplačujejo enotno. Učni jezik na vseh ljudskih in meščanskih šolah je slovenski, drugim narodom pa se ob zadostnem številu šoloobveznih otrok zagotovijo manjšinske šole (lahko tudi zasebne) z državnim jezikom kot obveznim šolskim predmetom.⁷⁶

Od 1. januarja naprej je začel poslovati Višji šolski svet, ki ga je z naredbo dne 21. novembra 1918 za vse ozemlje Narodne vlade SHS v Ljubljani ustanovilo poverjeništvu za uk in bogočastje.⁷⁷ V začetku leta 1919 je Višji šolski svet organiziral dve anketi oziroma dve posvetovalni komisiji za prenovo šolske zakonodaje.⁷⁸ Marca 1919 je Zavezo pozval, da imenuje dva člana v *anketo za preosnovo šolstva*.⁷⁹ Zaveza je predlagala Engelberta Gangla in Pavla Flereja,⁸⁰ kar je bila pričakovana izbira, saj sta se oba že pred tem intenzivno ukvarjala s predlogi za reformo šolske zakonodaje. Že 28. februarja 1919 je kot priloga *Učiteljskega tovariša* izšel zbornik besedil z naslovom *Načrt preustrojitve šolstva in narodne vzgoje* (v nadaljevanju *Načrt preustrojitve*),⁸¹ ki je predstavljal Zavezine smernice za reformo šolstva. V *Načrtu preustrojitve* sta Flere in Gangl prispevala najpomembnejši del, in sicer *Načrt šolskega zakona* – podrobno ga opišemo v zadnjem poglavju tega članka. Na tem mestu izpostavljamo, da sta oba predstavnika Zaveze k *anketi* pristopila s povsem izdelanimi stališči učiteljske organizacije.

Že v začetku aprila 1919 je Gangl poročal o delovanju obeh *anket*. Prva *anketa* naj bi pripravila predloge za reformo dosedanje ljudske in meščanske šole ter učiteljišč – za predsednika je bil imenovan ravnatelj mariborskega moškega učiteljišča Henrik Schreiner –, druga pa reformo srednjih šol – vodil jo je vladni svetnik dr. Fran Detela. Po Ganglovih besedah naj bi prva *anketa*

⁷⁴ "Nov ljudskošolski zakon", *Učiteljski tovariš*, 3. 1. 1918, št. 1, str. 3.

⁷⁵ "Prva beseda", *Učiteljski tovariš*, 29. 11. 1918, št. 27, str. 1.

⁷⁶ "S poverjeništvu za uk in bogočastje", *Učiteljski tovariš*, 29. 11. 1918, št. 27, str. 2.

⁷⁷ "Višji šolski svet", *Učiteljski tovariš*, 10. 1. 1919, št. 2, str. 5.

⁷⁸ Prvi sestanek članov *ankete za preosnovo učiteljišč ter ljudskega in meščanskega šolstva* je Višji šolski svet sklical za 6. marec 1919 ("Višji šolski svet", *Učiteljski tovariš*, 28. 2. 1919, št. 9, str. 3).

⁷⁹ "Iz naše organizacije. Iz Zaveze. S pete vodstvene seje Zaveze", *Učiteljski tovariš*, 16. 4. 1919, št. 16, str. 3. Danes bi temu rekli npr. *komisija za reformo šolstva*.

⁸⁰ Pavel Flere (1883–1963) je leta 1919 postal urednik *Popotnika*, ki ga je urejal do avgusta 1928 (Vovko, "Oris zgodovine pedagoških strokovnih revij Popotnik in Sodobna pedagogika", str. 12–13). V tem času je bil tudi upravni odbornik Zaveze.

⁸¹ "Načrt preustrojitve šolstva in narodne vzgoje", *Učiteljski tovariš – priloga*, 28. 2. 1919, št. 9.

razpravljala in sklepala "na podlagi našega načrta".⁸² To potrjuje tudi poročilo v *Slovenskem učitelju*.⁸³ Avtor prispevka tukaj omenja zgolj *anketo za preosnovno učiteljskišč ter ljudskega in meščanskega šolstva*, ne pa tudi za srednje šole. V tej *anketi* naj bi bili "poleg odposlancev organiziranega učiteljstva 'tudi zastopniki kmetijstva, zdravstva sami odlični veščaki, dalje tudi zastopniki učiteljskišč, meščanskih šol, zastopniki cerkve in vlade'".⁸⁴ Po avtorjevih besedah je

v razpravi /.../ sedaj načrt osnovnega šolskega zakona, ki ga je izdelala Zaveza. Ta načrt – po anketi predelan – dobi učiteljstvo v recenzijo na okraj, učiteljskih konferencah, dobe ga tudi druga kulturna in strokovna društva in pa javnost potom časopisja. Tako se namerava ustvariti trden temelj, na katerem bode slonelo naše šolstvo.⁸⁵

Člane Slomškove zveze je pozval, "naj le pridno in temeljito vzame ta osnutek zakona na svojih podružničnih zborovanjih v pretres. Sklepe pošljejo podružnice centrali, ki bode v svojem odseku razpravljala o njih vsebini in skrbela za to, da se uveljavijo v zakonu."⁸⁶

Vodilno vlogo Zaveze pri predlogih za reformo šolstva potrjuje tudi Luka Jelenc, ki je kot predsednik Zaveze na seji upravnega odbora dne 17. aprila 1919 dejavnost Zaveze povzel z ugotovitvijo, da se je Zaveza, potem ko je bila uspešna v prizadevanju za rešitev gmotnega položaja učiteljev, lotila reforme šolstva. Izpostavil je, da se je poseben odsek Zaveze že pred leti

poprijel dela in po temeljitih študijah /.../ sestavil vzoren načrt državnega šolskega zakona. Po Zavezini iniciativi je prišlo poverjeništvu za uk in bogočastje do sklepa, da je sklicalo anketo, ki naj se peča s tem vprašanjem. Ako ne bi bil Zavezin odsek predložil popolnoma izdelanega načrta, bi se anketa ne bila vedela kje in kako lotiti dela, ker je bila sklicana brez priprave in brez temelja.⁸⁷

V pedagoškem tisku tistega časa ni najti kakšnih sklepov te *ankete*, ostali pa sta dve različni programski besedili, ki sta z *anketo* tesno povezani, vendar ne predstavljata rezultata njenega dela. Že omenjeni Zavezin *Načrt preustrojitve* je izšel že pred sklicem *ankete*. Njeni člani (predstavniki Zaveze, Slomškove

⁸² Engelbert Gangl, "Pastorka", *Učiteljski tovariš*, 2. 4. 1919, št. 14, str. 1–2 (str.1).

⁸³ Š., "O reformi šolstva...", *Slovenski učitelj* 20, št. 5 (1919), str. 122.

⁸⁴ Prav tam.

⁸⁵ Prav tam.

⁸⁶ Prav tam.

⁸⁷ "Iz naše organizacije. Skupne zadeve. Zborovanje upravnega odbora Zaveze", *Učiteljski tovariš*, 7. 5. 1919, št. 19, str. 3.

zveze, meščanskošolskega in srednješolskega učiteljstva, učiteljišča, zdravnikov in kmetov) so se posvetovali tako, da so natančno analizirali Zavezin *Načrt preustrojitve* od poglavja do poglavja, vendar vse kaže, da so imeli tudi zadržke. Flere in Gangl sta imela v tej anketi težko delo, saj sta morala kot avtorja zagovarjati koncept *Načrta preustrojitve*. Da pa bi delo lahko napredovalo, je Gangl prosil upravni odbor Zaveze, da smeta s Fleretom, "kadar se jima zdi potrebno, zavzeti v tej anketi tudi drugačno stališče, kakor ga ima znani Zavezin načrt".⁸⁸

Drugo pomembnejše programsko besedilo iz leta 1919 je pripravil Henrik Schreiner.⁸⁹ Kot predsednik *ankete* za osnovno šolstvo je tudi on moral svoje poglede na reformo usklajevati s člani komisije, njegovo programsko besedilo pa je odraz njegovih osebnih prepričanj in ne poročilo o sklepih *ankete*. Obe besedili podrobneje analiziramo v zadnjem poglavju. Tukaj pa si pogledimo nekaj dilem in zapletov v delovanju obeh *anket*, ki jih opisuje Gangl. Predstavniki *prve ankete* (za reformo ljudskih in meščanskih šol ter učiteljišč) so po njegovih besedah od vsega začetka poudarjali potrebo, "da se vsaj enkrat sestanemo s srednješolskimi profesorji ter ob tej priliki ugotovimo skupna načela, ki lahko na njih temelju gradimo dalje. Saj ne presnavljamo svojega šolstva za danes in jutri, ampak za dolgo prihodnjo dobo."⁹⁰ To prizadevanje je bilo več kot smiselno, saj so ideje glede reforme osnovnošolskega izobraževanja temeljito posegale (kot bomo videli pozneje) v obstoječo (zgoraj opisano) sistemsko ureditev, v kateri je osnovnošolska obveznost zajemala različne tipe šol (višje ljudske šole, meščanske šole, srednje šole). Začetek dela *ankete* je bil zahteven: "Govorili smo na dolgo in široko – naposled pa smo se le naslonili na Zavezin načrt in smo začeli s pozitivnim delom. Ko bi ne imeli tega načrta, kdo ve, kod bi še danes plaval! To je resnica, zato jo moramo povedati!"⁹¹

Pozneje bomo ta načrt predstavili v podrobnostih, tukaj pa izpostavljam temeljno šolsko sistemsko idejo, ki jo je predlagal Zavezin *Načrt preustrojitve* in jo je sprejela tudi *anketa* – zavzeli so se namreč za enotno šolo:

Želeli smo si vsaj enotne spodnje srednje šole. Vsi nižji razredi realk, gimnazij in realnih gimnazij naj bi se postavili na enotno podlago in preustrojili po enotnih učnih načrtih, ki jim kaže pot, obseg, smer in smoter meščanska šola v Krškem. V enotno srednjo šolo bi se izlila in vanjo pretopila sedanja meščanska šola – po našem načrtu narodna višja šola ali – po sklepu naše ankete – osnovna strokovna šola, tako da bi iz teh četvero tipov dobili en sam tip: enotno spodnjo srednjo šolo.⁹²

⁸⁸ Prav tam.

⁸⁹ Henrik Schreiner, Preosnova jugoslovanskega vzgojstva v zmislu demokratizma, v: *Pedagoški Letopis za leto 1916, 1917 in 1918*, XVI. zvezek, ur. Henrik Schreiner (Ljubljana, 1919), str. 1–83.

⁹⁰ Gangl, "Pastorka", str. 1.

⁹¹ Prav tam.

⁹² Prav tam.

Ta ideja sicer ne predstavlja popolne odprave diferenciacije otrok v starosti med 11. in 15. letom, saj bi ob enotni srednji šoli še naprej obstajala osemletna narodna šola, namenjena *šibko nadarjenim*, toda ob tako zamišljeni sistemski reformi je povsem jasno, da bi se predstavniki te *ankete* o tako zamišljeni reformi morali uskaljevati s člani druge *ankete*. Do takšnega usklajevalnega sestanka je kmalu tudi prišlo, toda pogledi na prihodnjo reformo šolstva so bili povsem različni. Med člani komisije za reformo srednjih šol so prevladali tisti, ki so želeli na vsak način zaščititi humanistično (klasično) gimnazijo. Gangl je rezultat tega pogovora slikovito opisal takole:

S tako novo šolo v mislih smo šli na sestanek, ki ga je končno sklicala Detelova anketa na četrtek popoldne preteklega tedna, kamor smo bili povabljeni in kjer smo bili pozdravljeni z opazko, da nimamo glasovalne pravice, kar je sicer umevno samo ob sebi. A tam je bila naša enotna srednja šola tudi slovesno pokopana! Gospodje so bili po veliki večini mnenja, da brez latinščine in grščine srednja šola ne more živeti, pa tudi brez nemške kulture ne. Čeprav bi v meščansko šolo privzeli nekoliko latinščine (poleg francoščine, ki jo že sedaj poučujejo), vendar je enotna spodnja srednja šola nemogoča, ker gospodje filologi grščine nikakor ne morejo žrtvovati. Kdo bi se spuščal v boj – brez upa zmage? Iz debate se je dalo posneti, da moramo sedaj računati s tremi tipi spodnje srednje šole, ki jih označimo s sedanjim poimenovanjem: gimnazija, realka (realna gimnazija) in kot tretji, nov tip: štirirazredna meščanska šola. Ko smo to konstatirali, je bilo naše delo opravljeno; pa smo šli, želeč Detelovi anketi obilo uspeha!⁹³

Po neuspehu skupnega sestanka so se člani Schreinerjeve *ankete* odločili, da se bodo v celoti posvetili reformi meščanske šole, ki naj bi omogočala prehod v višje razrede "srednjih šol realnega, pedagoškega, kmetijskega, trgovskega značaja, odtod se odpirajo vrata na visoke šole skladnih značajev, s teh visokih šol pa drži široka cesta v resnično življenje!"⁹⁴ Dejansko so bile priprave za reformo meščanskih šol takrat že v teku, saj je *Učiteljski tovariš* od konca februarja 1919 naprej objavljal učne načrte za štirirazredne meščanske šole. Prvi učni načrt je napisal Dragotin Humek,⁹⁵ ki je v spremnem dopisu izpostavil, da je bilo med Slovenci doslej premalo interesa za meščanske šole, zato je skrajni čas, da

merodajni krogi odpomorejo temu nedostatku. In ker smo toliko zamudili, se postavimo takoj izpočetka na edino pravo stailšče. Zahtevajmo vsepovsod, kjer

⁹³ Prav tam.

⁹⁴ Prav tam.

⁹⁵ Dragutin Humek, "Učni načrt za prostoročno risanje, geometrijo in geometrijsko risanje in lepomis", *Učiteljski tovariš*, 21. 2. 1919, št. 8, str. 3–4.

so količkaj razmere ugodne, štiri razredno meščansko šolo! Taka šola nam bodi vzor enotne spodnje srednje šole, ki imej v prvi vrsti nalogo dati narodu trdno podlago za živelje. Štirirazredna meščanska šola pa bodi zasnovana tako, da prestopi učenec z nje tudi lahko na višjo realko ali pa na gimnazijo takega tipa, ki ima klasične jezike v višjih razredih.⁹⁶

Ustanavljanje in reforma meščanske šole je bil nedvomno najpomembnejši projekt učiteljstva v letu 1919. Zaradi pomena, ki se je takrat pripisoval meščanski šoli, so se po Humekovih besedah učitelji meščanske šole v Krškem, ki je bila do takrat edina tovrstna šola na Slovenskem, odločili, da bodo pripravili posodobljen učni načrt in ga predstavili strokovni javnosti. Napovedal je, da bodo učni načrti za posamezne predmete izhajali v *Učiteljskem tovarišu* "v neprisiljenem redu, kakor jih kdo izmed sestavljalcev izgotovi".⁹⁷

Iz Verstovškovega poročila lahko razberemo, da je poverjeništvu učinkovito podpiralo prizadevanje za ustanavljanje novih meščanskih šol,⁹⁸ manj učinkovito pa je bilo učiteljstvo v prizadevanju za reformo učiteljske izobrazbe. Na tem področju so bile njihove ambicije zelo visoke. Kot bomo podrobneje opisali v zadnjem poglavju, sta Flere in Gangl v *Načrtu preustrojitve* v zvezi z izobraževanjem učiteljev predvidela, da se obstoječa učiteljišča preoblikujejo v splošnoizobraževalne srednje šole in se statusno izenačijo z gimnazijami in realkami, strokovno izobrazbo pa naj bi učitelji dobili v dvoletnih visokih pedagoških šolah. Vodstvo Zaveze je 2. aprila 1919 na *vseučilišno komisijo*⁹⁹ na Deželni vladi za Slovenijo nasloвило *Spomenico Zaveze vseučiliški komisiji*, v kateri so izpostavili, da slovensko učiteljstvo stremi "že mnogo let za tem, da si pridobi pravico svobodnega vstopa na vseučilišče, kjer se naj šele dovrši in

⁹⁶ D. H., "O načrtih za štirirazredno meščansko šolo kot tip narodne višje šole (spodnje srednje šole)", *Učiteljski tovariš*, 21. 2. 1919, št. 8, str. 3.

⁹⁷ Prav tam.

⁹⁸ S šolskim letom 1919/20 so bile v Sloveniji ustanovljene naslednje meščanske šole: 1. I. mestna deška s tremi razredi in eno vzporednico v Ljubljani; 2. I. mestna dekliška s tremi razredi in tremi vzporednicami; 3. deška meščanska šola s tremi razredi v Ljubljani, Spodnja Šiška; 4. dekliška meščanska šola s tremi razredi v Ljubljani, Spodnja Šiška; 5. deška in dekliška meščanska šola s prvim razredom vsakega oddelka v Trzinu; 6. deška s prvim razredom v Ribnici; 7. deška s prvim in drugim razredom na Ptuj. Razen tega se je nemška dekliška meščanska šola II v Mariboru preoblikovala v slovensko dekliško meščansko šolo, nemška meščanska šola za dečke v Mariboru pa se je preoblikovala v meščansko šolo s temeljnimi slovenskimi razredi in nemškimi vzporednicami. ("Razpis služb za meščanske šole", *Učiteljski tovariš*, 6. 8. 1919, št. 32, str. 4.) Verstovšek je z razpisom št. 3737 21. avgusta 1919 odobril vse predloge višjega šolskega sveta z dne 17. julija 1919 glede začasnega preoblikovanja meščanskih šol. ("Preustroj Meščanskih šol v Sloveniji", *Učiteljski tovariš*, 10. 9. 1919, št. 37.)

⁹⁹ Verstovšek je 23. novembra 1918 sklical sestanek predstavnikov slovenskih stanovskih kulturnih organizacij glede visokošolskega študija v Sloveniji. Kmalu zatem je ustanovil visokošolsko komisijo, ki naj bi izvedla vsa pripravljala dela za ustanovitev univerze. Komisija je imela prvo sejo 5. decembra 1918. Zakon o ustanovitvi univerze je regent in prestolonaslednik Aleksander podpisal 23. julija 1919, *Službene novine* pa so ga objavile mesec dni pozneje (Velikonja, "Razvoj šolske uprave", str. 715–717).

formalno zaključila naša strokovna izobrazba. Obisk vseučilišča naj bi bil o b v e z e n za vsakega kandidata učiteljskega stanu."¹⁰⁰ Podpisnika, predsednik Zaveze Luka Jelenc in tajnik Vilibald Rus, sta v tej *Spomenici* izpostavila, da bi univerzitetna izobrazba izboljšala kvaliteto učiteljske izobrazbe ter učiteljskemu stanu dvignila ugled. Dopisu je bil priložen Fleretov in Ganglov *Načrt preustrojitve*, vseučilišna komisija pa sta opozorila na ustrezne člene zakonskega načrta tar zaključila s prošnjo,

naj naše po napredku in izobrazbi hrepeneče prizadevanje sprejme z umevanjem in dobrohotnostjo ter naj vzame v razpravo od nas nasvetovano ustanovitev pedagoške fakultete na bodočem slovenskem vseučilišču. S tem bo komisija zgledno vplivala na vseučilišči v Zagrebu in Belgradu ter bo že vnaprej izpodbila vsak morebitni ugovor, češ, da si zidamo gradove v oblake in da zahtevamo nekaj, kar ni mogoče.¹⁰¹

Pri aktivnostih v zvezi z reformo šolstva je imela Zaveza v primerjavi s Slomškovo zvezo povsem dominantno vlogo. Bila je nosilka pobud in kljub Učiteljskemu svetu kot skupnemu organu ne zasledimo, da bi se obe društvi v zvezi s šolskoreformnimi predlogi posvetovali. To je bilo še posebej očitno v zvezi s pogledi na izobraževanje učiteljev, pri čemer je Slomškova zveza zastopala poglede Franca Fabinca, od 1. številke 1919 urednika *Slovenskega učitelja*, ki je bil zagovornik popolnega univerzitetnega izobraževanja učiteljev (o tem več v zadnjem poglavju). Na njegovo pobudo je odbor Slomškove zveze 24. marca 1919 (torej teden dni pred Zavezino *Spomenico*) sprejel poziv predsedstvu vseučiliške komisije, da se učiteljstvu omogoči univerzitetno izobraževanje in se na Univerzi v Ljubljani ustanovi stolica za pedagogiko z vsemi pomožnimi vedami, in sicer s statusom samostojne fakultete ali vsaj samostojnega in neodvisnega oddelka. Odbor je posebej poudaril, da se "nikakor" ne zadovoljuje "s kakimi visokošolskimi tečajji za učiteljstvo, ker hočemo sploh na vse oddelke filozofske fakultete, kjer pa naj se seveda da učiteljstvu prilika, da se akademično naobrazi predvsem v svoji stanovski stroki."¹⁰²

O predlogih za reformo učiteljišč, "ki je izvedljiva že t a k o j", so 5. in 6. aprila 1919 razpravljali tudi člani *ankete za reformo ljudskih in meščanskih šol ter učiteljišč*. Sprejeli so *Resolucijo na vseučiliško komisijo*, v kateri so v celoti podprli predlog vodstva Zaveze in pri tem uporabili formulacije iz *Načrta preustro-*

¹⁰⁰"Za izobrazbo učiteljstva", *Učiteljski tovariš*, 9. 4. 1919, št. 15, str. 1–2, str. 2.

¹⁰¹Prav tam, str. 2.

¹⁰²"Vseučiliški komisiji v Ljubljani!" *Slovenski učitelj* 20, št. 4 (1919), str. 96–97; prim. Edvard Protner, *Pedagogika in izobraževanje učiteljev (1919–1941)* (Nova Gorica, 2000), str. 101–102 (dalje: Protner, *Pedagogika in izobraževanje učiteljev*).

jitve. Hkrati pa so za *prehodno dobo* predlagali razširitev obstoječih štiriletnih učiteljišč na 5 razredov ter celo vrsto manjših posodobitev, ki ne bi zahtevale večjih sistemskih sprememb.¹⁰³

Toda ko so učitelji avgusta 1919 dočakali predlog šolskega zakona, ki ga je pripravil prosvetni odbor v Beogradu, je bilo razočaranje popolno. Še preden je bil predlog zakona dostopen širši javnosti, je o njem poročal Pavel Flere.¹⁰⁴ Skupno oceno je povzel v naslednji ugotovitvi:

Ko smo se še v pokojni Avstriji borili za enoteši šolski in vzgojni zakon, smo zvrčali krivdo za nerazumevanje po tej potrebi na avstrijsko birokratijo, ki je le z enim ušesom prisluškovala takim klicem. Ko pa smo se združili v lastno narodno državo, smo trdno upali, da prodre ideja, ki je predpogoj obče demokratske in socialne vzgoje, in da se uresniči vedno glasnejši klic po enotnosti šolske vzgoje. Prejemši pa načrt novega ljudskošolskega zakona smo uvideli, da smo se zmotili v svoji nadi po boljšem umevanju. Vse delo raznih anket je bilo zaman, vsi dobro premišljeni njihovi sklepi so ostali glas vpijočega v puščavi.¹⁰⁵

Njegovo razočaranje je torej temeljilo na ugotovitvi, da zakonski predlog ni upošteval zamisli enotne šole, ki jo je Zaveza predstavila v *Načrtu preustrojitve* in jo je podprla tudi *anketa za reformo ljudskih in meščanskih šol ter učiteljišč*. Namesto skupnega zakona je prosvetni odbor pripravljala ločen predlog zakona za srednje šole, kar je pomenilo, da je bil v Beogradu sprejet koncept, ki so ga zagovarjali srednješolski profesorji v svoji *anketi*. Po Fleretovem mnenju pa ima predlog – ob nekaterih vrlinah – še druge slabosti: "Preveč je vobče le kompromis srbijanskih in avstro-ogrskih osnovnih ljudskošolskih zakonov in v načelnih vprašanih vzgojne organizacije šolstva ne prinaša nikakega izboljšanja."¹⁰⁶ Uresničila se je bojazen, da bo pri pripravi novega zakonskega predloga prevladal kompromis, zaradi katerega se bo v državi najbolje organiziran šolski sistem moral prilagoditi slabše organiziranemu srbskemu: "Vsled popustljivosti pri organizaciji šolstva v Srbiji, Bosni in Hrvatski, v Vojvodini, v Dalmaciji in v Istri namreč ne bo mogoče, da kedaj doseže ono v Sloveniji, zlasti v Štajerski Sloveniji; a če ne dviga višja obča kultura nižje, potegne druga prvo navzdol. In tega se bojimo!"¹⁰⁷ Predlog zakona je sicer predpisal osemletno šolsko obveznost, toda z dodatkom: "Koliko od te dobe naj pohaja otrok v osnovno, a koliko v

¹⁰³ Protner, *Pedagogika in izobraževanje učiteljev*, str. 2.

¹⁰⁴ Pav. Flere, "Srbski načrt za zakon o narodnih šolah v kraljestvu SHS", *Učiteljski tovariš*, 20. 8. 1919, št. 34, str. 1–2.

¹⁰⁵ Prav tam, str. 1.

¹⁰⁶ Prav tam.

¹⁰⁷ Prav tam.

ponavljalno ali v meščansko šolo se odreja po krajevnih razmerah."¹⁰⁸ Medtem ko so se učitelji v Zavezi in *anketi* zavzemali za osemletno šolsko obveznost, ki bi ji dodali še "dveletno obvezno nadaljevalnico", je predlog zakona *glede na krajevne razmere* dopuščal, da otroci osemletno obveznost izpolnijo tudi v ponavljalnih (torej nižje organiziranih nedeljskih) šolah. Čeprav je bila pri nas že dosežena osemletna šolska obveznost brez ponavljalnic, se je Flere bal, "da se najdejo tudi v Sloveniji ljudje, pri katerih bodo krajevne razmere urejale kako 'ponavljalno šolo' v odprti osemletni obveznosti".¹⁰⁹

Še večje razočaranje pa je po Fleretovem mnenju predlog izobraževanja učiteljev, ki s premikanjem starosti za vstop v učiteljsiše na 14. leto in z ohranjanjem štiriletnega izobraževanja za ta poklic doseženi standard na tem področju v Sloveniji celo znižuje.¹¹⁰

Podobno kritičen je bil do predloga šolskega zakona dva tedna pozneje Drago Hude, ki ga je odločno zavrnil z besedami:

Za Slovenijo ta načrt v polnem obsegu absolutno ni sprejemljiv, ker to bi značilo ne le stagnacijo šolstva, ampak tudi njegovo nazadovanje. Mi pa, ki živimo in umrjemo za procvit naše šole, ne smemo pod nobenim pogojem trpeti tacih škodljivcev na šolskem telesu, kot jih zahteva ta načrt. Menim, da raje žrtvujemo misel po enotni šolski vzgoji, kot pa da sprejmemo predloženi načrt!¹¹¹

Predlog zakona je bil objavljen v prilogi *Učiteljskega tovariša* 17. septembra 1919¹¹² skupaj s pozivom učiteljem, naj podajo pripombe na zakon ter ugotovijo: "Novi načrt ne soglaša z našim osnutkom, ki smo ga prinesli kot prilogo v 9. številki letošnjega letnika "Uč. Tov.", in ki nam bo služil za podlago vseh naših nadaljnjih zahtev."¹¹³ To je bila ponovitev ugotovitve, ki jo je na zborovanju delegacije Zaveze 5. in 6. septembra izpostavil njen predsednik Luka Jelenc:

Že pred prevratom je začel Zavezin odsek za reformo šolstva sestavljati načrt zakona preustrojitve narodnega šolstva. Lepo uspelo delo Zavezinega odseka je bilo podlaga delu ankete, ki jo je bilo sklicalo nato v isto svrho povereništvo za uk in bogočastje v Sloveniji. V minulih dneh pa srmo dobili načrt šolskega zakona, ki ga je izdelal v to svrho sklican prosvetni odbor šolnikov v Beogradu. Več

¹⁰⁸ Prav tam, str. 1. Prim. "Načrt zakona o narodnih šolah za kraljestvo Srbov, Hrvatov in Slovencev. (Izdelan od 'Prosvetnega odbora' v Beogradu)", *Učiteljski tovariš – priloga*, 17. 9. 1919, št. 38, čl. 3.

¹⁰⁹ Flere, "Srbski načrt za zakon o narodnih šolah v kraljestvu SHS", str. 1.

¹¹⁰ Prav tam.

¹¹¹ Drago Hude, "K novemu šolskemu zakonu", *Učiteljski tovariš*, 3. 9. 1919, št. 36, str. 1.

¹¹² "Načrt zakona o narodnih šolah za kraljestvo Srbov, Hrvatov in Slovencev".

¹¹³ Uredništvo, "Poziv vsemu učiteljstvu!" *Učiteljski tovariš – priloga*, 17. 9. 1919, št. 38.

stvari je vzela ta anketa iz Zavezinega načrta, vendar ima ta načrt mnogo določil, ki nasprotujejo principijelnim našim načelom in so za nas nesprejemljivi. Treba bo še mnogo posvetovanj, da ustvarimo moderen šolski zakon, ki bo podlaga krepkemu razvoju in napredku narodnega šolstva v blaginjo in lepšo in boljšo bodočnost našega troimenskega naroda. Naša društva bodo dobila ta načrt v pregled, da ga proučijo, izreko o njem svojo sodbo in stavijo izpreminjevalne predloge.¹¹⁴

Toda še isti mesec so učitelji doživeli še večje razočaranje, kot ga je prinesel predlog zakona. 18. avgusta 1919 je ministrstvo prosvete izdalo uredbo, s katero je predpisalo učni načrt za triletna učiteljišča. O tem je na prvi strani *Učiteljskega tovariša* prvi poročal Pavel Flere v članku z udarnim naslovom *Degradacija učiteljske izobrazbe* in podnaslovom *Učiteljišča naj se skrčijo na tri letnike*.¹¹⁵ Njegovo ogorčenje in razočaranje lahko razberemo v ugotovitvi, da "ni treba da bi imeli skomine po pretekli dobi, ker smo vsi srečni, da je za nami; a b o j i m o s e z a p r i h o d n o s t, če se nam hoče p o t r i n t r i d e s e t i h l e t i h nekaj že posebi slabega nadomestiti s še slabšim!"¹¹⁶ V isti številki *Učiteljskega tovariša* to uredbo obravnavata še dva prispevka. V prvem je avtor izpostavil, da uredba

znižuje pouk na učiteljiščih na tri letnike. Zgodilo se je to brez zaslišanja mnenja učiteljstva o tem za kulturo in izobrazbo naroda tako važnem vprašanju. Znižanje izobrazbe na učiteljiščih ne pomeni skrčenje strokovne izobrazbe za učiteijstvo, temveč padec in znižanje splošne izobrazbe bodočega učiteljstva pomeni tudiji nazadovanje splošne izobrazbe naroda.¹¹⁷

Podobno je v drugem prispevku avtor ugotavljal, da "ta odredba pomeni za Slovenijo udarec šolstvu. Pričeli smo že padati nazaj namesto, da bi se dvigali navzgor. Belgrajska vlada izdaje take odloke ne da bi prej zaslišala mnenje prizadetih pokrajinskih svetov."¹¹⁸

Razburjenje glede te uredbe se je kmalu poleglo. Izkazalo se je, da je bila uredba mišljena samo za Srbijo. V zvezi s tem je *Učiteljski tovariš* zgolj na kratko povzel novico, objavljeno v *Slovincu*, da se je o tem na ministrstvu prosvete pozanimal podpredsednik Jugoslovanskega kluba in dobil naslednje pojasnilo: "Odprava 4. letnika se je pogrešilo javila pokrajinskim vladam. Odprava 4.

¹¹⁴ Zborovanje delegacije "Zaveze jugoslovanskega učiteljstva" v Ljubljani, 5. in 6. sept. 1919. UT, št. 38, 17. 9. 1919, str. 2–3.

¹¹⁵ Pav. Flere, "Degradacija učiteljske izobrazbe", *Učiteljski tovariš*, 24. 9. 1919, št. 39, str. 1.

¹¹⁶ Prav tam.

¹¹⁷ "Izšla je naredba o učnem načrtu za vsa učiteljišča", *Učiteljski tovariš*, 24. 9. 1919, št. 39, str. 4.

¹¹⁸ "Nazaj – namesto naprej!" *Učiteljski tovariš*, 24. 9. 1919, št. 39, str. 4.

letnika se je odredila samo za ozemlje bivše kraljevine Srbije in to radi velikega pomanjkanja učnih moči."¹¹⁹

Kljub temu pa je bil ta zaplet samo potrditev spoznanja, kako velike so razlike v razvitosti šolstva med Slovenijo in južnim delom države in kako težko bo reformirati šolstvo skladno z visokimi standardi slovenskih učiteljev. To je potrdil tudi razvoj dogodkov v desetletju, ki je bilo potrebno, da je bil v novi državi končno sprejet osnovnošolski zakon.¹²⁰

Pedagoškoteoretske smeri med obema vojnama

Strokovni nivo pedagoške misli je bil na Slovenskem ob koncu 19. stoletja že dovolj razvit, da je lahko reflektiral pedagoške tokove razvoja pedagoške znanosti v svetu. K temu je nedvomno veliko prispevalo pedagoško izobraževanje na učiteljskih in kvalitetna strokovna izobrazba učiteljev. *Fin de siecle* je bil čas izrazite pluralizacije pedagoške teorije. Pod vplivom kritike kulture se je vedno bolj uveljavljalo spoznanje, da obstoječa šola ni sposobna zagotoviti tega, kar je obljubljala pedagoška teorija – oblikovanje avtonomnega posameznika. Namesto zrelosti in svobode naj bi šola zatirala originalnost in kreativnost ter posameznika ukalupljala v prevladujoče socialnopolitične, ideološke in duhovne vzorce, prevladujoč intelektualistični model šole pa naj bi zatiral razvoj osebnosti in človeka oddaljeval od njegovega bistva.¹²¹ Kritika kulture, meščanske družbe ter šole je predstavljala ozadje nastanka mladinskega gibanja, v okviru katerega so se mladi začeli zavzemati za pravico do oblikovanja lastnega kulturnega stila. V to dogajanje se je vključila psihologija, ki je v tem obdobju z naslonitvijo na empirično znanstveno metodologijo obetala, da je za številna vprašanja o naravi otroka, pouka in šole mogoče najti zanesljive načine pedagoškega vodenja. Ta obet se nikoli ni izpolnil, toda v pedagoški misli se je takrat zakoreninila ideja, naj vzgoja izhaja iz otrokove narave. Hkrati pa je bil to čas hitrega industrijskega razvoja, ki je s seboj prinesel številne socialne, ekonomske, kulturne in politične probleme razvitega kapitalizma ter delavsko gibanje. Pedagogika je na to raznolikost izzivov časa reagirala z različnimi odgovori – to je bil čas izrazite pluralizacije pedagoške teorije, ki se je na Slovenskem izraziteje manifestirala v obdobju med obema vojnama.¹²²

¹¹⁹ "Četrtri letnik učiteljskega ostane", *Učiteljski tovariš*, 1. 10.1919, št. 40, str. 4.

¹²⁰ Bergant, *Poizkusi reforme šolstva*, str. 51–79.

¹²¹ Johannes von den Driesch in Josef Esterhues (1964). *Geschichte der Erziehung und Bildung*. Bd. 2, 6. Aufl. (Paderborn, 1964), str. 278.

¹²² Prim. Protner, *Pedagogika in izobraževanje učiteljev*.

Prevladujoča pedagoška paradigma druge polovice 19. stoletja je bil herbartizem,¹²³ pedagoška smer, ki je dobila ime po J. F. Herbartu (1776–1841), nemškem pedagogu, ki velja za utemeljitelja pedagogike kot znanosti. Herbart si je pedagogiko zamislil kot normativno znanost, v kateri filozofija definira vzgojne cilje, psihologija pa sredstva za doseganje teh ciljev. Herbartov teoretski koncept so v drugi polovici 19. stoletja šolski praksi prilagodili njegovi nasledniki – herbartisti. Pouk je bil pri njih razumljen kot temeljno vzgojno sredstvo, zato so herbartisti največ pozornosti namenjali artikulaciji pouka v skladu s psihološkimi zakonitostmi mišljenja – ta didaktični koncept je znan pod imenom *formalne stopnje*. Reformska pedagoška gibanja so herbartistični pedagogiki pripisovala krivdo za vse tiste attribute šole, ki jih slabšalno povzemamo v geslu "stara šola" (formalizem, shematizem, intelektualizem, avtoritarnost, disciplina ...). V Sloveniji je bil vodilni predstavnik te pedagoške smeri Henrik Schreiner, ki pa je znal teoretsko relevantnost tega koncepta ločiti od formalističnega pretiravanja. V tej obliki je herbartizem ostajal prisoten v šolski praksi in na učiteljskih tudi v času med obema vojnama.

Duhoslovna oziroma kulturna pedagogika¹²⁴ se je izoblikovala kot odgovor na vdor pozitivizma v humanistične in družboslovne vede. Njeni predstavniki so vzgojo pojmovali kot posameznikovo vraščanje v svet zgodovinsko pogojenih objektivnih vrednot, ki so jih raziskovali s pomočjo hermenevtike. V okviru te pedagoške smeri se je izoblikovala zahteva, da sta vzgoja in pedagogika relativno avtonomni, to pa je vključevalo tudi zahtevo, da morajo biti otroci zaščiteni pred različnimi vrstami indoktrinacij. Šlo je za zahtevo (značilno za to smer), da se vzpostavita pedagoška odgovornost in pedagoški odnos med vzgojiteljem in gojencem, predpostavljalo pa se je tudi specifično razumevanje odnosa med teorijo in prakso. Tako kot na nemških univerzah se je tudi pri nas ta pedagoška smer uveljavila v akademskem okolju. Najpomembnejša predstavnika te pedagoške smeri v Sloveniji sta bila Karel Ozvald in Stanko Gogala.

Reformska pedagogika¹²⁵ se je izoblikovala kot najradikalnejši odgovor na kritiko stare šole. Eno osrednjih gesel njenih predstavnikov je bilo, naj se vzgojni smotri izpeljujejo iz otrokove narave in naj se celotna vzgoja podredi otrokovim potrebam, željam, interesom in sposobnostim. Vzgoja je bila pojmovana kot proces naravnega razvoja oziroma zorenja; vzgojitelj naj ta proces le spremlja in podpira. Didaktična podoba pouka je v tem pedagoškem konceptu

¹²³ Edvard Protner, *Herbartistična pedagogika na Slovenskem (1869–1914)* (Maribor, 2001); Edvard Protner, *Herbartianism and its educational consequences in the period of the Austro-Hungarian Monarchy: the case of Slovenia* (Frankfurt am Main et al., 2014); Tomaš Kasper in Dana Kasperová, "Exactness and Czech pedagogy at the break of the 19th and 20th Century", *History of education & children's literature* 12, št. 2 (2017), str. 343–358.

¹²⁴ Prim. Protner, *Pedagogika in izobraževanje učiteljev*, str. 33–49.

¹²⁵ Prim. prav tam, str. 50–65.

izpostavljala otrokovo aktivnost, samostojnost, ustvarjalnost. Najbolj celovito je to pedagoško smer pri nas zastopal Anton Osterc, ob njem pa je bil viden predstavnik te pedagoške smeri tudi Fran Žgeč, ki je na uveljavitev te pedagoške smeri med slovenskimi učitelji močno vplival z nekaterimi formulacijami v programu dela mariborske Pedagoške centrale.

Socialnokritična pedagogika¹²⁶ je bila v zgodovinskem razvoju tesno povezana z razvojem delavskega gibanja in marksistično kritiko družbe. Njeni predstavniki so vzgojo pojmovali kot socialni proces posameznikovega vraščanja v družbo, vzgojne smotre pa so izpeljevali iz analize socialnih razmer, v katerih otrok odrašča, in iz marksistične vizije družbenega razvoja. V Sloveniji so bili najizrazitejši predstavniki te pedagoške smeri levo usmerjeni učitelji in simpatizerji socialističnih idej, organizirani v Učiteljskem pokretu, ki so z empiričnim proučevanjem in prikazovanjem bednih socialnih razmer delavskega ter kmečkega otroka kritizirali tudi tedanjo družbeno ureditev in nepravilnost dostopa do izobraževanja. Izhajali so iz prepričanja, da ni mogoče izvesti učinkovite šolske reforme, ne da bi se poprej izboljšalo slabo socialno, gospodarsko in kulturno stanje ter s tem povezan politični sistem.

Razvoj katoliške pedagogike¹²⁷ je bil med obema vojnama manj izrazit kot pred 1. svetovno vojno. Vključevala je številne ideje drugih pedagoških smeri, njena posebnost pa sta izpostavitev božjega razodetja kot osnovnega vira pedagogike ter iz tega izpeljano pojmovanje verske vzgoje, kar je nazorno pokazala polemika med Gogalo in Alešem Ušeničnikom v reviji *Čas*.

Predlogi šolske reforme v letu 1919

V letu 1919 je bil pedagoški tisk poln predlogov, kako naj bi bili urejeni posamezni vidiki delovanja šolskega sistema v novi državi. Predstavili bomo tri besedila, ki glede na obseg, poglobljenost in celovitost, pa tudi glede na avtoriteto njihovih avtorjev predstavljajo ključne programske dokumente leta 1919, ko se je v novi državi formirala vizija sistemskih in vsebinskih rešitev osnovnega šolstva v prihodnosti.

Zavezin načrt reforme šolstva

Kontekst Zavezinega *Načrta preustrojitve* smo že opisali. Čeprav se je tega načr-

¹²⁶ Prim. prav tam, str. 65–81.

¹²⁷ Prim. prav tam, str. 81–92.

ta prijel o poimenovanje Flere-Ganglov,¹²⁸ to ni povsem točen niti bibliografski niti vsebinski zapis. Načrt je izšel kot priloga *Učiteljskega tovariša* 28. februarja 1919 in v kolofonu je navedeno, da je publikacijo "sestavil odsek Zaveze jugoslovanskega učiteljstva za preustrojitev šolstva". Dejansko so avtorji prispevkov štirje: prvo poglavje z naslovom *Temeljna načela* je napisal Pavel Flere. Drugo poglavje z naslovom *Posebna načela* je razdeljeno na dve podpoglavji: prvo z naslovom *Ženska narodna vzgoja* je napisala Marija Kmetova, drugo z naslovom *Izvenšolske vzgojne naprave* pa je napisal Jan Baukart. Osrednje in najbolj obširno (30 strani) poglavje z naslovom *Načrt šolskega zakona* sta napisala Pavel Flere in Engelbert Gangl, na koncu sledijo še Fleretove *Pripombe k šolskemu zakonskemu načrtu*.

Poglejmo si nekaj ključnih poudarkov iz uvoda. Že prvi odstavek Fleretovega uvodnega besedila nakazuje orientacijo, ki sledi kritiki šole iz predvojnega obdobja in se zavzema za reformo v duhu novih pedagoških tokov. V misli, da "šole ne smejo biti le učilnice, marveč morajo za svoje delo postaviti na prvo mesto vzgojo", je zaobjeta celotna logika kritike intelektualizma t. i. "stare šole", hkrati pa je ta misel toliko splošna, da se v njej lahko prepoznajo duhoslovna, reformska in socialnokritična pedagogika. Tudi v nadaljevanju ne izstopajo poudarki, ki bi jih bilo možno neposredno povezati s specifično pedagoško smerjo, vendar to tudi ni namen publikacije. V ospredje stopajo pogledi na vprašanja sistemske ureditve šolstva v novi državi, pri tem pa Flere kot vodilno načelo izpostavi vzgojo, ki se podreja ideji narodne skupnosti. Gre za izrazito favoriziranje socialne vzgojne orientacije na račun individualne. Temeljni pogoj uspeha takšne vzgojne orientacije ter bistveno moralno načelo vidi Flere "v enotni organizaciji narodne mladinske vzgoje".¹²⁹ S socialnovzgojno orientacijo se sklada tudi odmik od klasičnega vzgojnega ideala, ki je vzgojo vedno postavljal v funkcijo vzgoje človeka zaradi njega samega. V nasprotju s tem idealom imamo v *Načrtu preustrojitve* opraviti s tipično pragmatično orientacijo, ki vzgojo postavlja v funkcijo potreb dela:

Pri šolstvu posebe pa moramo pomniti, da ima vse šolstvo kot učna uredba korenine v socialnih potrebah naroda. Ekonomska izraba narodnih sil terja ravno zaradi teh potreb tudi v enotnem narodnem šolstvu **diferenciacijo šolstva** [poudarjeno v originalu – op. E. P.] z ozirom na zmožnosti in nagibe učencev.¹³⁰

¹²⁸ Prim. Bergant, *Poizkusi reforme šolstva*, str. 36 ff. Milica Bergant v sklicu na ta vir tudi zapiše, da gre za prilogo *Učiteljskega tovariša* z dne 28. novembra, kar ni točno – gre za prilogo z dne 28. februarja. Razlika je v tem primeru pomembna, saj nam podatek, da je bila priloga izdana februarja, omogoči razumeti, da je ta načrt že od začetka leta 1919 predstavljal okvir razprave o reformi šolskega sistema.

¹²⁹ Pavel Flere, "Temeljna načela", v: *Načrt preustrojitve narodne vzgoje, Učiteljski tovariš – priloga*, 28. 2. 1919, št. 9.

¹³⁰ Prav tam, str. 9.

Diferenciacijo Flere razume kot didaktični problem, kjer pride do izraza individualizacija, ki naj omogoči vsakemu posamezniku, "da nenehne individualne sile razvija v oni smeri, ki odgovarja zmožnosti in nagnjenju posameznega individua".¹³¹ V tem kontekstu Flere izriše *raznoterost v organski celoti šolstva*: vzgojni cilji so enotni, učni cilji pa se prilagajajo posameznikovim sposobnostim in *kulturnim in gospodarskim potrebam naroda*.

Načrt osnovnošolskega zakona ter predlog izobraževanja učiteljev ter njihovega pravnega položaja, ki sta ga pripravila Flere in Gangl,¹³² je v strokovni javnosti pritegnil zelo veliko pozornost. Ta predlog je Flere še dodatno komentiral v zadnjem poglavju z naslovom *Pripombe k šolskemu zakonskemu načrtu*¹³³ (v nadaljevanju *Pripombe*). Tukaj je pojasnil, da to ni načrt za celoten šolski sistem, temveč se nanaša samo na tisti del šolskega sistema, ki ga pokrivajo učitelji, združeni v Zavezi, dotika pa se tudi drugih delov sistema, vendar zgolj z najsplošnejšimi smernicami. V ozadju je seveda razmislek, da posameznega dela ni mogoče prenavljati brez razmisleka o celoti.

Tradicionalno je v šolskih zakonih najbolj izpostavljen 1. člen, ki običajno definira vzgojne cilje. V Ganglovem in Fleretovem predlogu izstopa dejstvo, da ta člen niti z besedo ne omeni verske vzgoje, ki je bila temeljni poudarek vseh prejšnjih zakonov. Namesto tega 1. člen izpostavlja etično, narodno in telesno vzgojo ter pouk, ki naj krepi samostojnost. Verouk seveda tudi v tem zakonskem načrtu ostaja šolski predmet, toda odnos do vpliva Cerkve na šolsko vzgojo otrok jasno definira 6. člen:

Posamezne cerkve ali verske družbe poučujejo, ne dotikaje se vrhovne nadzorstvene pravice države, mladino v verstvu svoje konfesije. Na vzgojevalno in ostalo poučevalno delo v šoli pa nima nobena cerkev vpliva. Učitelji javnih šol se na noben način ne morejo siliti k temu, da bi kakorkoli sodelovali pri pouku verstva ali pri verskih (cerkvenih) vajah in pobožnostih šolske mladine.¹³⁴

Takšna formulacija je seveda odražala odnos liberalnega učiteljskega tabora do vprašanja verske vzgoje.

Namesto prej uveljavljenega poimenovanja ljudske in meščanske šole predlagatelj vpeljeta novo poimenovanje narodno in narodno višje šolstvo – oba

¹³¹ Prav tam, str. 10.

¹³² Pavel Flere in Engelbert Gangl, "Načrt šolskega zakona, ki določa temeljna načela za narodno in narodno višjo šolo ter za izobrazbo in pravno stališče učiteljstva na teh šolah", v: *Načrt preustrojitve narodne vzgoje, Učiteljski tovariš – priloga*, 28. 2. 1919, št. 9, str. 30–59.

¹³³ Pavel Flere, "Pripombe k šolskemu zakonskemu načrtu", v: *Načrt preustrojitve narodne vzgoje, Učiteljski tovariš – priloga*, 28. 2. 1919, št. 9, str. 60–63.

¹³⁴ Flere in Gangl, "Načrt šolskega zakona, ki določa temeljna načela za narodno in narodno višjo šolo ter za izobrazbo in pravno stališče učiteljstva na teh šolah", str. 32.

šolska tipa sta predstavljena v 1. poglavju. Po Fleretovi razlagi gre tu za načelno odločitev, ki že na ravni novega poimenovanja opozarja na smoter šole, da "služi narodu in izobrazbi vseh sil v njem. 'Ljudska šola' in podobna zaznamovanja so dovolj dolgo že s svojim imenom kazala, da ta šola ni smela biti narodna."¹³⁵

Narodne šole naj bodo koedukacijske šole, ki nudijo otrokom trden in širok temelj za splošno in nadaljnje izobraževanje. Predmetnik se lahko glede na število razredov razširi tudi z drugim jezikom (srbohrvaščino) ali primernimi ročnimi deli za dečke (ženska ročna dela so obvezna). Učni jezik je lahko samo materinščina učencev. O tem, koliko let naj traja narodna šola, najdemo omembo v poglavju o višjih narodnih šolah, kjer 16. člen predpisuje, da "narodna višja šola obstaja iz najmanj štirih razredov, ki se naslanjajo na peti letnik narodne šole. Eventuelni peti (šesti) razred narodne višje šole je strokovno-praktičnega značaja."¹³⁶ To precej nejasno formulacijo vsaj deloma pojasni Flere, ko razlaga, da njun predlog premešča šolsko obveznost od 6. do 14. leta na od 7. do 15. leta, "da pa ostane uspeh pridržan vzgojnemu vplivu še po izpolnjenju šolske obveznosti v osnovni šoli ter se obenem razvija lahko praktična, strokovna strokovna stran pouka, je za vsakogar, ki je dovršil obvezno narodno šolo, še obvezen obisk v najmanj enoletni nadaljevalnici s strokovnim značajem".¹³⁷

V zakonskem predlogu ne najdemo kakšnih konkretnih didaktično-metodičnih usmeritev, na podlagi katerih bi si lahko predstavljali, katero pedagoško paradigmo sta avtorja zagovarjala. Zakonski predlog omenja le, da "metodični poudarek pri pouku v narodni šoli daje stvarnoformalna stran pouka".¹³⁸ Kaj je s tem mišljeno, nam pojasni Flere v *Pripombah*. Zahtevana "stvarnoformalnost, ki dajaj pouku metodični poudarek, pove, da stojimo pri pouku – šoli na stališču, kakršno določa moderno vzgojeslovje: Pouk le razvijaj vse duševne sile vzgojno in izobraževalno do samostojnosti pri učenčevem delu; to delo pa ne bodi kvantitativno, nego le kvalitativno."¹³⁹ Iz tega razberemo precej jasen namig na koncept delovne šole, ki se je od preloma stoletja naprej navezoval na prizadevanja za reformo šole – v tistem času je bila to vsekakor izrazito moderena pobuda. Pri tem je Flere zavzel tudi povsem jasno stališče glede tega, katera linija tega koncepta naj se uveljavi. Medtem ko so nekateri delovno šolo razumeli v smislu uvajanja ročnega dela kot strokovnega predmeta v šolah, je Flere zagovarjal pristop, ki ročno delo razume v smislu otrokovega samostojnega duhovnega ustvarjanja.

¹³⁵ Flere, "Pripombe k šolskemu zakonskemu načrtu", str. 61.

¹³⁶ Flere in Gangl, "Načrt šolskega zakona, ki določa temeljna načela za narodno in narodno višjo šolo ter za izobrazbo in pravno stališče učiteljstva na teh šolah", str. 35.

¹³⁷ Flere, "Pripombe k šolskemu zakonskemu načrtu", str. 62.

¹³⁸ Flere in Gangl, "Načrt šolskega zakona, ki določa temeljna načela za narodno in narodno višjo šolo ter za izobrazbo in pravno stališče učiteljstva na teh šolah", str. 31.

¹³⁹ Flere, "Pripombe k šolskemu zakonskemu načrtu", str. 61–62.

Zanimivo je tudi Fleretovo in Ganglovo določilo, naj bo pouk "vedno v soglasju z znanstveno ugotovljenimi ali vsaj točasno priznavanimi resnicami".¹⁴⁰ To določilo je bolj kot didaktično napotilo treba razumeti v kontekstu odpora do prilagajanja vsebine pouka cerkveni doktrini.

Tudi višje narodne šole sta si Flere in Gangl zamislila kot koedukacijske šole. Njihov namen je nuditi splošno izobrazbo, tako kot narodna šola, vendar s posebnim ozirom na potrebe družbe, hkrati pa omogočiti nadaljevanje šolanja na raznih strokovnih šolah. Skladno s prejšnjo ureditvijo to seveda pomeni, da po njenem zaključku ni mogoče nadaljevati šolanja na srednjih šolah (gimnazijah, realkah). V teh šolah naj bi bili v ospredju realni predmeti, prilagojeni potrebam kmetijstva, obrti ali trgovine. Neobvezni učni predmeti so lahko drugi živi jeziki, stenografija, strojepisje, kmetijski pouk itd. "z ozirom na kulturni značaj okrožja, ki se je zanjo šola ustanovila",¹⁴¹ kar pomeni, da je ob neformalnem skupnem učnem načrtu, ki ga pripravijo učiteljske konference, predvidena tudi priprava posebnega učnega načrta, ki se ozira tudi na posebne krajevne razmere. Vsaka narodna višja šola je samostojna ustanova in se ne sme združevati z drugo narodno višjo šolo ali narodno šolo.

Zanimivo je, da avtorja najboljše in najpodrobneje predstavita zamisel pravnega položaja učiteljev, kar nam (ponovno) ilustrira, kako močno je bila prisotna želja, da se od samega začetka nove države učiteljem zagotovi ustrezen gmotni položaj. Bistven pogoj za to je bil seveda to, da se učitelji klasificirajo kot državni uradniki in uradne osebe – to sta Flere in Gangl predlagala v 24. členu. Sledijo poglavja o ustanavljanju narodnih in narodnih višjih šol, financiranju in šolski upravi. Tukaj pride do izraza prizadevanje učiteljev za njihovo večjo vključenost v upravni aparat. Kot pojasnjuje Flere, *Predlog* opušča krajevne šolske svete, ker postanejo ti s poddržavljenjem celotnega šolstva nepomembni. Sestava drugih šolskih uradov (okrajnih in višjih šolskih svetov) pa izhaja iz demokratičnega načela, naj imajo predstavniki različnih interesnih skupin v teh dveh organih svoje zastopnike. Njihova naloga naj ne bo več nadzor, kot je to bilo prej, temveč upravljanje šolskih zadev. Zato se tudi odpravljajo nadzorniški nazivi in izraz "nadučitej". Bistven pa je poudarek, naj nove šolske "voditelje" in "upravitelje" volijo učitelji sami.¹⁴²

Zadnje poglavje obravnava učiteljsko izobrazbo in usposobljenost. V primerjavi s predlogi zakonskih rešitev za narodne in višje narodne šole so bili Fleretovi in Ganglovi predlogi nove organizacije izobraževanja učiteljev bistveno bolj radikalno novi. Sicer ne zapišeta izrecno, naj se učiteljišča statusno ize-

¹⁴⁰ Flere in Gangl, "Načrt šolskega zakona, ki določa temeljna načela za narodno in narodno višjo šolo ter za izobrazbo in pravno stališče učiteljstva na teh šolah", str. 32.

¹⁴¹ Prav tam, str. 35.

¹⁴² Flere, "Pripombe k šolskemu zakonskemu načrtu", str. 63.

načijo s srednjimi šolami (gimnazijami, realkami, realnimi gimnazijami), toda v to smer se nagiba zahteva, naj bo splošna izobrazba, ki jo nudijo učiteljišča, enakovredna splošni izobrazbi višjih letnikov srednjih šol. Pogoj za sprejem v 1. letnik učiteljišča naj bo zaključena nižja srednja šola ali pa zaključena narodna višja šola. Največjo novost predstavlja zahteva, da pridobijo bodoči učitelji strokovno izobrazbo po zaključenem učiteljišču na dvoletnih pedagoških koedukacijskih visokih šolah, ki bi bile samostojni zavodi z lastno knjižnico ter znanstvenimi laboratoriji za eksperimentalno psihologijo in pedagogiko. Te pedagoške visoke šole bi bile združene z vadnicami. Za učitelje narodnih višjih šol pa sta si predlagateljka zamislila, da bi ti morali po končani višji pedagoški šoli obiskovati še letne tečaje na Filozofski fakulteti in na tehniki ali umetnostni akademiji. Medtem ko je prej zadostovalo zaključeno učiteljišče in za učitelje meščanskih šol zaključen tečaj, ki so ga organizirala učiteljišča, je Fleretov in Ganglov predlog sedaj predvidel za ta poklic visokošolsko izobrazbo. Flere to utemeljuje tudi na podlagi prepričanja, da je

vzgojeslovje znanstvo, za kakršno je potreben poseben prostor med eksaktnimi znanostmi na vseučilišču. /.../ Vzgojeslovje se mora tudi na vseučilišču osamosvojiti in ne sme ostati še nadalje samo privesek modroslovja, kjer se ne povzpne nikdar do praktične znanosti, kakršna pa v resnici je in kot kakršna se mora obravnavati.¹⁴³

Dejansko je ta Fleretova ugotovitev še isto leto z ustanovitvijo Univerze v Ljubljani ter pedagogike kot študijskega področja na Filozofski fakulteti¹⁴⁴ dobila potrditev, vse do 60-ih let 20. stoletja pa so ostale neuresničene ideje in zahteve za dvig učiteljske izobrazbe na visokošolski nivo.¹⁴⁵

Flere in Gangl sta se v svojem načrtu za najsplošnejšimi smernicami (ena stran) dotaknila tudi srednjega šolstva. Ideja, ki jo tukaj nakažeta, je, naj se nižje srednje šole z vsebino splošne izobrazbe vedno bolj približujejo vsebinam višjih narodnih šol, kar naj bi vodilo v postopno združitev obeh. Njun načrt ne predvideva več gimnazij, realk in realnih gimnazij, temveč samo narodne višje srednje šole s tremi oddelki: humanističnim, realnim in pedagoškim.¹⁴⁶

¹⁴³ Prav tam, str. 65.

¹⁴⁴ Tadej Vidmar, "Oddelek za pedagogiko in andragogiko, Krajsa zgodovina oddelka in predmet poučevanja", v: *Slavnostni zbornik ob 100-letnici Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani*, ur. Gregor Pompe, (Ljubljana, 2019), str. 60–62.

¹⁴⁵ V Sloveniji je bila prva pedagoška akademija ustanovljena leta 1961 (Maribor), leta 1964 pa se je tudi Višja pedagoška šola v Ljubljani preoblikovala v Pedagoško akademijo (Vladimir Bračič, "Organizacijska in samoupravna podoba Pedagoške akademije Maribor od njene ustanovitve do danes", v: *Jubilejni zbornik*, ur. Amand Papotnik in Rudi Lešnik (Maribor, 1986), str. 9–38.)

¹⁴⁶ Flere in Gangl, "Načrt šolskega zakona, ki določa temeljna načela za narodno in narodno višjo šolo ter za izobrazbo in pravno stališče učiteljstva na teh šolah", str. 58.

Zdi se, kot da je bil načrt pripravljen v naglici, saj ima naslednje (9.) poglavje le naslov (*Narodno strokovno šolstvo*), poglavje 10, ki naj bi govorilo o narodnem visokem šolstvu, pa se začne s točko B. *Zasebno šolstvo*. V zvezi s tem predlagata prepoved ustanavljanja novih zasebnih učilišč in vzgojevališč, obstoječa pa naj se čim prej poddržavijo. To odločno nasprotovanje do zasebnih šol Flere utemeljuje s socialnimi razlogi in demokratičnimi načeli, zaradi katerih

moramo biti načelni nasprotniki vseh in vsakršnih zasebnih učnih zavodov, ki otrokom gotovih slojev dovoljujejo protekcijo in predprave. Načeloma pohajaj vsak otrok le javno šolo, kjer pride v dotiko z otroki vseh narodnih slojev in kjer se izgublja oni duh različnih, umetno ustvarjenih kast, ki ovira socializacijo in podemokracenje človeške družbe.¹⁴⁷

V *Slovenskem učitelju* so izid *Načrta preustrojitve* registrirali s kratko novico, da so ga dobili neposredno pred izidom številke, da pa "v modernem duhu sestavljeni načrt priča o pridnosti sestavljateljev, ki so: Gangl, Flere, Baukart in Marija Kmetova".¹⁴⁸ Temeljitejšo recenzijo je v naslednji številki objavil urednik *Slovenskega učitelja* Franc Fabinc.¹⁴⁹ Povsem pričakovano je bil zanj – kot reprezentativnega člana Slomškove zezze – najbolj sporen 1. člen, ki vzgojnega smotra šole ni opredelil v verskem smislu. Izrazil je skrb, da bi državni zbor potrdil takšno formulacijo, ker ima *splošna etika*

obsežnejšo podlago kakor krščanska ali recimo verska etika in državni zbor utegne sprejeti za okvirno načelo splošno etiko. V svobodni in demokratični državi bi bilo krivično siliti svobodomiselca, da vzgaja svoje otroke v smislu verske etike, ravno tako krivično pa bi bilo, če bi moral katolik, pravoslavni ali mohamedanec vzgajati svoje otroke po načelih splošne etike, če jo smatra najbolje izraženo v verski etiki.¹⁵⁰

Zato je predlagal, da se ta člen dopolni s formulacijo, "da ima vzgojno etiko določiti konkretno v smislu verstva ali proti verstvu šolska občina, okrožni ali pokrajinski zastop. Le na ta način se bo mogoče izogniti konfliktom."¹⁵¹ Tako bi imeli starši možnost, da prek *javnih zastopov* vplivajo na konfesionalno ali nekonfesionalno opredelitev vzgojnega cilja v konkretnem šolskem okraju.

¹⁴⁷ Flere, "Pripombe k šolskemu zakonskemu načrtu", str. 63, str. 67–68.

¹⁴⁸ "Načrt preustrojitve šolstva in narodne vzgoje", *Slovenski učitelj* 20, št. 3 (1919), str. 74.

¹⁴⁹ Franc Fabinc, "Opazke k novemu ljudskošolskemu zakonu" *Slovenski učitelj* 20, št. 4 (1919), str. 87–90.

¹⁵⁰ Prav tam, str. 88.

¹⁵¹ Prav tam.

Sledi vrsta predlogov drugačne formulacije posameznih členov (predvsem tistih, ki se nanašajo na šolsko upravo), ki pa ne predstavljajo večjega nestrižanja na načelni ali sistemski ravni. Pomembno neskladje pa zasledimo glede izobraževanja bodočih učiteljev. Flere in Gangl sta s predlogom, da se izobraževanje uzakoni na ravni dvoletnih pedagoških visokih šol, pomembno dvignila raven do tedaj predvidenega učiteljskega, toda Fabinc je to raven postavil še mnogo više. Člen, ki definira učiteljsko izobrazbo, naj se glasi: "Strokovno pedagoško in znanstveno naobrazbo podeljuje učitelju filozofska fakulteta na visoki šoli, ki ima poseben oddelek za pedagogiko z vsemi pomožnimi vedami."¹⁵² Čeprav je bila tako visoko postavljena zahteva za tisti čas naravnost utopična,¹⁵³ jo je Fabinc odločno zagovarjal in utemeljeval,¹⁵⁴ Slomškova zveza pa je na njegovo pobudo to zahtevo predstavila tudi vseučiliški komisiji, kot smo videli zgoraj. Učitelji katoliškega tabora in njihovi predstavniki so sicer na šolskem področju zagovarjali rešitve, ki jih smemo označiti za tradicionalistične, toda prizadevanje Slomškove zveze za univerzitetno izobraževanje učiteljev sodi med najbolj moderne ideje tistega časa. Pri tem pa se vendarle zdi, da je bila to predvsem zamisel Franca Fabince.

Fabinčevo kritiko Zavezinega načrta je treba brati v luči takratnega prizadevanja za sodelovanje med obema učiteljskima organizacijama, zato je ta kritika sorazmerno blaga. Bistveno bolj ostra je bila kritika, ki jo je v reviji *Čas* objavil Aleš Ušeničnik.¹⁵⁵ Že uvodoma sestavljavcem, ki jim ne odreka strokovnosti, očita, da so načrt pripravili v ozkem krogu učiteljev, ki pripadajo krogu "tako zvane nemške 'nationale Einheitsschule'".¹⁵⁶ Pojem narod so po njegovem sestavljavci neupravičeno zožili na politično kategorijo in zato zahtevajo centralizirano organizirano državno šolstvo. V tako organiziranem šolstvu pa ni prostora za kulturne posebnosti Slovencev v skupni državi: "Ali si misli načrt, da je namen jugoslovanskega narodnega šolstva, izločiti ali izravnati vse, kar je svojskega, osebinskega, četudi kulturno dragocenega, v treh plemenih SHS, ali v drugih organizacijah jugoslovanskega naroda, v družini in cerkvi?"¹⁵⁷ Namen poddržavljenja šolstva sta po Ušeničnikovem mnenju ukinitve cerkvenih zasebnih šol in odprava verske vzgoje v narodnih šolah. Tako kot Fabinc je bil tudi Ušeničnik kritičen do tega, da predlagani vzgojni smoter ne omenja verske vzgoje: "Filozofično-etična zmeta pa je misel, da je možna globoka življenjska

¹⁵² Prav tam, str. 89.

¹⁵³ Prim. op. 158.

¹⁵⁴ Franc Fabinc, "Učiteljske", *Slovenski učitelj* 20, št. 3 (1919), str. 57–59; Franc Fabinc, "Na univerzo", *Slovenski učitelj* 20, št. 4 (1919), str. 81–82.

¹⁵⁵ A. U., "Narodno šolstvo", *Čas* 13 (1919), str. 155–160.

¹⁵⁶ Prav tam, str. 156.

¹⁵⁷ Prav tam, str. 157.

socialna etika brez religije."¹⁵⁸ V ta kontekst pa je Ušeničnik postavil tudi prizadevanje učiteljev za večjo participacijo v upravnem šolskem aparatu. V zvezi s tem je Ušeničnik izpostavil tradicionalno katoliško doktrino odnosa med družino, državo in Cerkvijo:

Mi umevamo težnje učiteljev po samostojnosti in jim upravičene samostojnosti zlasti v strokovnem oziru nikakor ne odrekamo. Toda tudi oni morajo priznati načelo, da pa vendar niso učitelji tisti, ki bi imeli o vzgoji otrok prvo in zadnjo besedo. Prvo in zadnjo besedo morajo imeti tisti, ki so prvi in zadnji dolžni skrbeti za vzgojo otrok. Ti so: rodbina, država in cerkev.¹⁵⁹

Omenimo na tem mestu še poglede na reformo šolskega sistema, ki jih je Flere objavljala v reviji *Demokracija*. Njen podnaslov *Socijalistična revija* nas usmerja k sklepu, da bi tukaj lahko naleteli na stališča, ki bi jih bilo mogoče povezati s socialnokritično pedagoško paradigmo. O šolski reformi je Flere tukaj prvič pisal leta 1918 še v času vojne.¹⁶⁰ V članku, kjer razmišlja o viziji šolstva po vojni, Flere razvija predloge in argumentacije, ki jih je pozneje uporabil tudi v *Zavezinem Načrtu preustrojitve*. Tudi tukaj je rdeča nit razmišljanja narodna in enotna šola, močno pa je izpostavil tudi zahtevo, naj bo izobraževanje dostopno vsem, ne glede na njihov socialni položaj:

Kakor hitro pa smo prevzeli za preustrojitev šolstva in narodne vzgoje načeli socializma in demokratizma, moramo zahtevati za šolo obvezno ureditev vselh onih socialnih naprav, ki se je doslej za nje zavzemala potreba in usmiljenje: šolske kuhinje, zavetišča, prostost vsega pouka, odprava šolnine, ustanove in podpore, ki omogočajo ubožnim otrokom razvoj sil po njihovem nagnjenju itd., kakor tudi ureditev učiteljskega vprašanja po demokratičnih načelih. A teh socialnih naprav ne zahtevamo več iz usmiljenja, nego iz socialne pravičnosti, kar je bila doslej dobra volja karitativnosti, postane poslej dolžnost družbene pravičnosti napram vsakemu posameznemu udu naroda, stoječega na demokratičnem stališču.¹⁶¹

Gre za pomemben poudarek – Flere je tukaj vpeljal koncept socialne pravičnosti kot družbene odgovornosti, ki ga pozneje v *Načrtu preustrojitve* v takšni obliki ne zasledimo več. Po drugi strani pa Flere – v primerjavi s konceptom, ki sta ga z Ganglom predstavila v *Načrtu preustrojitve* – od načela enotno-

¹⁵⁸ Prav tam, str. 159.

¹⁵⁹ Prav tam.

¹⁶⁰ Pavel Flere, "Naše šolstvo po vojni. (Nekaj misli in načrta.)", *Demokracija* 1, št. 8–10 (1918), str. 130–137.

¹⁶¹ Prav tam, str. 133.

sti šolskega sistema pomembno odstopa. V obravnavanem članku je namreč predlagal enotno nižjo *štiriletno splošno ljudsko šolo* (od 6. do 9. leta), ki ji sledita dva tipa višje *štiriletne splošne ljudske šole* (od 10. do 14. leta): "a) za manj nadarjene v smislu današnjih štirih višjih stopenj osemrazrednic s posebnim poudarkom stvarnoformalne strani pouka; b) za nadarjene v smislu današnjih meščanskih šol, kjer nastopa poleg stvarnoformalne strani pouka pouk v realijah kot strokah."¹⁶² Videli smo, da sta Flere in Gangl v *Načrtu preustrojitve* za nižjo sekundarno raven šolskega sistema predlagala dva tipa šol: enotno višjo narodno šolo in nižjo srednjo šolo, medtem ko Flere tukaj predlaga tri tipe šol: višjo ljudsko šolo za *manj nadarjene* in ločeno za *nadarjenejše* ter *triletno skupno realno gimnazijo (nižja skupina)*. V primerjavi s prizadevanji za večjo enotnost šolskega sistema, ki je bila značilna za socialistično orientirane kroge, predstavlja ta Fleretov predlog bistveno bolj v preteklost zazrt koncept, kot ga je pozneje zagovarjal skupaj z Ganglom. Merilo za presojo, v kolikšni meri so se domači šolski reformatorji približali socialističnim idealom, nam nudi prevod *kulturno socijalističnega programa*, ki je bil v začetku leta 1919 sprejet na zborovanju Zveze duševnih delavcev na Dunaju. Prevod je objavila *Demokracija* s pripisom: "Nobena socijalistična stranka, ki se zaveda, da mora stremeti vse njeno politično, gospodarsko in izobraževalno delo k najpopolnejši kulturi, ne sme prezreti tega programa."¹⁶³ Program definira cilje in zahteve na področju zunanje in notranje politike, gospodarstva, prava, spolnosti, umetnosti ter seveda tudi vzgoje. Značilne socialistične zahteve na tem področju so bile

enotne šole do 18. leta: brezplačno šolanje (tudi stanovanje in hrana); samouprava učencev-; odprava izpitov; načelo pouka naj bo zgrajeno na delovni metodi; združitev telesnega in duševnega dela; vzgoja k svetovnemu in družbenemu pojmovanju; psihofizični razvoj potom ročnega dela, telesne kulture in ritmične gimnastike; premestitev šol na kmete; osnovanje svobodnih šolskih in mladinskih občin, šolskih republik, ljudskih, kmetiških in potovalnih vseučilišč.¹⁶⁴

Schreinerjev načrt reforme šolstva

Henrik Schreiner je do smrti aprila leta 1920 užival izjemen ugled med učitelji in kulturniki, ne glede na njihovo svetovnonazorsko ali politično usmeritev.¹⁶⁵ Izjemno pedagoško avtoriteto si je pridobil že kmalu po prevzemu mesta rav-

¹⁶² Prav tam, str. 135.

¹⁶³ "Kulturno socijalističen program", *Demokracija* 2, št. 8–12 (1919), str. 87–90.

¹⁶⁴ Prav tam, str. 89.

¹⁶⁵ Prim. *Delo in pedagoški nazori Henrika Schreinerja*, ur. Edvard Protner (Maribor, 2002).

natelja državnega moškega učiteljišča v Mariboru leta 1890, in to na različnih področjih strokovnega delovanja. Schreiner je v delo mariborskega učiteljišča vnesel naj sodobnejše pedagoške inovacije tistega časa in po njegovi zaslugi je postalo to učiteljišče center pedagoške odličnosti v slovenskih deželah. Bil je vpliven govorec na velikih zborovanjih slovenskih učiteljev. Njegov govor z naslovom *Najnovejše reformatorne težnje na pedagoškem polju* na 5. skupščini Zaveze slovenskih učiteljskih društev v Mariboru leta 1893¹⁶⁶ lahko ocenimo kot programsko izhodišče, ki je slovensko pedagogiko povežalo s prevladujočo herbartistično doktrino tistega časa. Schreiner je bil tudi izjemno spoštovan šolski nadzornik v mariborskem okraju (1892–1899), pisec učbenikov in predsednik Slovenske šolske matice.¹⁶⁷ Nedvomno je bila Schreinerjeva priljubljenost tudi posledica njegove sposobnosti distanciranja od radikalnih izpeljav nekaterih pedagoških konceptov ter zagovora zdravorazumskih rešitev, ki so lahko naletela na najširši konsenz.¹⁶⁸ V tem kontekstu je bila seveda tudi njegova razprava *Preosnova jugoslovanskega vzgojstva v zmislu demokratizma*¹⁶⁹ deležna velike pozornosti. Tu gre za drugačen slog pisanja, kot smo ga videli v Zavezinem *Načrtu preustrojitve*, ki je poskušal nakazati čim bolj konkretne zakonske rešitve prihodnje ureditve šolstva. Schreiner namesto tega ponuja predvsem načelne usmeritve, ki jih poskuša teoretsko umestiti in podkrepiti. Njegova razprava je odraz dolgoletnih izkušenj in izredne pedagoške načitanosti.

Schreiner je v svojem besedilu le mimogrede omenil Zavezin *Načrt preustrojitve*. Predvidevamo lahko, da je imel večji del svojega besedila napisan že pred izidom Zavezinega načrta, zato ga ne komentira podrobneje. Zapiše le, da smo "z veseljem /.../ pozdravili 'Načrt za preustrojitev našega šolstva', ki ga je sestavil odbor Zaveze avstr. jugoslovanskega učiteljstva, ki pa vsebuje več, nego pove naslov, ker se ozira tudi na vzgojo in stoji torej na najširši podlagi".¹⁷⁰ Očitno je bila vzgoja v duhu novih družbenih okoliščin osrednja pedagoška tema vseh reformnih razmišljanj – tako tudi Schreiner v večjem delu svojega besedila raz-

¹⁶⁶ "Peta skupščina 'Zaveze slovenskih učiteljskih društev' v Mariboru", *Popotnik* 14, št. 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21 (1893), str. 209–210, 241–244, 257–263, 278, 290–294, 305–312, 324–327.

¹⁶⁷ Edvard Protner, "Schreinerjev prispevek k razvoju pedagogike in šolstva na Slovenskem", v: *Delo in pedagoški nazori Henrika Schreinerja*, ur. Edvard Protner (Maribor, 2002), str. 71–83.

¹⁶⁸ Zdenko Medveš, "Schreiner in reformna pedagogika. Razumevanje vzgoje v pedagoških teorijah na začetku 20. stoletja", v: *Delo in pedagoški nazori Henrika Schreinerja*, ur. Edvard Protner (Maribor, 2002), str. 85–96 (dalje: Medveš, "Schreiner in reformna pedagogika. Razumevanje vzgoje v pedagoških teorijah na začetku 20. stoletja"); Edvard Protner, "La formazione degli insegnanti in Slovenia e l'applicazione 'ragionevole' dell'herbartismo", v: *La scuola degli Asburgo: pedagogia e formazione degli insegnanti tra il Danubio e il Po (1773–1918)*, ur. Simonetta Polengi (Torino, 2012), str. 241–263.

¹⁶⁹ Henrik Schreiner, "Preosnova jugoslovanskega vzgojstva v zmislu demokratizma", v: *Pedagoški Letopis za leto 1916, 1917 in 1918*, XVI. zvezek, ur. Henrik Schreiner (Ljubljana, 1919), str. 1–83.

¹⁷⁰ Prav tam, str. 42–43.

Henrik Schreiner
(1850–1920) (dLib)

pravlja o vzgoji, ki ji pripisuje dominantno vlogo v odnosu do pouka. Podobno kot Marija Kmetova tudi on največji vzgojni vpliv pripisuje materi in tudi on se zavzema za njihovo izobraževanje, vendar bi se morali pedagoško izobraziti tudi očetje v smislu, da "pedagogika danes ni več veda samo za 'šolmoštre' in pestunje, ampak vsakdo, ima kaj ukazovati, bo imel najlepše uspehe, če se ravna po pedagoških načelih. Umetnost zapovedovanja, ki je od njega odvisen uspeh vsakega skupnega delovanja, ni lahka in treba je vsakemu se je dobro

naučiti."¹⁷¹ Toda "poleg doma mora tudi šola sodelovati pri vzgoji"¹⁷² in Schreiner ne dvomi, "da naša šola ne zadošča zahtevam, ki jih smemo in moramo staviti do nje, do tega spoznanja so prišli vsi, ki so se s tem vprašanjem bavili že pred vojno. A vojna je to sodbo o šoli še prav potrdila. Šola ne izpolnjuje svoje naloge v polni meri ne kot vzgojevalnica in ne kot učilnica."¹⁷³ Njegove poglede na vzgojo lahko ocenimo kot tradicionalistične, čeprav je bil Schreiner po zgoraj omenjenem predavanju leta 1893 deležen ostre kritike Antona Mahničiča, češ da s propagiranjem herbartistične pedagogike uvaja protiversko miselnost.¹⁷⁴ Verska vzgoja je bila zanj vedno temeljni del vsake šolske vzgoje. Tako bi moralo biti

neoporečno temeljno vzgojno načelo /.../ vzgoje- in ukoslovja: vzgoja in pouk bodita nabožnonravstvena na narodni podlagi in patriotična. Domovinoznanstvo mora voditi ves pouk in vso vzgojo. Ljubezen do domovine vsebuje največjo posvetno srečo in je, četudi ne edina, gotovo pa najmočnejša podlaga ljubezni do očetnjave in nikakor ne nasprotuje pravi ljubezni do vsega sveta. Lastni dom, preprostost, naravnost, čistost, sramežljivost, npravstvenost, čut za domačnost in domačijo, pobožnost so glavne kreposti iz katerih se razvija domoljubje in ljubezen do očetnjave.¹⁷⁵

V pogledu na vzgojo se Schreinerjeva vizija prihodnjega razvoja šolstva najbolj razlikuje od predloga Zaveze. Bistveno bolj podobni pa so pogledi na didaktično-metodično podobo pouka. Čeprav je prisotnost herbartistične paradigme v Schreinerjevem besedilu dovolj očitna,¹⁷⁶ pa hkrati prepoznavamo Schreinerjevo zanimanje za sodobnejše pedagoške tokove v okviru reformske pedagogike. Podobno kot Flere in Gangl tudi on ugotavlja, da "priporoča sodobna pedagogika na prvem mestu delovno šolo in pa samovlado učencev."¹⁷⁷ Tudi on daje prednost tistemu didaktičnemu razumevanju delavnosti, ki ga razume bolj kot

¹⁷¹ Prav tam, str. 22.

¹⁷² Prav tam, str. 32.

¹⁷³ Prav tam.

¹⁷⁴ Edvard Protner, "Das Verhältnis der katholischen Pädagogen zur Herbartianistischen Pädagogik auf slowenischem Gebiet", v: *Pädagogische und kulturelle Strömungen in der k. u. k. Monarchie: Lebensreform, Herbartianismus und reformpädagogische Bewegungen*, ur. Johanna Hopfner in András Németh (Frankfurt am Main et al., 2008), str. 103–121.

¹⁷⁵ Schreiner, Preosnova jugoslovanskega vzgojstva v zmislu demokratizma, str. 29–30.

¹⁷⁶ Medveš, "Schreiner in reformska pedagogika. Razumevanje vzgoje v pedagoških teorijah na začetku 20. stoletja". Prim. tudi: Tadej Vidmar, "Schreinerjeva vizija organizacije vzgoje in izobraževanja", v: *Delo in pedagoški nazori Henrika Schreinerja*, ur. Edvard Protner (Maribor, 2002), str. 97–113.

¹⁷⁷ Schreiner, Preosnova jugoslovanskega vzgojstva v zmislu demokratizma, str. 49.

vzgojno načelo, ne samo učni predmet. To načelo vladaj pri vsakem vzgojnem podjetju, torej tudi v vsakem učnem predmetu. V tem zmislu sicer načelo delavnosti ni nič novega, saj ne zahteva nič drugega nego staro učno načelo: navajaj gojence k samostalnosti! Kar gojenec lahko sam opravi, sam izvrši, sam zasledi, pri tem mu ni treba pomagati.¹⁷⁸

Didaktiki reformske pedagogike se Schreiner približuje tudi z zavzemanjem za umetnostno vzgojo, ki se po njegovem združuje "s stremljenjem šole delavnice v eno in isto strujo".¹⁷⁹

V svojih pogledih na didaktično-metodično podobo šole je bil Schreiner bistveno bolj moderen, kot v svojih pogledih na vzgojno funkcijo šole in družine.¹⁸⁰ Še posebej moderni pa so bili Schreinerjevi pogledi na organizacijsko podobo šolstva v prihodnosti. Pri tem je zelo očitno njegovo zavedanje socialne funkcije šole pri razporejanju družbenih položajev in vprašanje pravičnosti v dostopu do izobrazbe. Njegov pogled na organizacijo šolskega sistema temelji na prepričanju, da ima pri vpisu na gimnazije večji vpliv socialnoekonomski položaj družine kot nadarjenost otroka.¹⁸¹

Resnica je, da pripleže izmed učencev, ki vstopijo v prvi razred kake srednje šole, navadno zelo malo število, k večjemu 25 odstotov, do mature in izmed teh se še jih poizgubi med vseučiliškimi študijami precejšno število, tako da jih dospe do polnega cilja zelo malo. In ti nikakor niso vselej najboljši, najbolj nadarjeni, ampak gostokrat tisti, ki so imeli največ pripomočkov, v prvi vrsti gmotnih, da so vstrajali dolgo pot od ljudske šole do državnega izpita. Največkrat torej sinovi bogatašev, višjih uradnikov in meščanov. In baš tem-le je, ko so prelezli ograjo državnega izpita, pot odprta do vseh najboljših državnih služb in različnih drugih mastnih mest.¹⁸²

Razlog za to, da se na najvišjih stopnjah šolanja ne izobražujejo najbolj nadarjeni, je torej neenakost socialnih pogojev. Drugi razlog pa Schreiner vidi v prezgodnjem ločevanju šolskih poti: "Jedva je vstopil fantek ali deklica v šolo in se naučil nekaj čitati, pisati in štiri glavnih računov, po štiriletnem obis-

¹⁷⁸ Prav tam, str. 51.

¹⁷⁹ Prav tam, str. 53.

¹⁸⁰ Prim. Medveš, "Schreiner in reformska pedagogika. Razumevanje vzgoje v pedagoških teorijah na začetku 20. stoletja", str. 88–89.

¹⁸¹ Ta isti problem potrjujejo empirične študije tudi danes. Prim. Gašper Cankar, Matevž Bren in Darko Zupanc, *Za večjo pravičnost šolskega sistema v Sloveniji: (analize povezav dosežkov učenk in učencev s socialnimi, kulturnimi, ekonomskimi in regionalnimi značilnostmi učenk in učencev, pridobljenimi prek podatkov Statističnega urada RS)* (Ljubljana, 2017).

¹⁸² Schreiner, *Preosnova jugoslovanskega vzgojstva v zmislu demokratizma*, str. 60.

kovanju šole, stoji na prvem in najvažnejšem razpotju: ali naj nadaljuje ljudsko šolo, ali naj prestopi v srednjo šolo, ako mu to dovolijo sredstva? V gimnazijo ali realko?"¹⁸³ Kot rešitev tega problema Schreiner predlaga uvedbo osemletne obvezne enotne osnovne šole. To je bil v tistem času nedvomno najbolj radikalen šolskosistemski predlog pri nas, ki se je tudi najbolj približal zgoraj predstavljenemu socialističnemu idealu. Dejansko v osnovnih potezah Schreinerjev predlog spominja na šolsko reformo v SFRJ iz leta 1958¹⁸⁴ in pomenljivo je, da so se zagovorniki te reforme sklicevali na ta Schreinerjev tekst.¹⁸⁵

Že dejstvo, da Schreiner dosledno uporablja izraz "osnovna" šola in ne "ljudska" ali "narodna", nakazuje kontekst njegovega razmišljanja. Osnovna šola je splošna, "obiskovati jo morajo vsi šoloobvezni otroci in nudi splošno izobrazbo – izobrazbo torej, ki ni namenjena pripravi na poklic oziroma pripravlja na vsak poklic, ki bi si ga lahko učenec pozneje izbral".¹⁸⁶ Gre za pomemben, danes splošno uveljavljen princip, da šolska obveznost prekriva zgolj splošno izobraževanje.

Tako kot Zavezin predlog tudi Schreiner šolsko obveznost postavlja med 7. in 15. leto: "Za ta predlog se je anketa za preustrojitev našega šolstva zedinila."¹⁸⁷ To je tudi edino mesto, kjer omeni anketo, ki jo je vodil, in očitno je, da ideje, ki jih v tem tekstu predstavlja, niso rezultat ankete, temveč njegov osebni pogled. Učenci naj bi se po razredih razporedili tako, da vsak razred zajame eno šolsko leto. Idealna osnovna šola naj bi bila torej osemrazrednica, vendar Schreiner predvidi, da bo glede na razmere treba ustanavljati tudi šole z manj razredi.

Bistven za razumevanje njegovega koncepta šolske organizacije je ta poudarek:

Učni smoter 8-razredne enotne osnovne šole naj se ujema v občeh z učnim smotrom sedanje meščanske šole, oziroma 4 nižjih razredov srednje šole (gimnazije ali realke), seveda brez latinščine in grščine. Tudi drugi predmeti v učnem načrtu spodnjih razredov sedanjih srednjih šol se bodo morali menda nekoliko prilagoditi bolj dejanskim odnošajem, ne da bi se s tem nivo izobrazbe znižal. Nasprotno se bode smoter v vsakem predmetu deloma celo vzvišal, ker se bode veliko ur pridobilo vsled odstranjenja latinščine in grščine. Na vsak način bi se dal vstaviti še en živ jezik – jezik najbližjih sosedov – med učne predmete, vsaj kot neobvezen predmet. Nasproti pa ne spada na to stopnjo občeh izobraževalne šole

¹⁸³ Prav tam, str. 61.

¹⁸⁴ Aleš Gabrič, *Sledi šolskega razvoja na Slovenskem* (Ljubljana, 2009), str. 93–108, dostopno na: <https://www.doi.org/10.32320/978-961-270-016-4>, pridobljeno: 1. 4. 2020.

¹⁸⁵ Draga Humek, "Reforma naše obvezne šole", v: *Pedagoški zbornik* (Ljubljana, 1956), str. 28.

¹⁸⁶ Schreiner, *Preosnova jugoslovanskega vzgojstva v zmislu demokratizma*, str. 65.

¹⁸⁷ Prav tam, str. 66.

tesnopisje in tudi ne kmetijski pouk v ožjem smislu; ravnotako ne knjigovodstvo in tudi ne gospodarski, oziroma gospodinjski pouk za deklice. Ti samo ob sebi gotovo deloma zelo važni predmeti spadajo v nadaljevalno, oziroma strokovno šolo.¹⁸⁸

Ta predlog se bistveno razlikuje od predloga Flereta in Gangla. Medtem ko je v njunem predlogu še naprej prisotna zunanja diferenciacija po zaključeni *narodni šoli*, ko se otroci lahko vpišejo v *narodno višjo šolo* ali v srednjo šolo (torej gimnazijo ali realko), predvidi Schreiner za višje štiri razrede osnovne šole program, ki predstavlja prerez standardov meščanske šole in nižjih štirih razredov gimnazij in realk. Takšno "fuzijo" programov sicer predvidita tudi Flere in Gangl, toda postavita jo v nedoločeno prihodnost.¹⁸⁹ Druga bistvena razlika pa je v tem, da Flere in Gangl ideje splošne izobrazbe ne vežeta na osnovnošolsko obveznost tako kot Schreiner. Pri njiju zgolj splošnoizobraževalne cilje zasleduje le *narodna nižja srednja šola*, ne pa tudi *narodna višja šola*. Predmetnik naj bi po njunem načrtu vseboval za deklice *ženska ročna dela ter najvažnejše iz domačega gospodinjstva in iz vzgoje* in tudi neobvezne učne predmete, kot so "živi jeziki, stenografija, strojepisje, kmetijski pouk itd., zlasti z ozirom na kulturni značaj okrožja, ki se je zanje šola ustanovila."¹⁹⁰ Ti predmeti po Schreinerju (kot vidimo v njegovem citatu) ne sodijo v osnovno šolo, ker so po svoji naravi poklicno orientirani. Tako visokih standardov demokratičnosti osnovnošolskega sistema ni v tistem času postavil nihče drug.

Edina oblika diferenciacije, ki ostaja v Schreinerjevem predlogu, je posledica ekonomskih možnosti organizacije šol v obliki eno- do osemrazrednic. Ker učni standardi šol z manj razredi ne dosegajo standardov osemrazrednic, bi morali imeti vsi nadarjeni otroci možnost obiskovanja teh šol, pri tem pa je ključni problem zagotovitev ekonomskih pogojev otrok iz socialno neugodnega okolja: "Kako bi se to izvedlo, to bi bila naloga socialne oskrbe, ki bi za take slučaje morala na višje urejenih osnovnih šolah urediti šolarske dome ali internate, v katerih bi se lahko nadarjeni in marljivi revni učenci, ki jim domača šola ne nuja za to prilike, nastanili na občne stroške ter nadaljevali svoje učenje."¹⁹¹

Omenimo še Schreinerjev odnos do gimnazije oziroma srednje šole, ki naj ima značaj splošno izobraževalne šole in sevede priprave na univerzo, dostop do srednješolskega izobraževanja pa naj bo omogočen vsem primerno sposobnim otrokom ne glede na njihove socialne okoliščine. Tudi Schreiner je bil

¹⁸⁸ Prav tam, str. 67.

¹⁸⁹ Flere in Gangl, "Načrt šolskega zakona, ki določa temeljna načela za narodno in narodno višjo šolo ter za izobrazbo in pravno stališče učiteljstva na teh šolah", str. 58.

¹⁹⁰ Prav tam, str. 35.

¹⁹¹ Schreiner, Preosnova jugoslovanskega vzgojstva v zmislu demokratizma, str. 69.

odločen nasprotnik latinščine in grščine kot obveznih gimnazijskih predmetov in s tem tudi klasične gimnazije. Srednja šola naj bi bila enotna in bi trajala pet let, torej dve leti več kot višja realka in eno leto več kot (klasična in realna) gimnazija. Vprašanje izobrazbene vrednosti latinščine je še danes odprto,¹⁹² zato te Schreinerjeve zahteve ni mogoče enoznačno ovrednotiti, vsekakor pa lahko kot moderno označimo njegovo zahtevo, da se v predmetnik vključijo novi predmeti: estetika, etika in sociologija, psihologiji in logiki pa naj se nameni več pozornosti kot doslej. Vsaj kot neobvezen predmet naj se doda tudi glasba.¹⁹³

Poklic učitelja bi skladno s Schreinerjevo zamisljivo reforme šolskega sistema moral dobiti povsem novo vlogo:

Skromni, nekdam malo upoštevani, čestokrat zaničevani 'šolmašter' bi bil povzdignjen na prvo mesto, med najvplivnejše osebe v občini, bil bi najvažnejši razširjatelj napredka in prosvete. Tako bi se izvršila preveljava veljave učiteljskega stanu. Tako plemeniti, vzvišeni in težavni nalogi bi bila kos samo globoka, osobito na podlagi dušeslovja utemeljena izobraženost, obširno in temeljito znanje ter praktična izurjenost v različnih strokah, brezkončna ljudomilost, požrtvovalnost, neumorna marljivost in delavnost, skratka v vsakem oziru vzoren, značajan človek.¹⁹⁴

Da bi se učiteljski stan povzdignil na tako "idealno višino", bi mu bilo treba zagotoviti tudi višjo izobrazbo, ki pa naj ne bo univerzitetna: "Vseučilišče ima pred vsem nalogo, gojiti znanosti; ono ima prestrogo teoretski značaj. Ljudskošolski učitelj pa mora povsodi stopiti v neposredni stik z življenjem."¹⁹⁵ Zato naj bo njegova izobrazba predvsem strokovna: prevladujejo naj pedagoške vede in pedagoška praksa. Medtem ko bi teoretsko znanje bodoči učitelj še lahko dobil na univerzi, pa praksa, ki jo lahko v ustrezni obliki ponudi le vadnica, ne sodi v okvir univerze. Zato Schreiner kot ustrezno novo obliko izobraževanja bodočih učiteljev predlaga dvoletno pedagoško akademijo. Ta predlog sicer predvidi nekoliko nižjo stopnjo izobraževanja bodočih učiteljev kot Fleretov in Ganglov predlog, toda tudi ta predlog je ostal neuresničen vse do 60-ih let, ko sta bili ustanovljeni pedagoški akademiji v Mariboru in Ljubljani.

¹⁹² Prim. Baskar, Latinščine prosim: latinščina in njeno izganjanje na Slovenskem 1849–1987.

¹⁹³ Schreiner, Preosnova jugoslovanskega vzgojstva v zmislu demokratizma, str. 75.

¹⁹⁴ Prav tam, str. 77.

¹⁹⁵ Prav tam, str. 79.

Karel Ozvald (1873–1946) (dLib)

Ozvaldova vizija razvoja šolstva

K zaokroženim in celovitim programskim usmeritvam na področju šolstva, ki so nastala v prvem letu samostojne države, smemo prišteti tudi članek Karla Ozvalda¹⁹⁶ z naslovom *Novo življenje – nove naloge*. Tako kot Schreinerjev članek je tudi ta izšel v *Pedagoškem letopisu*, zborniku, ki ga je enkrat letno izdajala Slovenska šolska matica. Medtem ko je Schreinerjev članek izšel leta 1919 v

¹⁹⁶ Karel Ozvald, "Novo življenje – nove naloge", v: *Pedagoški letopis za leto 1919*, XVII. zvezek (Ljubljana, 1920), str. 5–37.

Pedagoškem letopisu za leto 1916, 1917 in 1918,¹⁹⁷ je Ozvaldov članek izšel leta 1920 v *Pedagoškem letopisu* za leto 1919. Čeprav sta torej oba članka izšla z različnimi letnicami, smemo oba razumeti kot temeljna pedagoška teksta leta 1919. Temeljna tudi zaradi avtoritete in spoštovanja, ki sta ju oba avtorja uživala v strokovni javnosti. Schreiner si je status vodilne pedagoške avtoritete pridobil na položaju ravnatelja mariborskega učiteljišča, Ozvald pa je ta status pridobil kot prvi univerzitetni profesor pedagogike v Sloveniji. *Veniam legendi* za pedagogiko si je Ozvald pridobil že leta 1914 na Univerzi v Zagrebu, ob ustanovitvi Univerze v Ljubljani konec leta 1919 pa je bil predviden za zasedbo katedre za pedagogiko na Filozofski fakulteti. Ta položaj je zasedel 27. januarja 1920. V naslednjem desetletju je kot edini profesor pedagogike izvajal predavanja in vodil pedagoški seminar za vse tiste študente Filozofske fakultete, ki so namepravali postati profesorji.

Leta 1930 se mu je pri vodenju seminarja in od leta 1934 naprej kot predavatelj pridružil Stanko Gogala, ki pa na Filozofski fakulteti v medvojnem obdobju ni bil redno zaposlen. Umrl je leta 1946 v Ljubljani.¹⁹⁸ Ozvald je svoj pedagoški koncept že zelo zgodaj oprl na tradicijo duhoslovne oziroma kulturne pedagogike, ki je bila v času med obema vojnama (pa vse do 60-ih let) prevladujoča pedagoška paradigma v akademskem pedagoškem okolju nemških in avstrijskih univerz. Po njegovi zaslugi je bila slovenska pedagogika od samega začetka njene prisotnosti v akademskem prostoru primerljiva s svetovnim trendom, je pa po drugi strani res, da se je Ozvald že med obema vojnama zapletal v polemike z učitelji, ki so mu očitali zastarelost pedagoških pogledov ter vzvišenost in nedostopnost v odnosu do osnovnošolskih učiteljev,¹⁹⁹ po drugi svetovni vojni pa se je ta kritika še okrepila tudi zaradi ideološkega zavračanja.²⁰⁰ Toda tudi v sodobnosti ostaja odnos do Ozvalda ambivalenten, kot je ambivalenten odnos do duhoslovne pedagoške tradicije v nemškem prostoru. Prisoten je namreč očitek, da je ta pedagoška paradigma vsebovala teoretske nastavke, ki so bili povsem združljivi z nacionalsocializmom, in da so nekateri vodilni predstavniki te pedagoške smeri v Nemčiji z nacionalsocialističnim režimom sodelovali tudi v času najhujšega terorja. Čeprav je Stanko Gogala pripadal isti pedagoški paradigmi, ostaja njegov pedagoški koncept bistveno bolj sprejet kot Ozvaldov.²⁰¹

Ozvaldov programski tekst iz leta 1919 se močno razlikuje od Zavezine-

¹⁹⁷ Glej opombo 181.

¹⁹⁸ Tadej Vidmar, "Življenjepis dr. Karla Ozvalda", *Sodobna pedagogika* 53, št. 4 (2002), str. 12–16.

¹⁹⁹ Protner, *Pedagogika in izobraževanje učiteljev*.

²⁰⁰ Tadej Vidmar, "Damnatio memoriae ali Ozvaldova pedagogika v luči povojnih kritik", *Sodobna pedagogika* 53, št. 4 (2002), str. 18–39.

²⁰¹ Edvard Protner, "Stanko Gogala in pedagoške polemike med obema vojnama", *Sodobna pedagogika* 51, 2000, št. 5 (2000), str. 38–55.

ga *Načrta preustrojitve* in Schreinerjeve *Preosnove jugoslovanskega vzgojstva*. Tukaj zaman iščemo kakšne konkretne šolskosistemske predloge. Povsem drugačna je tudi dikcija zapisa. Medtem ko je zapis v *Načrtu preustrojitve* zelo stvaren in konkreten, skorajda birokratsko neoseben, je Schreinerjev zapis bolj oseben, jezik in slog pa sta skladna z znanstvenimi normami tistega časa. Na nekaterih mestih je tak tudi Ozvaldov jezikovni slog, a prevladujoča je vendarle dikcija, ki je prej literarna kot pa znanstvena in prej filozofska kot pa pedagoška. Kot ugotavlja Edvard Kovač, se nam Ozvald že v prvih delih iz obdobja še pred 1. svetovno vojno "razodene tudi kot bralec filozofa Maxa Schelerja in drugih filozofov"²⁰² in ostaja tudi v zrelem delu

izrazit personalist. Res je, da je nastavke za celostni razvoj človeške osebe, telesni in duhovni, kulturni in gospodarski, intelektualni in čustveni, Ozvald prejel tudi od klasikov duhoslovne pedagogike. Toda sam mu je prek Schelerjeve aksiologije dal personalistično noto, ki pomeni razvoj celotne človeške osebnosti, začeni s prebujanjem njegovih intelektualnih in čustvenih sposobnosti.²⁰³

V tem kontekstu je treba razumeti Ozvaldovo vznesenost ob slikanju vizije *novoga življenja* in *novih nalog*, ki jih je Slovencem prineslo leto 1919:

Treba je namreč vere v človeštvo in njegovo moč, si najti pot navzgor. Tudi ta optimizem ni brez podlage. Po tej katarzi ali očititvi šele bo semafor življenske modrosti dal znamenje za – 'prosto pot!' In tedaj bo človek zastrmel nad velikim vprašanjem, ki se pojavi samo od sebe: Kdo božji mi pove, kako mi je ubrati smer, da ne izgrešim prelepega cilja, ki ga je Gothe, ta veliki vedec in videc, postavil človeštvu, kakor da je v duhu gledal naš veliki moment? Kako uresničiti to, kar ima v mislih veliki imperativ: 'Umri in bodi?' In pa kaj sploh pomenijo te besede? Kdo mi razjasni skrivnost in pove vse to?²⁰⁴

Ozvald govori o duhovni prenovi, ki jo je mogoče izpeljati le z vzgojo, toda to ne more biti vzgoja v splošno uveljavljenem pomenu besede in vsakdanje izkušnje. To ni vzgoja v

običajnem, po kruhoborstvu dišečem pomenu besede. S formulo, 'pedagog-šolnik' se pač ne da razrešiti problem prenovitve sveta in človeštva. Velik borec na vzgojeslovnem mejdanu prelepo opozarja, da je vzgojitelj vse kaj drugega,

²⁰² Edvard Kovač, "Schelerjev vpliv na Ozvaldovo teorijo vrednot", *Sodobna pedagogika* 53, št. 4 (2002), str. 40–51, str. 41.

²⁰³ Prav tam, str. 50.

²⁰⁴ Ozvald, *Novo življenje – nove naloge*, str. 7.

nego pa samo učitelj, kakor je tudi umetnik vse kaj drugega ko pa samo virtuoz, dušebrižnik vse kaj drugega ko duhovnik in zdravnik vse kaj drugega ko doktor za nos, kožo, oči. . . Tukaj bo treba platonskega pojmovanja, ki mu je vzgoja najvažnejši posel v državi z božanskim ciljem: Iz človeka narediti človeka, sposobnega za sožitje s svojimi sodržavljani.²⁰⁵

Tukaj prepoznamo za Ozvalda značilno akademsko distanco do učiteljev praktikov, ki jim šolsko delo predstavlja poklic, s katerim se preživljajo. Prisotna je značilna idealizacija učiteljskega poklica, ki je sicer stalnica v pedagoški misli in jo najdemo tudi pri Schreinerju, vendar ne v tako izraziti obliki – duhoslovna pedagogika je ta poudarek povzdignila v osrednji imperativ vzgoje. V tem kontekstu je značilna tudi Ozvaldova zadržanost do drugih pedagoških pristopov tistega časa, npr. do eksperimentalne pedagogike: "Območje eksperimenta preneha tam, kjer vzgojevalec stopi pred vprašanja, ki niso več vprašanja o telesnih in duševnih činjenicah. In v prvi vrsti je temu tako pri postavljanju vzgojevalnih ciljev, pri izbiranju vzgojnih idealov."²⁰⁶ O teh idealih pač ne morejo presojati učitelji, starši, politiki ... Razprava o vzgojnih idealih je lahko le akademska razprava: "Odgovor na vprašanje o vzgojnih ciljih je marveč stvar filozofske pedagogike in ima čisto samosvojo zakonitost, ki nujno izvira iz pojma 'cilj'.²⁰⁷

Toda kljub visokim idealom, ki jih vzgoji postavlja Ozvald, so cilji, ki jih vidi za prihodnost, povsem vsakdanji, celo družbeno pragmatični in ideološko konformistični: "Po naše pa se mi vsa vzgojna problematika na koncu svetovne vojne zdi prelepo formulirana s troedino celoto: 'Pridnih rok – bistrih glav – usmiljenih src!'"²⁰⁸ Pri tem gre Ozvald celo tako daleč, da mu predstavlja ameriški taylorizem idealen model organizacije dela v vseh segmentih družbenega življenja, skupaj s psihološkim testiranjem kot mehanizmom selekcije in poklicnim svetovanjem,²⁰⁹ le da pri tem ostaja zadržan do ameriške pridobitniške mentalitete, ki postavlja ekonomsko učinkovitost v ospredje:

Res da je tale godba, ki prihaja iz Amerike, ubrana na hreščečo struno 'business' (dobiček) in večkrat precej glasno zazvene akordi „time is money“ (čas je denar), vendar pa sem tega mnenja, da bi se temeljna načela Taylorjevih misli dala 'v primerni obliki' porabiti tudi v našem, evropskem življenju: na kmetiji, v delavnici in

²⁰⁵ Prav tam, str. 7–8.

²⁰⁶ Prav tam, str. 14.

²⁰⁷ Prav tam.

²⁰⁸ Prav tam, str. 15.

²⁰⁹ Ti Ozvaldovi pogledi so za tisti čas izrazito moderni. Vzorčni primer uveljavitve taylorizma v evropskem prostoru predstavlja šolskoreformni pristop, ki ga je v svojem podjetju udeležil Tomáš Baťa. (Tomáš Kasper in Dana Kasperová. "The Baťa Company in Zlín – a Shoe Company or a School Company?" *History of Education* 47, št. 3 (2018), str. 321–348.)

tovarni, v trgovini in tudi na poprišču 'učenih' poklicev. Vse to pa tudi tedaj, če ne sprejememo banavzične enačbe: življenje = pridobivanje.²¹⁰

V tem kontekstu je treba razumeti tudi Ozvaldove poglede na razvoj šolstva. Omenili smo, da v tem besedilu ne predlaga nobenih konkretnih šolskositemskih rešitev, temveč ostaja na načelni ravni. Zgovorni so podnaslovi poglavij. Uvodnemu poglavju *Vstajenje*, ki slavi vzgojne naloge novega časa, sledi poglavje *Kaj zabteva novi čas*, v katerem izpostavi prej omenjeno *troedino vzgojno celoto*. Sledi poglavje *Ni usak za vse*, s podpoglavjem *1. Ekonomija življenjskih sil*, v katerem zagovarja taylorizem. Sledi podpoglavje *2. Mati dobre ga sveta*, v katerem zagovarja psihološko svetovanje kot temelj za poklicno usmerjanje. Tretje podpoglavje ima naslov *Ne za šolo, temveč za življenje ...* To splošno znano geslo, ki se v nekaterih kontekstih uporablja kot kritika stare, od življenja odtujene, abstraktne, intelektualistično naravnane ustanove, dobi v Ozvaldovi interpretaciji konkreten pomen: "Smoter, da šola pomagaj gojencu 'do kruha' ali 'do boljšega kruha', je cilj z mnogo prevelikim sipnim krogom. Šola mu marveč pomaga do pravega mesta!"²¹¹ Ideja, naj bo šola ustanova, ki omogoča emancipacijo in prehod v višji socialni sloj (*do boljšega kruha*), ima torej za Ozvalda *prevelik sipni krog*. Šola naj otroku pomaga *do pravega mesta*, do mesta torej, ki mu v obstoječi družbeni delitvi dela pripada, in položaja, ki je na to delitev vezan – pri tem so lahko v veliko pomoč tudi testi inteligentnosti. Čeprav danes takšne poglede vrednotimo kot izrazito nazadnjaške, Ozvaldu tega ni mogoče očitati, saj se sklicuje na najsodobnejšo znanstveno literaturo tistega časa, razen tega, tako kot Schreiner, izpostavlja načelo enakih možnosti glede na sposobnosti. Ta zahteva je bila v tistem času splošno uveljavljena. Ozvald jo argumentira s citiranjem iz Hartnackejeve knjige *Problem izbire nadarjenih. Nekaj misli in predlogov za organizacijo šolstva po vojni*²¹² iz leta 1916: "Za moderno državo je naravnost temeljno in življensko vprašanje, da kaj vrednih sposobnosti in moči ne dobiva zgolj iz gorenjih socialnih plasti ... Vstop do višje izobrazbe in vodilnih mest ne sme več biti v toliki meri predpravica stanu in bogastva, kakor je to še danes."²¹³

Ozvald v svoji viziji razvoja šolstva pove natančno to, kar je sodobna teorija šole ugotovila mnogo pozneje: ne glede na cilje, ki jih je meščanska šola v zgodovini razglašala, je bila njena naloga vedno: kvalifikacija (šola nudi znanje, ki pripravlja na svet dela in družbeno življenje), selekcija in alokacija (naloga

²¹⁰ Ozvald, *Novo življenje – nove naloge*, str. 15.

²¹¹ Prav tam, str. 27.

²¹² Das Problem der Auslese der Tüchtigen. Einige Gedanken und Vorschläge zur Organisation des Schulwesens nach dem Kriege.

²¹³ Prav tam, str. 30–31.

šole je, da z različnimi nivoji kvalifikacij razvršča ter selekcionira učence in da različno kvalificirane diplomante priključi različnim ravнем poslovnega sistema) ter integracija in legitimacija (v odnosu do političnega sistema je naloga šole, da mladim prenese norme in vrednote družbe).²¹⁴ Ozvald torej povsem naravnost pove tisto, kar je v pedagoški tradiciji ostajalo prikrito ob sklicevanju na abstraktne ideale.

Po drugi strani pa je prav sklicevanje na abstraktne ideale bistvena poteza Ozvaldovega besedila. To pride še posebej do izraza v zadnjem poglavju, ki nosi naslov *Reforma srednje šole*. Bralec bi ob takšnem naslovu morda pomislil, da bo vsaj tukaj Ozvald predlagal kakšno sistemsko spremembo, da se bo – če ne drugega – opredelil do pouka latinščine in grščine v gimnazijah. Nič od tega. V značilni dikciji kritike kulture in šole s preloma stoletja tudi Ozvald tukaj meni, da naloga srednje šole ni *vtepanje znaja*, temveč oblikovanje *značaja*. Ob sklicevanju na *prelepo* Foersterjevo knjigo *Vzgoja in samovzgoja*²¹⁵ ter *kitajskega modrijana* Laotseja²¹⁶ Ozvald izpostavi, da značaj sestavljata dve komponenti, moška in ženska:

Kdor hoče zares biti kulturonosec, v njem se namreč morata medsebojno izpopolnjevati moški in ženski element duše: moško energijo naj spremlja tisto 'večno ženskega' (dobrota, vest, postrežljivost, ljubeznivost, požrtvovalnost . . .), ki si zna s finim taktom najti poti do tuje duše in zlasti še doumeti, kaj je tuja pravica in tuja bol.²¹⁷

Toda ob Ozvaldovem zavzemanju za harmonično uskladitev moškega in ženskega principa v značajski zrelosti ne moremo spregledati njegovega seksizma, ki ga v tem okviru umešča med najbolj konservativne intelektualce tistega časa. Glede enakopravnih možnosti šolanja za fante in dekleta je njegovo stališče takšno:

Uvažujoč zakonitost sposobnosti, se da pravo mesto odkazati tudi tisti abotnosti naših dni, ki jo narekuje moda in ki ji je idejni votek slepo, da ne rečem – opičje posnemanje: ž e n s k e m u š t u d i j u po moškem vzorcu. Danes je dognana stvar, da se moški in ženska temeljito razlikujeta po svojih sposobnostih in talentih. In ta razlika se ne očituje šele vpriči najvišjih uspevkov, temveč že pri tem, kar

²¹⁴ Helmut Fend, *Theorie der Schule* (München et al., 1980).

²¹⁵ Erziehung und Selbsterziehung.

²¹⁶ Zanimanje za azijsko duhovno tradicijo je bilo v tistem obdobju v Evropi zelo prisotno. V svoja dela jo je vključeval tudi Ozvald. Prim. Ana Šmidhofer, *Vpliv filozofske antropologije na slovensko pedagoško misel v 30. letih 20. stoletja*, doktorska disertacija (Maribor, 2016), str. 19.

²¹⁷ Ozvald, *Novo življenje – nove naloge*, str. 36.

zmore poprečni posameznik in posameznica. Saj je pač v bistvu človeka, da si ali moški ali ženska in to ne samo po telesu. Zato pa: d e k l e v d e k l i š k o š o l o! – In še nekaj! Noben narod ne potrebuje učenih žen, učenih deklet, tembolj pa bomo kmalu potrebovali – z d r a v i h m a t e r.²¹⁸

V kako bolečem neskladju z duhom časa so te Ozvaldove misli, ilustrira dejstvo, da je približno v istem času, ko je to zapisal in objavil, novoustanovljena Univerza v Ljubljani podelila prvi doktorat – 15. julija 1920 je bil naziv doktorica znanosti podeljen Ani Mayer, ki je doktorirala s področja kemije.²¹⁹

Zaključek

Šolska dediščina, ki jo je Slovenija iz bivše monarhije prinesla v novo državo, je bila sorazmerno ugodna. V primerjavi s situacijo v Srbiji oziroma v južnih delih nove države smo imeli dobro organizirano šolsko mrežo, šest- do osemletno šolsko obveznost, strokovno kvalitetna štiriletna moška in ženska učiteljska ... Kljub temu so slovenski učitelji v novo državo vstopili z visokimi pričakovanji. Leta frustracij v bivši monarhiji, občutek, da nimajo vpliva na delovanje šolskega sistema, ter nacionalno podrejenost je sedaj zamenjalo upanje, da zgodovinski trenutek prinaša priložnost za nov začetek, ki bo popravil stare stranpoti. Strokovna in stanovska prizadevanja učiteljev so v letu 1919 odprla številne stare probleme in se dotaknila novih, predvsem pa so bila usmerjena v izboljšanje gmotnega in statusnega položaja učiteljev, reformo osnovnošolskega sistema ter poenotenje dveh svetovnonazorsko različnih stanovskih združenj. Na vseh treh področjih je začetek leta prinesel optimizem, ki je temeljil na prvih uspehih, uspešnem in strpnem dialogu, občutku emancipacije, toda te občutke je kmalu zamenjalo spoznanje, da bo tudi v novi državi boj za kruh težek, da imajo učitelji v boju s šolsko oblastjo malo možnosti in da stare zamere in delitve niso presežene. Že v tem prvem letu je draginja izničila vse uspehe pri potegovanju za višje službene prejemke učiteljev, centralna šolska oblast v Beogradu je demonstrirala politično logiko prenove šolskega sistema, v kateri ni bilo prostora za argumente in želje slovenskega učiteljstva, začetno iskreno prizadevanje za preseganje ideoloških nasprotij med obema vodilnima učiteljskima združenjema pa je že kmalu zdrsnilo na stara pota medsebojnih obtoževanj in nezaupanja. Edino področje, na katerem so bili slovenski učitelji sorazmerno uspešni, je bilo združevanje vseh učiteljskih društev v Kraljevini Srbov, Hrvatov

²¹⁸ Prav tam, str. 31–32.

²¹⁹ Vasilij Melik, "Predhodniki in začetki ljubljanske filozofske fakultete", dostopno na: http://www.ff.uni-lj.si/oFakulteti/zgodovina_fakultete, pridobljeno: 13. 4. 2020.

in Slovencev, pa še na tem področju učitelji niso bili povsem enotni in je bil to predvsem uspeh peščice učiteljskih funkcionarjev.

Leto 1919 je bilo na šolskopedagoškem področju tako intenzivno, da ga lahko razumemo kot pomanjšan model celotnega medvojnega obdobja. Tako tudi v prvih celovitih predstavitev vizije šolskega razvoja na Slovenskem najdemo vse tiste koncepte in strokovne usmeritve, ki so pozneje zaživel v vsej razkošnosti pluralizma pedagoških idej obdobja, ki je nedvomno eno najbolj intenzivnih in teoretsko zanimivih v razvoju šolstva in pedagogike na Slovenskem.

Edvard Protner

KONSTITUIERUNG DES SLOWENISCHEN SCHULSYSTEMS IM JAHR 1919

ZUSAMMENFASSUNG

Im Artikel werden mehrere Ziele wahrgenommen: es wird versucht den Beginn des neuen Schul-Verwaltungsapparats im Staat der Slowenen, Kroaten und Serben bzw. kurz danach im Königsreich der Serben Kroaten und Slowenen zu rekonstruieren, das Interesse liegt an der Organisierung der Grundschul-Lehrer und ihren Standesbemühungen im ersten Jahr des neuen Staats und der pädagogisch-theoretischen Konzeptualisierung der kommenden Entwicklung des Schulwesens auf slowenischem Boden. Damit die Schulreform Bestrebungen im neuen Staat verständlicher werden, wird einleitend das österreichisch-ungarische Schulsystem beschrieben, wobei ein besonderes Interesse an der Grundschulbildung liegt. Das Reichsvolksschulgesetz aus dem Jahr 1869 hat für die damalige Zeit ein verhältnismäßig modernes Gesetz mit einer sechs- bis achtjährigen Schulpflicht und einer wesentlich besseren Lehrer Bildung als sie vor der Gesetz Verabschiedung bestand, eigeleitet. Offen blieb die Frage der Schuldifferenzierung während der Pflichtbildung und der Lage der slowenischen Sprache. Mit diesen Problemen setzte sich das "Poverjeništvo za uk in bogočastje" als Organ, das im Rahmen der Volksregierung für das Schul- und Kulturgebiet zuständig war, auseinander. Auf der Stelle des Leiters der Beauftragung zeichnete sich stark aus Dr. Karel Verstovšek, der bei zahlreichen schulverwaltenden

Herausforderungen, die der Umsturz mit sich gebracht hat, sich auch entschlossen mit dem Slowenisieren der Grund- und Mittelschulen und Einrichtung von bürgerlichen Schulen und Vorbereitung von gesetzlichen Lösungen für die Reform des Schulsystems befasst hat, er hatte aber auch Ausnahmeverdienste bei der Einrichtung der ersten slowenischen Universität.

Nach seinem Status war Verstovšek vom Anfang an Gesprächspartner von Lehrer Vereinen. Die höchste Mitgliedschaft hatte beim Umsturz der liberal gerichtete Verband des jugoslawischen Lehrerwesens Zaveza jugoslovanskega učiteljstva (Zaveza), ein zweiter bedeutender Verein war aber Slomškova zveza, ein Lehrer Verein, der die katholisch gerichteten Lehrer vereinigte. Im Jahr 1919 hat sich Zaveza jugoslovanskega učiteljstva, der in Auftritten in Verhältnis gegenüber den Behörden eine dominante Lage eingenommen hat, an vier Wirkungsgebieten eingesetzt. Zusammen mit Slomškova zveza wurde als bedeutendste Aufgabe die Ausbesserung der Lehrer Bezüge hervorgehoben. Eine zweite bedeutende Tätigkeit war die Vorbereitung von Vorschlägen für die Reform der Grundschul-Gesetzgebung – schon im Februar 1919 wurde eine Veröffentlichung mit dem Titel Umformung Plan für Schulwesen und Volkserziehung (Načrt preustrojitve šolstva in narodne vzgoje) herausgegeben, die den Rahmen aller Bemühungen auf dem Gebiet der Schul-Gesetzgebung darstellt. Ab dem Umsturz hat sich die Verbandsführung um die Überwindung der Verschiedenheiten gegenüber der ideologisch gegnerischen Lehrer Organisation und um das gemeinsame Auftreten im Verhältnis gegenüber den Schulbehörden bemüht – gleiche Bemühungen waren auch Slomškova zveza anwesend. Parallel hat der Verband standhaft die Vereinigung aller jugoslawischen Lehrer Vereine zu einer gemeinsamen ganzstaatlichen Organisation organisiert.

Auf allen Tätigkeit Gebieten brachte der Anfang Optimismus, der sich an die ersten Erfolge, erfolgreichen und toleranten Dialog und Emanzipation Gefühl anlehnte, jedoch ersetzte bald die Gefühle die Erkenntnis, dass auch im neuen Staat der Kampf um die Gehälter schwer wird, dass die Lehrer im Kampf mit den Schulbehörden wenig Möglichkeit haben und dass der alte Groll und die Spaltungen nicht überwunden worden sind. Schon in diesem ersten Jahr hat die Teuerung alle Erfolge bei der Bestrebung nach höheren Bezügen für Lehrer zur Nichte gemacht, die zentralen Schulbehörde in Beograd hat die politische Logik der Schulsystem Erneuerung, in der es keinen Platz für Argumente und Wünsche der slowenischen Lehrerschaft gab demonstriert, die anfängliche aufrichtige Bestrebung zur Überwindung von ideologischen Gegensätzen zwischen den führenden Lehrer Vereinigungen ist aber schon bald auf die alten Wege der gegenseitigen Beschuldigung und des Nichtvertrauens geglitten. Das einzige Gebiet, auf dem die slowenischen Lehrer verhältnismäßig erfolgreich waren, war die Vereinigung von allen Lehrer Vereinen im Königsstaat der Serben, Kroaten und Slowenen, aber auch auf diesem Gebiet waren sich die Lehrer

nicht vollkommen einig und das war nur ein Erfolg von einer Handvoll Lehrer Funktionären.

Im Artikel werden auch drei Programm Grundtexte analysiert, die ganzheitlich und in abgerundeter Form die Vision der Entwicklung des Schulwesens im neuen Staat darstellen. Dabei ist vom Interesse, inwiefern es möglich ist in diesen Texten die Einflüsse der pädagogisch-theoretischen Konzepte, die auf slowenischem Boden zwischen den beiden Weltkriegen anwesend waren, zu erkennen. Es handelt sich um herbartistische Pädagogik, geisteswissenschaftliche bzw. Kulturpädagogik, Reformpädagogik, sozialkritische Pädagogik und katholische Pädagogik. Der erste solche Text ist schon der erwähnte Umformung Plan für Schulwesen und Volkserziehung, der als Widerspiegelung des Wunsches des breitesten Kreises von Grundschullehrern – Praktikern zu verstehen ist. In der Broschüre werden Ansichten zur Frauen Bildung und Sozialschutz Einrichtungen im neuen Staat vorgestellt. Der bedeutendste Text Teil gibt einen Vorschlag für die gesetzliche Regelung der Grundschulbildung. Die Idee der einheitlichen Schule war damals das Kernthema der Schulreform – auch in diesem Plan setzen sich die Autoren Pavel Flere und Engelbert Gangl für mehr Gerechtigkeit und Zugänglichkeit des Schulsystems ein, jedoch ziehen sie die Idee der einheitlichen Grundschule nicht bis zum Ende durch – auf dem Niveau der niedrigeren Sekundärstufe wird noch weiter die Differenzierung zwischen der höheren Volksschule und der niedrigeren Mittelschule (Gymnasium) erhalten. Im Text sind Einflüsse der Reformpädagogik erkennbar, die liberale Wert Einstellung war aber Gegenstand der Kritik von katholischen Pädagogen. Den zweiten Text veröffentlichte im Jahr 1919 Henrik Schrainer, der Schulleiter der Lehrerbildungsanstalt in Maribor, der zweifellos die höchste pädagogische Autorität derjenigen Zeit auf slowenischem Boden darstellte. Seine Ansichten über die Pädagogik und Erziehung sind ausdrücklich konservativ, wesentlich fortgeschrittener ist er aber auf dem Schuldidaktik Gebiet, wo er sich für die Durchsetzung von methodischen Beitritten der Reformpädagogik einsetzt. Insbesondere tritt sein einsetzen für eine konsequente Durchführung des Konzepts der einheitlichen Schule hervor so, dass das Bildungsprogramm auf der niedrigeren Sekundärstufe gleich für alle bleibt. Es handelt sich um die Idee der einheitlichen achtjährigen Pflicht Grundschule, die gesetzlich erst im Jahr 1958 in der SFRJ verwirklicht wurde. Den dritten Text trug Karel Ozvald, der erste Pädagogik Professor an der neu eingerichteten Universität in Ljubljana bei. Es handelt sich um einen Text geschrieben in typischer Diktion der geisteswissenschaftlichen bzw. Kulturpädagogik., wo der Autor nicht Vorschläge für Schulsystem Änderungen, sondern insbesondere die Wertorientierung vorstellt.

Das Jahr 1919 war auf dem schulpädagogischen Gebiet so intensiv, dass es als verkleinertes Modell der ganzen Zwischenkrieg Zeit zu verstehen ist. So findet man in den ersten ganzheitlichen Darstellungen der Vision der Schu-

Entwicklung auf slowenischem Boden alle diejenigen Konzepte und fachliche Orientierungen, die später in der ganzen Pracht des Pluralismus von pädagogischen Ideen des Zeitraums, der zweifellos einer der intensivsten und theoretisch interessantesten in der Entwicklung des Schulwesens und der Pädagogik auf slowenischem Boden ist, auflebten.

VIRI IN LITERATURA

Gesetz vom 14. Mai 1869 (R.-G.-Bl. Nr. 62. - M. -V.- Bl. 1869, Nr. 40), durch welches die Grundsätze des Unterrichtswesens bezüglich der Volksschulen festgestellt werden, und Gesetz vom 2. Mai 1883, (R.-G.-Bl. Nr. 53. - M. -V. - Bl. 1869, Nr. 15), womit einige Bestimmungen des Gesetzes vom 14. Mai 1869, R.-G.-Bl. Nr. 62, abgeändert werden, (Das Reichsvolkschulgesetz), in Das Reichsvolkschulgesetz samt dem wichtigsten Durchführungs-Vorschriften einschlieslich der definitiven Schul- und Unterrichtsordnung für allgemeine Volksschulen und für Bürgerschulen, (Wien, 1906), str. 3–24.

Demokracija – Ljubljana, letnika 1918, 1919.

Slovenec – Ljubljana, letnik 1921.

Slovenski učitelj – Ljubljana, letnik 1919.

Učiteljski tovariš – Ljubljana, letniki 1911, 1918, 1919, 1939.

"Načrt preustrojitve narodne vzgoje", *Učiteljski tovariš – priloga*, 28. 2. 1919, št. 9.

Ozvald, Karel, Novo življenje – nove naloge, v: *Pedagoški letopis za leto 1919*, XVII. zvezek (Ljubljana, 1920), str. 5–37.

Schreiner, Henrik, Preosnova jugoslovanskega vzgojstva v zmislu demokratizma, v: *Pedagoški letopis za leto 1916, 1917 in 1918*, XVI. zvezek, ur. Henrik Schreiner (Ljubljana, 1919), str. 1–83.

.....
Baskar, Bojan, *Latinščine, prosim! Latinščina in njeno izganjanje na Slovenskem, 1849–1987* (Ljubljana 1988).

Bergant, Milica, *Poizkusi reforme šolstva pri Slovencih 1919–1929. Od prevrata do uvedbe diktature* (Ljubljana, 1958).

Bračič, Vladimir, "Organizacijska in samoupravna podoba Pedagoške akademije Maribor od njene ustanovitve do danes", v: *Jubilejni zbornik*, ur. Amand Papotnik in Rudi Lešnik (Maribor, 1986), str. 9–38.

Cankar, Gašper, Bren Matevž in Zupanc, Darko, *Za večjo pravičnost šolskega sistema v Sloveniji: (analize povezav dosežkov učenk in učencev s socialnimi, kulturnimi, ekonomskimi in regionalnimi značilnostmi učenk in učencev, pridobljenimi prek podatkov Statističnega urada RS)* (Ljubljana, 2017).

Dolenc, Ervin, "Karel Verstovšek kot poverjenik za uk in bogočastje v narodni in deželni vladi v Ljubljani 1918–1920", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 66=Nv31, št. 2 (1995), str. 284–291.

Dolenc, Ervin, *Kulturni boj. Slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1918–1929* (Ljubljana, 1996).

- Von den Driesch, Johannes in Esterhues, Josef**, *Geschichte der Erziehung und Bildung*, Bd. 2, 6. Aufl. (Paderborn, 1964).
- Engelbrecht, Helmut**, *Geschichte des österreichischen Bildungswesens: Erziehung und Unterricht auf dem Boden Österreichs*, Band 4, Von 1848 bis zum Ende der Monarchie (Wien, 1986).
- Fend, Helmut**, *Theorie der Schule* (München et al., 1980).
- Gabrič, Aleš**, *Sledi šolskega razvoja na Slovenskem* (Ljubljana 2009), str. 93–108, dostopno na: <https://www.doi.org/10.32320/978-961-270-016-4>, pridobljeno: 1. 4. 2020.
- Gabrič, Aleš**, "Šolski sistemi na Slovenskem v 20. stoletju", *Šolska kronika* 10, št. 2 (2001), str. 236–250.
- Gačič, Aleksandra in Jenuš, Gregor**, *Znameniti Velenjčan Karel Verstoušek (1871–1923), zaslužni slovenski politik: politična biografija: ob 145. obletnici rojstva* (Velenje, 2016).
- Göner, Rudolf**, *Die österreichische Lehrerbildung von der Normalschule bis zur Pädagogischen Akademie* (Wien, 1967).
- Hartman, Bruno**, "Prevrat v Mariboru 1918/1919", *Studia Historica Slovenica* 2, št. 1 (2002), str. 179–227.
- Humek, Draga**, "Reforma naše obvezne šole", v: *Pedagoški zbornik* (Ljubljana, 1956), str. 5–39.
- Humek, Drago (ur.)**, *1919–1929. Deset let drž. Slovenske osnovne in meščanske šole v Mariboru* (Maribor, 1929).
- Kasper, Tomaš in Kasperová, Dana**, "Exactness and Czech pedagogy at the break of the 19th and 20th Century", *History of education & children's literature* 12, št. 2 (2017), str. 343–358.
- Kasper, Tomaš in Kasperová, Dana**, "The Baťa Company in Zlín – a Shoe Company or a School Company?" *History of Education* 47, št. 3 (2018), str. 321–348.
- Kerec, Darja**, "Kulturnoprosvetne razmere na Slovenskem ob državnem prelomu leta 1918", *Studia Historica Slovenica* 19, št. 2 (2019), str. 399–418.
- Kovač, Edvard**, "Schelerjev vpliv na Ozvaldovo teorijo vrednot", *Sodobna pedagogika* 53, št. 4 (2002), str. 40–51, str. 41.
- Maček, Jure**, *Partijska prosvetna politika 1945–1955 na primeru šolstva v Mariboru in okolici*, magistrsko delo (Maribor 2011).
- Medveš, Zdenko**, "Condorcet in Lepeletier – "ÉGALITÉ" v pedagoških idejah francoske revolucije", *Sodobna pedagogika* 40, št. 9/10 (1989), str. 347–361.
- Medveš, Zdenko**, "Zunanja diferenciacija v osnovi šoli: odgovori na mnoge sistemске dileme so odvisni od izvedbenih rešitev", *Sodobna pedagogika* 50, št. 1 (1999), str. 88–104.
- Medveš, Zdenko**, "Schreiner in reformska pedagogika. Razumevanje vzgoje v pedagoških teorijah na začetku 20. stoletja", v: *Delo in pedagoški nazori Henrika Schreinerja*, ur. Edvard Protner (Maribor, 2002), str. 85–96.

- Melik, Vasilij**, "Slovenci in 'nova šola'", v: *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969*, ur. Vlado Schmidt, Vasilij Melik in France Ostanek (Ljubljana, 1970), str. 31–63.
- Melik, Vasilij**, "Predhodniki in začetki ljubljanske filozofske fakultete", dostopno na: http://www.ff.uni-lj.si/oFakulteti/zgodovina_fakultete, pridobljeno: 13. 4. 2020.
- Okoliš, Stane**, *Zgodovina šolstva na Slovenskem* (Ljubljana, 2009).
- Ostanek, France**, "Prizadevanje slovenskih šolnikov za reformo šolstva v razdobju 1889–1914", v: *Pedagoški zbornik* (Ljubljana, 1956), str. 71–86.
- Ostanek, France**, "Šolski sistemi na Slovenskem v obdobju 1774 do 1963", *Šolska kronika* 8, št.1 (1999), str. 51–72.
- Perovšek, Jurij**, "Nastanek Države Slovencev, Hrvatov in Srbov 29. oktobra 1918 in njen narodnozgodovinski pomen", *Studia Historica Slovenica* 19, št. 2 (2019), str. 369–389.
- Protner, Edvard**, *Pedagogika in izobraževanje učiteljev (1919–1941)* (Nova Gorica, 2000).
- Protner, Edvard**, "Stanko Gogala in pedagoške polemike med obema vojnama", *Sodobna pedagogika* 51, 2000, št. 5 (2000), str. 38–55.
- Protner, Edvard**, *Herbartistična pedagogika na Slovenskem: (1869–1914)* (Marilyn, 2001).
- Protner, Edvard**, "Schreinerjev prispevek k razvoju pedagogike in šolstva na Slovenskem", v: *Delo in pedagoški nazori Henrika Schreinerja*, ur. Edvard Protner (Marilyn, 2002), str. 71–83.
- Protner, Edvard**, "Das Verhältnis der katholischen Pädagogen zur Herbartianistischen Pädagogik auf slowenischem Gebiet", v: *Pädagogische und kulturelle Strömungen in der k. u. k. Monarchie: Lebensreform, Herbartianismus und reformpädagogische Bewegungen*, ur. Johanna Hopfner in András Németh (Frankfurt am Main et al., 2008), str. 103–121.
- Protner, Edvard**, "La formazione degli insegnanti in Slovenia e l'applicazione 'ragionevole' dell'herbartismo", v: *La scuola degli Asburgo : pedagogia e formazione degli insegnanti tra il Danubio e il Po (1773–1918)*, ur. Simonetta Polengi (Torino, 2012), str. 241–263.
- Protner, Edvard**, *Herbartianism and its educational consequences in the period of the Austro-Hungarian Monarchy: the case of Slovenia* (Frankfurt am Main et al., 2014).
- Sagadin, Janez**, "Kvantitativna analiza razvoja osnovnega šolstva na Štajerskem, Koroškem, Kranjskem in Primorskem po uveljavitvi osnovnošolskega zakona iz leta 1869 ter kvantitativni prikaz osnovnega šolstva v poznejši Dravski Banovini", v: *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969*, ur. Vlado Schmidt, Vasilij Melik in France Ostanek (Ljubljana 1970), str. 65–170.
- Šuštar, Branko**, "Povezovanje slovenskega učiteljstva v novi državi 1918 in 1921", v: *Jugoslavija v času: devetdeset let od nastanka prve jugoslovanske države*, ur. Bojan Balkovec (Ljubljana, 2009), str. 229–253.

- Schmidt, Vlado**, "Osnovna šola in osnovnošolska zakonodaja pred sto leti", v: *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969*, ur. Vlado Schmidt, Vasilij Melik in France Ostaneč (Ljubljana, 1970), str. 9–29.
- Schmidt, Vlado**, *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem II* (Ljubljana, 1988).
- Schmidt, Vlado**, *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem III* (Ljubljana, 1988).
- Šmidhofer, Ana**, *Vpliv filozofske antropologije na slovensko pedagoško misel v 30. letih 20. stoletja*, doktorska disertacija (Maribor, 2016).
- Velikonja, Narte**, "Razvoj šolske uprave", v: *Slovenci v desetletju 1918–1928: Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine*, ur. Josip Mal (Ljubljana, 1928), str. 691–744.
- Vidmar, Tadej**, "Schreinerjeva vizija organizacije vzgoje in izobraževanja", v: *Delo in pedagoški nazori Henrika Schreinerja*, ur. Edvard Protner (Maribor, 2002), str. 97–113.
- Vidmar, Tadej**, "Življenjepis dr. Karla Ozvalda", *Sodobna pedagogika* 53, št. 4 (2002), str. 12–16.
- Vidmar, Tadej**, "Damnatio memoriae ali Ozvaldova pedagogika v luči povojnih kritik", *Sodobna pedagogika* 53, št. 4 (2002), str. 18–39.
- Vidmar, Tadej**, "Oddelek za pedagogiko in andragogiko, Krajša zgodovina oddelka in predmet poučevanja", v: *Slavnostni zbornik ob 100-letnici Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani*, ur. Gregor Pompe (Ljubljana, 2019), str. 60–62.
- Vovko, Andrej**, "Oris zgodovine pedagoških strokovnih revij Popotnik in Sodobna pedagogika", v: *Bibliografsko kazalo: Popotnik – Sodobna pedagogika 1880–1980*, ur. Tatjana Hojan, Albina Perkič in Andrej Vovko (Ljubljana, 1983), str. 9–25.

Author: **PROTNER Edvard**

Ph.D., Assistant Professor

University of Maribor, Faculty of Arts, Department of Pedagogy

Koroška cesta 160, SI–2000 Maribor, Slovenia

Title: **FOUNDING OF THE SLOVENIAN SCHOOL SYSTEM IN 1919**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*

Maribor, 20 (2020), No. 2, pp. 395–458, 216 notes, 4 pictures

Category: 1.01 Original scientific paper

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Key words: Kingdom of SHS, 1919, education, Yugoslav Teaching Alliance, Slomšek Union, Henrik Schreiner, Karel Ozvald

Abstract: In the foreword, we outline the situation in the field of education in the Austro-Hungarian Monarchy, so that we can later in the text further analyse the goals and visions of the school reform efforts of teachers organized in local associations and two prominent pedagogical theorists. In doing so, we limit ourselves to the activities of primary school teachers and primary school legislation. In the central part of the text we describe the efforts to improve the financial and status position of teachers, the efforts to systematically reform primary education, the efforts to overcome the ideological divisiveness of the two most powerful teacher associations, and the efforts to unify teachers' associations throughout the kingdom. At the end, we outline the three most important programming texts on the reform of education in the new country and try to identify the pedagogical theoretical influences that are characteristic of the period between the two wars.